

Osuuskaupallista valistusta perheenemännille

Naiset Mukaan -valistustoiminnan muodostuminen kansainvälistä viitekehystä vasten 1920-luvulta 1930-luvun alkuun

Iris Aurora Olavinen

Valtiotieteellinen tiedekunta

Talous- ja sosiaalihistoria

Pro gradu -tutkielma

Lokakuu 2013

Sisällys

1 Johdanto	2
2 Tutkimuksen lähtökohdat.....	3
2.1 Tutkimuskysymykset	4
2.2 Aineisto ja tutkimuksen rajaus	5
2.3 Katsaus osuuskauppaa, osuustoimintaa ja naisten valistusta koskevaan tutkimukseen Suomessa ja ulkomailla.....	7
2.4 Naiset Mukaan -toiminta aiemman tutkimuksen ja kirjallisuuden perusteella	14
2.5 Sisällönanalyysiä ja vertailua.....	16
2.6 Tutkimusetiikasta	19
2.7 Feminististä historiankirjoitusta? Tutkielman asettaminen kontekstiin	20
2.8 Vallasta, toimijuudesta ja pätevyydestä	24
3 Osuustoimintaliikkeen kehitysvaiheita 1800-luvulta 1930-luvulle.....	29
3.1 Utopistisosialistit ja ensimmäiset osuuskunnat.....	29
3.2 Kansainvälinen liike.....	31
3.3 Liikkeen tulo Suomeen ja jakautuminen kahtia	34
3.4 Aika ennen naisvalistusta – 1920-luvun valistustyö Kulutusosuuskuntien Keskusliitossa ..	36
3.5 Kansallisista naiskilloista kansainväliseen yhteistoimintaan	36
4 Naisten yhteiskunnallisen position tarkastelua Suomessa	40
4.1 Naisten ja miesten piirit agraariyhteiskunnassa	40
4.2 Naisten juridisen aseman kehityksestä – oikeus työhön, omaisuuteen ja äänenkäyttöön	41
4.3 Koulutus, työ ja 1930-luvun alun talouslama	42
4.4 Naiset ja kauppa – naisia kaikkialla muualla paitsi johtotehtävissä.....	44
4.5 Sukupuolenmukaisesta työnjaosta naisten erilliseen järjestäytymiseen.....	46
5 Suomalainen keskustelu naisvalistuksesta ja ulkomaiset esimerkit.....	51
5.1 Gentin kongressi keskustelun laukaisijana.....	51
5.2 Saman valistuksen sovittava naisille ja miehille.....	54
5.3 Naiset ohjaksiin?	57
5.4 Naistoimijoiden pätevyyden alueena kodin hoito ja talous.....	64
5.5 "Jopas nyt tarvitaan työläisakkojakin" – kokemuksia naisvalistuksen synnyttämisestä	66
5.6 NM-toimikuntien toimintamuodon vakiintuminen	71
5.7 Kansainvälinen naistoiminta ja sen tarkastelemat kysymykset 1920-luvun lopussa ja 1930-luvun alussa.....	72
6 Johtopäätelmät	76
Lähteet ja kirjallisuus	81
Liitteet:	87

1 Johdanto

Tämän työn lähtökohtana on toiminut kiinnostus naisten toimintaan ja naisten toiminnan ehtoihin järjestötasolla. Naisten valistus työläisvaltaisissa osuuskaupoissa ja työväestön naisten roolin muokkaus ovat huomioni keskiössä. Aion tarkastella naisten toimijuuden luonnetta ja raameja näkökulmanani järjestötason naistoiminta osuuskauppaliikkeessä Suomessa 1920–1930-luvun vaihteessa, aikana jolloin osuustoiminta, erityisesti osuuskaupat olivat voimissaan niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa. Kaiken pohjalla on ollut halu saada selkoa yksinkertaiseen kysymykseen: miksi naisten ja miesten ns. yhteisjärjestöjen ohien on yleensä perustettu naisille omat jaostonsa ja liittonsa. Minua kiinnostaa ottaa selvää, mitä on sukupuolenmukaisen järjestäytymisen takana – mitkä tekijät ovat vaikuttaneet naisvalistustoiminnan saamiin muotoihin. Ovatko naisten ja miesten maailmat olleet niin erillisiä, että helpoin ratkaisu on ollut jakaa toimintaa sukupuolen mukaisesti? Mistä kertoo työväestön naisille suunnattu, osuuskauppaliikkeessä 1920-luvun lopussa aloitettu valistus? Ajankohta osuu yhteen vuoden 1929 lainmuutoksen kanssa, jolloin naimisissa olevien naisten holhouksenalaisuus purettiin. Oliko kyse siitä, että naiset tuli huomioida uudella tavalla yhteiskunnallisina toimijoina?

Historiantutkimuksessa ja muissa historiaesityksissä naisten toiminta saattaa edelleen näyttää vain lisukkeelta, sivujuonteelta perustarinaa, jonka ovat ehtineet jo luoda miehet. Miesten hallinnoimaa toimintaa ei ole totuttu näkemään "mieserityisenä" toimintana. Naisten toiminta taas on usein nähty normista poikkeavana. Haluan omassa tutkielmassani välttää tämän kuvan luomista ja enemmänkin tutkia naistoimintaa reaktion ja vuorovaikutteisessa suhteessa miesjohtoiseen toimintaan.

Talous- ja sosiaalishistorian opinnoissa mennyttä on tarkasteltu usein erilaiset erot ja sosiaaliset muuttujat lähtökohtana. Esimerkiksi miten vaikkapa etnisyys, luokka ja sukupuoli vaikuttavat yhdessä ja mitä erityisiä kysymyksiä näiden tekijöiden huomioiminen herättävää tutkittavassa ilmiössä. Historiantutkimuksessa minua on kiinnostanut menneen hahmottaminen erilaisten toimijoiden kautta, erilaisista asemista

käsin. Sivuaineeni sukupuolentutkimus tarkastelee sukupuolta monitasoisesti mm. rakennelmana, johon heijastuvat muuttuvat ajalliset ja paikalliset arvot, normit, asenteet, uskomukset, tieteelliset selitysmallit mm. biologiasta sekä vaikkapa innovaatiot lääketieteen alalla. Näihin ovat vuorovaikutussuhteessa esimerkiksi säädetyt lait ja asetukset. Toisen sivuaineeni, sosiaalipolitiikan perusteita omaksuessani olen saanut lukea usein tarinan lyhyessä ajassa agraarisesta yhteiskunnasta hyvinvointivaltioksi kehittyneestä maasta, joka mm. sosiaali- ja koulutuspoliittisten toimenpiteiden kautta on muodostunut erityisen "naisystävälliseksi" ja osaksi pohjoismaista, tasa-arvoiseksi miellettyä yhteiskuntamallia. Tutkimusorientaationi lähtökohdat ovat nousseet näiden oppiaineiden käsittelemistä teemoista.

Haluan lämpimästi kiittää Hannes Gebhardin rahastoa saamastani apurahasta, jolla oli merkittävä rooli tutkielmani loppuun viemisessä. Lisäksi kiitän Työväen Arkiston henkilökuntaa kaikesta saamastani avusta tutkielmani eri vaiheissa. Kiitokset myös Pellervo-Seuralle tutkimuskirjallisuuteen liittyneestä avusta.

2 Tutkimuksen lähtökohdat

Miksi kuluttajien osuustoiminta ja työläisnaiset? Valitsin työläis- ja sosiaalidemokraattitaustaisen Kulutusosuuskuntien Keskusliiton (1916–1992) Naiset Mukaan -toimikuntien (1929–1969) muodostamiseen ja sen toimintaan liittyvän aineiston graduni lähtökohdaksi pitkälti käytännön syistä. Graduaihetta miettiessäni työskentelin Työväen Arkistolla, joka säilyttää Kulutusosuuskuntien Keskusliiton eli ns. edistysmielisen osuuskauppaliikkeen aineistoa. Naiset Mukaan -toimintaan törmäsin selatessani arkiston hakukoneelta naisiin liittyvää muistitietoaineistoa. Nimi herätti mielikuvan liikkeestä, jossa naisia kannustettiin liittymään jäseniksi ja perustamaan omia osuuskuntia. Kyseessä oli kuitenkin kuluttajien osuustoiminta ja kulutusosuuskunnissa tapahtuva, naisille pitkälti kuluttajanroolissa suunnattu valistus. Löytämäni muistitieto keskittyi sota-aikaan ja sotien jälkeiseen aikaan. Joitakin toiminnan alkuvaiheisiin liittyviä varhaisempia muisteluja löytyi myös. Arkistolta löytyi kuitenkin paljon muuta Naiset mukaan -materiaalia pöytäkirjoista lähtien. Naiset Mukaan -toiminnasta oli jo julkaistu historiakatsaus ja Naiset Mukaan -toimikuntien toimintamuotoja oli jo käsitelty aiemmissa naisjärjestöjä ja naisliikettä kartoittavissa

tutkimuksissa. Kiinnostuin Naiset Mukaan -toimikuntien naisvalistuksen muotoutumisen ehdoista ja suomalaisen ja kansainvälisen osuustoiminnan kytkennöistä, sillä näitä puolia ei ollut kovin paljon tutkittu.

Osuustoiminta demokraattisena yritys- ja järjestömuotona on mielestäni jo lähtökohtaisesti kiinnostava. *Kulutusosuuskunnan* eli osuuskaupan luonne on kaksitahoinen: se toimii jäsentensä, kuluttajien, etujärjestönä mutta toisaalta markkinoilla sen on taattava myös toimintansa edellytykset.¹ Osuustoiminnan tasa-arvoperiaatteet² ovat mahdollistaneet ainakin teoriassa naisten osallistumisen ja jäsenyyden aikana, jolloin naisten oikeudet muuten yhteiskunnassa ovat olleet hyvin rajatut. Osuustoimintaliike oli voimissaan kasvaen hyvää vauhtia 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä maailmalla. Myös Suomessa osuustoiminta oli huomattavan suosittu organisaatiomuoto samaan aikaan. Osuustoimintaideologian varhaiset 1800-luvun puolivälin utopistisocialistien kehittälemät muodot pyrkivät muuttamaan teollistuvan yhteiskunnan taloudellisia rakenteita lisäämällä työläisten ja vähäväkisten osallisuutta ja vaikutusvaltaa tarjoamalla vaihtoehdon kapitalistiselle voiton maksimoimiselle. Siten osuustoimintaliike liittyy työväestön historiaan. Samoja ideoita tuotiin esiin 1900-luvun alussa.

2.1 Tutkimuskysymykset

Tässä tutkielmassa aion keskittyä naisten ja naisille suunnatun toiminnan kautta kysymykseen, mitä tekijöitä on sukupuolenmukaisen järjestäytymisen takana. Minua kiinnostaa tarkastella, millaista keskustelua, millaisia toiveita ja asenteita naisten rooli suhteessa kuluttajien osuustoimintaan on herättänyt Suomessa 1920-luvulla 1930-luvun alussa. Tutkimuskysymyksinä ovat: Millainen oli Naiset Mukaan -toimikuntien syntyprosessi ja miten sen tarjoama naistoiminta vertautui Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan esittelemään naistoimintaan eri maissa?

Otan valistuksen muotoutumisesta käytyä keskustelua lähitarkasteluun katsomalla mm. millaisia perusteluja näkemyksilleen naisvalistuksesta valistuksesta keskustelleet

¹ Laurinkari & Laakkonen 1990, 24.

² Osuustoiminnan periaatteista ks. luku 3.1.

päättäjät – yleensä miehet – ovat esittäneet. Koska minua kiinnostaa tarkastella suomalaista osuuskaupallista naisvalistustoimintaa suhteessa kansainväliseen kehitykseen, tarkastelen myös millaista naisvalistus osuustoiminnan ja osuuskauppaliikkeen piirissä on ollut muualla Euroopassa ja miten siihen Suomessa kyseisessä keskustelussa on suhtauduttu. Minua kiinnostaa vetää tästä johtopäätöksiä ja pohtia naisen paikkoja ja toimijuutta järjestötason toiminnassa, jollaista osuuskaupallinen toimintakin on. Sukupuolittuneet työtehtävät muokkaavat käsityksiä naisten ja miesten toimijuuksista ja kykenevyydestä vielä 2000-luvullakin.

Osuuskaupallisen naisvalistuksen ohjaajaksi ja järjestäjäksi ryhtyi tutkimallani ajanjaksolla erityisesti työläisenemmistöisten osuuskauppojen eli ns. edistysmielisen osuuskauppaliikkeen keskusjärjestö Kulutusosuuskuntien Keskusliitto ja sen organisoimat Naiset Mukaan -toimikunnat. Valistuksen kohteeksi tuli siis työläisväestö, joka asui kaupungeissa ja tehdasyhdyskunnissa kuin myös maaseudun työväestö. Työni kontekstoinnissa pyrin huomioimaan myös valistuksen kohteena olevien naisten yhteiskuntaluokan merkityksen valistuksen muotoutumisessa. Kontekstoin naisvalistusteeman tarkastelemalla naisten yhteiskunnallista positiota 1800-luvun lopulta 1900-luvun ensimmäisiin vuosikymmeniin.

2.2 Aineisto ja tutkimuksen rajaus

Aineistonani toimivat Kulutusosuuskuntien Keskusliiton (KK) pöytäkirjat vuosilta 1924 ja 1928, jolloin käytiin keskustelua naisvalistuksen aloittamisesta. Lisäksi käytän KK:n Naiset Mukaan (NM) -keskustoimikunnan pöytäkirjamateriaalia. Poimin siitä vuonna 1928 järjestetyn naisten valistustoiminnan järjestämistä koskevan keskustelukokouksen, jossa ääneen pääsevät eri puolelta maata Helsingin kokoukseen saapuneet, jo perustettujen tai suunnitteilla olevien naisvalistustoimikuntien edustajat. Toinen poiminta on pöytäkirjojen liitteeksi laitettu raportti Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan kokouksesta vuodelta 1931. Raportti toimii esimerkkinä NM-toimikunnan kiinnostuksesta muiden maiden osuuskauppanaisten toimintaa kohtaan. NM-toiminnan muotoja ja edistymistä esittelee KK:n valistusosaston johtaja Yrjö Kallinen kirjoittamassaan oppaassa *Osuuskaupallinen valistustyö* vuodelta 1932. Kallisen oppaasta poimin naisvalistusta koskevia huomioita. Olen käyttänyt

Kulutusosuuskuntien keskusliiton julkaiseman Kuluttajain Lehden uutisraportteja täydentäessäni kokonaiskuvaa naisvalistuksen muodostumisprosessista. Koska osuuskauppaliikkeen ns. puolueetonta siipeä edustaneen Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan erityinen naisvalistustoiminta oli hyvin vähäistä vielä 1920–1930-luvuilla, on perusteltua keskittyä vain KK:n naisvalistukseen ja jättää SOK analyysin ulkopuolelle.

Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan 1921–1965 (The International Co-operative Women's Guild, vuodesta 1965 lähtien The Women's Committee of the International Co-operative Alliance, Kansainvälisen Osuustoimintaliiton Naisten Komitea) kongressiraportteja ja -muistioita minulla on käytössä vuosilta 1924, 1927, 1930, 1934. Aineistossa esitellään esimerkkejä naisten valistustoiminnan muodoista yksittäisissä maissa sekä Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan ajamia asioita.

Englantilaisen osuuskauppaliikkeen naiskillan poliittisesti orientoitunut toiminta herätti keskustelua Suomen edistysmielisen naisvalistuksen suuntaviivoista päätettäessä. Olen poiminut mukaan aineistoa, jossa tulevat esille kyseisen naiskillan naisten toimijuus ja toimijuuden merkitykset heille. Killan johtajana toimineen Margaret Llewelyn Daviesin kiltalaisten kirjeistä koostamaa elämäkertateosta *Life As We Have Known It* (vuodelta 1931) hyödynnän tässä tarkoituksessa.

Mainitut aineistot mahdollistavat pitkälti keskusjärjestötason tarkastelun, joka johtaa tutkimusorientaatiota suuntautumaan enemmänkin ”ylhäältä alaspäin”. Toinen mahdollisuus olisi ollut lähteä paikalliselta tasolta, etsiä jälkiä paikallisista Naiset Mukaan -toimikunnista ja yrittää löytää kuvauksia valistuksen vastaanotosta. Tällöin olisi korostunut toiminnan tarkastelu ”alhaalta ylöspäin” ja yksittäisten naisten kokemuksellisuus olisi ollut keskiössä. Koska kansainvälisen keskusjärjestötason aineiston mukaanotto sopi yhteen vastaavan tasoisen suomalaisen aineiston kanssa ja löytämäni suomalaisnaisten muistitieto 1920–1930-luvuilta oli hyvin niukkaa tai muisteluiden ajoittaminen mahdotonta – ja koska paikallisten jälkien metsästäminen tuntui liian suurelta ja mahdollisesti turhalta urakalta (jos aineistoja ei löytyisikään) – päädyin pitäytymään Suomen osalta keskusjärjestötasoisessa aineistossa, joka löytyi Työväen Arkistolta.

2.3 Katsaus osuuskauppaa, osuustoimintaa ja naisten valistusta koskevaan tutkimukseen Suomessa ja ulkomailla

Tutkielmani teemoja ovat naisten roolit, osuuskaupallinen valistus ja sukupuolten suhteet. Aikaisempaa tutkimusta olisi voinut lähteä kartoittamaan monesta eri suunnasta. Keskityin osuuskauppaliikettä, naisten valistusta ja kotitalouden piiriä käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen. Perustietoutta ovat tarjonneet mm. osuustoimintajärjestöt, jotka ovat julkaisseet historiikkeja toiminnastaan ja samalla katsauksia osuustoiminnan kansainväliseen historiaan.³

Osuustoiminnan historiaa käsittelevää tutkimusta, joka huomioisi sukupuolten erilaiset roolit toiminnan piirissä, on tehty etenkin naisjärjestöjä ja sosiaalidemokraattista naisliikettä kuvaavissa tutkimuksissa Suomessa. Osuustoiminnan historiaa ilman sukupuolinäkökulmaa käsittelevää tutkimusta löytyy pro gradu -tutkielmista lähtien. Esimerkiksi Kaisa Huttunen on tarkastellut pro gradu -työssään radikaalin kuluttajaliikkeen eri vaiheita. Edistysmielinen osuuskauppaliike työläisenemmistöisine osuuskauppoineen edustaa hänellä tämän kuluttajaliikkeen toista vaihetta.⁴ Huttunen on jatkanut aihepiirin esittelyä artikkelissa, jossa E-liike (edistysmielinen osuuskauppaliike) kuvataan poliittisesti vasemmalla olevien kuluttajien ja palkansaajien liikkeeksi, joka 1960-luvulta lähtien omaksui yhä enemmän kaupallisen yrityksen mallia kannattavuuslaskelmineen yhteiskunnallisen kantaaottavuuden laimentuessa.⁵ Huttunen mukaan osuuskauppaliikkeen jakautumisen jälkeen molempien keskusjärjestöjen KK:n ja SOK:n toimet kaupan-alan epäkohtien ratkaisemisessa olivat samankaltaisia, molemmat aloittivat tuotteittensa laadun valvonnan ensimmäisinä vähittäiskauppoina Suomessa ja kiinnittivät huomiota kauppojen hygienian parantamiseen. Kuluttajan valistusta harjoitettiin monimuotoisesti; Huttunen mainitsee keskusjärjestöjen julkaisemat omat lehdet sekä radion ja elokuvatuotannon. Aikana ennen valtion määräämiä suojatoimia nämä kaksi osuusliikkeen haaraa harjoittivat omatoimisesti kuluttajan suojelua.⁶

³ Ks. edistysmielisestä osuuskauppaliikkeestä esim. Kyösti Suonoja 1966: *Kuluttajat rakentavat I. KK:lainen osuuskauppaliike 1916–1939*. Pellervolaisesta osuustoiminnasta esim. Markku Kuisma 1999: *Kansan talous. Yhteisen yrittämisen idea*.

⁴ Huttunen 2005: *Kapitalismin aseina kapitalismia vastaan. Suomalaisen radikaalin kuluttajaliikehdinnän vaiheita*.

⁵ Huttunen 2006: *Sinäkin olet kuluttaja*.

⁶ Huttunen 2006, 412–413.

Tutkimuskirjallisuutta ilman sukupuolinäkökulmaa edustaa myös Tapani Maurasen tutkimusartikkeli osuuskauppaliikkeen synnystä Suomessa.⁷ Kaj Ilmosen tutkimus puolestaan kuvaa edistysmielissä osuuskauppaliikkeessä kaupan ja sen jäsenten suhteita taloudellisessa ja poliittisessa viitekehyksessä. Hänen tutkimuksensa tuo esiin yhteiskunnallista ilmapiiriä, jossa osuuskauppaliike toimi ja liikkeen poliittista painoarvoa politiikan teon saralla.⁸

Pentti Lumme on kirjoittanut edistysmielisen osuuskauppaliikkeen Naiset Mukaan -toimintaa kunnioittavan historiakatsauksen⁹. Hän erittelee siinä toimikunnissa organisoitua toimintaa, tuo esiin sen suosion 1930- ja 1950-luvuilla massaliikkeenä ja esimerkiksi toimikuntien harjoittaman avustustyön sotavuosina, sekä kuvaa myös omia kokemuksiaan osuuskaupan hoitajana ja Naiset Mukaan -toiminnan organisoijana. Lumpeen kokoama historiikki on ollut tutkielmaani ajatellen oivallinen yleiskatsaus naisten kansoittamaan NM-toimintaan, jonka muodostumista tulen tarkastelemaan.

Tutkielmani kannalta kiinnostavaa on tuoda esiin Ann-Catrin Östmanin tutkimuksia 1900-luvun vaihteen tienoilta sukupuolten välisestä työnjaosta ja rooleista ns. pellervolaisen osuustoimintaliikkeen piirissä. Kyse oli ennen kaikkea tuottajien osuuskunnista, kuten osuusmeijereistä. Pellervo-Seura perustettiin 1899 erityisesti pienviljelijöiden tarpeita silmällä pitäen osuustoimintaa propagoivaksi organisaatioksi.¹⁰ Östman on analysoinut Pellervo-lehden kirjoitusten sisältöjä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä¹¹ ja toisaalla suomenruotsalaisen paikkakunnan Purmon osuustoiminnan kehittymistä maitokaupan muutosten ja osuusmeijereiden yleistymisen aikana 1800-lopulta vuoteen 1918.¹² Pellervo-lehdessä sukupuolten roolit ilmenivät mm. käsiteltäessä maitokaupan ja meijeritoiminnan modernisaatiota. Perinteisesti

⁷ Osuustoiminnan alkuvaiheita esiosuuskunnista 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkupuolelle osuuskauppaliikkeen hajaannukseen 1916 asti ks. esim. Tapani Mauranen 1987: ”Osuustoiminta. Kansanliikettä aatteen ja rahan vuoksi”, ja Kyösti Suonoja 1968: *Suomen osuuskauppaliikkeen jakautuminen*.

⁸ Ilmonen 1984: *Jäsenet ja jäsenten liike. Tutkimus kaupan ja jäsenten suhteesta E-osuuskauppaliikkeessä osuustoiminnan alkua ajoilta 1980-luvulle*.

⁹ Lumme 1993: *Naiset mukaan toimintaa 1929–1969*.

¹⁰ Pellervosta ks. luku 4.3 Liikkeen tulo Suomeen.

¹¹ Östman 2012: *Civilicing and Mobilising the Peasantry. Co-operative Organisation and Understanding of Progress and Gender in Finland, c. 1899-1918*.

¹² Östman 2008: *Traditions of Gender, Class and Language. Co-operative Organizing in Finnish-Swedish Community*.

naisten vastuulla ollutta karjan hoitoa ja lypsyä tuli rationalisoida. Meijeritoiminnan aloittamisessa painotettiin miesten vastuun kasvattamista ja naisten taakan keventämistä; miehiä siis yritettiin Östmanin mukaan saada tälle naisvaltaiselle alalle. Samalla alettiin puhua naisten roolista juuri kotitalouden hoitajina ja miehiä kehoitettiin kunnioittamaan feminiinistä kodin piiriä.¹³

Mikrohistoriallisessa tutkimuksessaan Purmosta Östman puolestaan painottaa vanhojen patriarkaalisten traditioiden vaikutusta osuusmeijereiden piirissä mitä tulee päätöksen tekoon ja meijerien osakkuuteen. Kylä ylläpiti usein yhteistyöllä teitä ja siltoja sekä muuta rakennustoimintaa. Nämä yhteistoiminnan muodot perustuivat maanomistajuuteen. Naisia ei juuri nähty osallistumassa näihin yhteistoiminnan muotoihin, sillä tapakulttuurissa miesten katsottiin edustavan koko perhettä ja kotitaloutta. Edes naisten, jotka olivat tilanomistajia esimerkiksi leskeydyttyään, ei odotettu osallistuvan viljelijämiesten kanssa kuvatuunlaiseen yhteistoimintaan kyläyhteisössä.¹⁴

Östman käyttää sukupuolentutkimuksesta tuttua termiä homososiaalisuus, jolla hän selittää maskuliinisuuden muovautumista juuri miesten välisten suhteiden kautta yhteiskunnassa. Kyseiset tutkimukset sijoittuvat 1800-luvun loppuvuosille ja 1900-luvun alkuun ennen Suomen sisällissotaa vuonna 1918 siksi havainnot ovat toimineet hyvänä taustoituksena oman tutkielmani tarkastelujaksolle 1920-luvulle ja 1930-luvun alkuvuosille.

Naisia, kaupan alaa ja myyjän työtä on tutkinut Marjaliisa Hentilä.¹⁵ Tarkasteluaika alkaa vuodesta 1879 ja ulottuu 1960-luvulle. Hentilä tuo esiin miten alkujaan miesvaltaisesta keskiluokkaisesta kaupan alasta muodostui pienipalkkainen työpaikka juuri naisille. Hentilä sivuaa myös itseäni kiinnostavia kysymyksiä naisten paikoista ja mahdollisuuksista kaupan organisaation hierarkiassa. Hentilän tutkimuksessa tulee esiin kaupan alan naisvaltaistumiskehitys mikä osuu yksin tutkimani ajankohdan, 1920–1930-luvun vaihteen kanssa.

¹³ Östman 2012, 130.

¹⁴ Östman 2008, 174–175.

¹⁵ Esim. Hentilä 1999: *Keikkavaaka ja Kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalveluaikaan.*

Tutkimuksia, joissa kotitalousideologia on keskiössä

Naisten roolia kotitalousvalistuksen kehittämisessä on käsitelty Suomessa Visa Heinonen erityisesti väitöskirjassaan.¹⁶ Heinonen on tutkinut Suomen kotitalousneuvontaa ja kuluttajavalistuspolitiikan syntyä ja kehitystä. Tässä kehityksessä osuuskauppaliikkeellä on myös ollut sijansa. Naiset ovat hänen tutkimuksessaan aktiivisia toimijoita, mikä alleviivaa naisten osuutta kuluttajina ja kotitalousalan kehittäjinä. Osuuskauppojen naisille suunnattu kuluttajavalistus vertautuu Heinosella Marttaliittoon, Maatalousnaisten, Sosialidemokraattisen Naisliiton ja pienviljelijäjärjestöjen valistus- ja neuvontatoimintaan. Edistämällä ja kehittämällä kotitalousalaa nämä naisten hallinnoimat elimet ja järjestöt nostivat kotitaloudet julkisen huomion kohteiksi. Heinosen mukaan tälle valistus- ja neuvontatyölle oli olemassa sosiaalinen tilaus, jota aiempi kansanvalistusliike oli pohjustanut.¹⁷

Heinonen näkee naisten kansoittamat kotitalousjärjestöt ja varhaisen osuuskauppaliikkeen ja näiden harjoittaman naisten valistustoiminnan modernin kuluttajapolitiikan uranuurtajina. Näiden toimijoiden muodostama uusi naisliike uskoi naisten asiaa parhaiten ajettavan nostamalla naisten toiminnan piiriin ”luonnostaan” kuuluvia asioita julkisuuteen esim. koulutuksen, yhteiskuntapolitiikan ja valistus- ja neuvontatyön saralla.¹⁸ Heinosen tutkimus – etenkin Anne Ollilan, Irma Sulkusen ja Maria Lähteenmäen tutkimusten ohella – on auttanut hahmottamaan kotitalousalan toimijoiden motiiveja ja kotitalouden ja naisten symbioosia propagoivan kotitalousideologian laajaa kannatuspohjaa 1900-luvun alussa ja edelleen 1920-luvulta eteenpäin juuri naisten omissa järjestöissä.

Työssäni keskiössä ovat työläisnaiset ja heidän valistuksensa. Aikaisempaa kattavaa tutkimusta työläisnaisista 1900-luvun alkuvuosikymmeninä on tehnyt mm. Maria Lähteenmäki. Hän on tutkinut työväestön naisia ja heidän sosiaalihistoriaansa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä¹⁹ tarkastellen heitä töissä, kotioloissa ja yhteiskunnallisen

¹⁶ Heinonen 1998: *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki: kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa*; Heinonen 2007: Kotitalous mikroskoopin alla.

¹⁷ Heinonen 1998, 153–168, 375.

¹⁸ Heinonen 1998.

¹⁹ Lähteenmäki 1995: *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–1930 -luvun*

toiminnan piirissä sekä työväenluokan naisia lähellä ollutta sosialidemokraattista naisliikettä²⁰ näkökulmanaan poliittinen historia ja naistutkimus. Lähteenmäki on tuonut esiin eroja naisten ja miesten suosimissa työmuodoissa: naiset saattoivat tavata ja tehdä päätöksiä vaikkapa käsityökerhon puitteissa.²¹ Työläisnaisaktiiveille ompeluseurojen perustaminen oli ominaista ja ne edelsivät usein esim. työväenyhdistysten naisosastoja. Tätä selittää yksinkertainen tosiasia: nämä naiset olivat usein ammatiltaan juuri ompelijoita. Toisaalta ompelutaidon katsottiin yleisesti myös kuuluvan jokaiselle naiselle, joten yhteistoiminnan aloittaminen naisille tutun harrastustoiminnan kautta oli luontevaa.²²

Lähteenmäen anti tutkimukselleni on ollut tuoda esille sosialidemokraattisen naisliikkeen merkitys työläisnaisten valistajina. Edistysmielinen osuuskauppaliike oli pitkälti työväen asiaa ajavien sosiaalidemokraattien käsissä. Hän on tuonut Heinosen tavoin esiin konsensuksen, joka vallitsi niin poliittisesti oikealla kuin vasemmallakin laidalla – ehkä kommunisteja lukuun ottamatta – olevien naisten välillä mitä tulee naisten rooliin. Naiset nähtiin ensisijaisesti juuri äiteinä ja heidän työnsä katsottiin olevan kodin piirissä.

Myös Anne Ollilan Marttaliiton (1899–) historiaa käsittelevä tutkimus tuo esiin kotitalousideologian hegemonisen aseman, joka yhdisti naisia yli puoluerajojen 1930-luvulla, kun vielä 1920-luvulla kotitalouskysymyksistä kiisteltiin työläisnaisliiton sisällä. Tärkeänä syynä tähän hän näkee kotitalouden alan *ammattillistumisen* ja *tieteellistymisen*. Kun teollistumiskehitys loi uusia vaatimuksia eri ammattialoille, katsottiin että naisten hallinnoiman kotitalousalankin täytyi pysyä kehityksessä mukana. Rationalisointi ja työtehon kehittäminen ulotettiin myös kotitalouteen 1800-luvun lopulta alkaen mm. Yhdysvalloissa. Suomi seurasi 1900-luvun alusta lähtien tätä kehitystä. Saksa ja Yhdysvallat olivat tärkeitä esikuvia kotitalousopetuksen järjestämisessä Suomessa. Edellistä ihailtiin pidemmälle edenneen kotitalouden koneellistamiskehityksen vuoksi, jälkimmäinen näkyi mm. ajan keskeisen suomalaisen

Suomessa.

²⁰ Lähteenmäki 2000: *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa.*

²¹ Lähteenmäki 1995, 180.

²² Lähteenmäki 2000, 37.

kotitalousteoreetikon Laura Harmajan (1881–1954) tutkimuksissa tärkeänä vaikuttajana.²³

Irma Sulkusen naisten historiaa järjestömaailmassa ja politiikassa edustavissa tutkimuksissa²⁴ kerrotaan 1900-luvun vaihteen ja 1900-luvun alun keskiluokkaiset arvot omaksuneesta naisliikkeestä ja sen tavasta määritellä oikeanlaista naiseutta. Sulkusen tutkimassa, raittiusliikkeen tuottamassa lehtiaineistossa propagoitiin ajatusta, että yksin naisen vastuulla oli pitää koti viihtyisänä ja houkuttelevana. Naisen vastuulla oli pohjimmiltaan se, että mies ei juonut perhettään mieron tielle.²⁵ Ns. kotitalouslinjaa edustavaan naisliikkeeseen hän lukee niin kotitalousjärjestöt Martta-liitosta naisasiajärjestöihin Naisasialiitto Unioniin ja Suomen Naisyhdistykseen, sillä näissä järjestöissä toimi osin samoja keskiluokkaisia naisia.²⁶ Sulkunen toteaa että paitsi 1920-luvulla myös 1930-luvulla työläisnaisliitossa löytyi kotitalousasioihin keskittyntä linjaa voimakkaasti vastustavia kantoja.²⁷ Nämä äänet jäivät kuitenkin vähemmistöön.

Sulkunen on kuvannut *kaksijakoisen kansalaisuuden* syntyä järjestekehityksen kanssa tapahtuneeksi yhdensuuntaiseksi prosessiksi. 1800-luvulla suomalaiset viihtyivät vielä samoissa järjestöissä luokkaan ja sukupuoleen katsomatta mutta viimeistään suurlakon jälkeen alkanut politisoituminen ja luokkatietoisuuden kasvu merkitsi järjestökentän uudelleen muovautumista. Määrittäjinä olivat yhä useammin luokka ja sukupuoli.²⁸ Osuuskauppaliikkeen jakautumisen vuonna 1916 ja valistuksen sukupuolittumisen voi nähdä kuuluvan mukaan tähän kehitykseen.

Naisten osuustoimintakillat emansipaation välineinä?

Mary Hilson on tarkastellut viimeaikaisessa artikkelissaan²⁹ kansainvälisen osuustoimintaliiton toimintaympäristöä maailmansotien välillä pohjoismaisten jäsenjärjestöjen erityispiirteiden kautta. Hilson tarkastelee ilmiötä vertailemalla toisiinsa

²³ Ollila 1993: *Suomen kotien päivä valkenee. Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939.* 106–107, 110–111.

²⁴ Sulkunen 1987: *Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus*; Sulkunen 1989: *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen.*

²⁵ Sulkunen 1987, 161.

²⁶ Sulkunen 1987, 164.

²⁷ Sulkunen, 1989, 104.

²⁸ Sulkunen 1987, 157, 170.

²⁹ Hilson 2011: *A Consumer's International? The International Cooperative Alliance and Cooperative Internationalism 1918–1939.*

ylätason toimijoita, Kansainväliseen osuustoimintaliittoon kuuluvia kansallisia järjestöjä ja joitakin henkilöitä, joilla on ollut liikkeessä valtaa. Kiinnostavaa on, että hän käsittelee suomalaista osuuskauppaliikettä osana Pohjoismaita paneutuen ja tuo esiin mm. Väinö Tannerin merkityksen.³⁰ Kyseessä ei ole sukupuoliin keskittyvää analyysistä. Sen sijaan Hilson tuo esiin osuustoiminnan vahvasti kansainvälisen luonteen ja sen, että kansainvälistä vertailevaa, useampaa maata yhtäaikaaisesti käsittelevää historiantutkimusta kuluttajien osuustoiminnasta, osuuskauppaliikkeestä on tehty vielä melko niukasti.³¹

Barbara J. Blaszak on tutkinut englantilaisten ja skotlantilaisten osuustoimintanaisten kiltaliikettä 1880-luvulta 1900-luvun alkupuolelle naisia emansipoivan vaikutuksen ja feministisen politiikan kannalta.³² Blaszak toteaa että englantilainen osuustoimintaliike saattoi pyrkiä eliminoimaan yksilölle jo syntymässä luokkansa kautta määritetyt erot vaurauden ja vallan suhteen, mutta sukupuoleen kiinnittyneisiin epätasa-arvoisuuksiin liike ei tarttunut eikä puuttunut.³³ Blaszakin näkemys on tiukka: Rochdalen kankurien osuuskaupan³⁴ perintökään ei kannustanut yksiselitteisesti naisten ja miesten tasa-arvoon. Naiset mainittiin kyllä miesten rinnalla kankurien osuuskaupan ensimmäisissä ohjesäännöissä, mutta eri vuosien säännöissä sananmuodot vaihtelevat ja välillä viitataan eksplisiittisesti vain miehiin osakkaina. Osakkuudesta maksettava (ja ainakin työläisnaisille verrattain korkea) liittymismaksu ja säännöissä ollut vaatimus osuuskunnan johtajien ja osakasjäsenien (jotka olivat voittopuolisesti miehiä) enemmistön hyväksynnästä uudelle jäsenelle on Blaszakin päätelmien mukaan luultavasti estänyt naisia tulemasta mukaan toimintaan. Tavaksi tuli perheen osakkuuden merkintä aviomiehen nimiin.³⁵ Blaszackin mukaan Englannissa naisvalistaja- ja naiskilta-ajatuksen takana oli alkujaan kaksi miestä, jotka kantoivat huolta osuuskaupoissa asioivien liian keveistä sitoumuksista liikkeeseen. Ideologisen valistuksen avulla vahvistuisi asiakkaiden ostouskollisuus. Naiset he näkivät paitsi osuuskaupan asiakkaina myös äiti- ja kasvattajan roolinsa kautta potentiaalisesti

³⁰ Tanner toimi vuosina 1927–1945 Kansainvälisen osuustoimintaliiton presidenttinä eli sen toimeenpanevan komitean puheenjohtajana.

³¹ Hilson 2011, 206.

³² Blaszak 2000: *The Matriachs of England's Cooperative Movement. A Study in Gender Politics and Female Leadership, 1883–1921.*

³³ Blaszak 2000, 11.

³⁴ Englannin Rochdalen kankurien osuuskaupan merkityksestä myöhemmälle osuuskauppaliikkeelle ks. luvut 3.1 ja 3.2.

³⁵ Blaszack 2000, 10.

pätevinä opettajina ja valistajina. He katsoivat että juuri naisten antama valistus naisille menisi hyvin perille.³⁶

Myös Carolyn Marie Tilghman on tarkastellut osuustoimintanaisia Englannissa³⁷. Hän on kiinnostunut naisten omista kokemuksista, siitä millaisena he ovat kokeneet naiskillan merkityksen elämässään. Tilghman on analysoinut englantilaisten osuustoimintanaisten omaelämäkertakokoomateoksia "Maternity – Letters from Working Women" (1915) ja "Life as We Have Known It" (1931). Teokset on koostanut Englannin osuustoimintanaisten killan johtaja (vuosina 1889–1921) ja voimahahmo Margaret Llewelyn Davies (1861–1944) kiltalaisten kirjeistä. Jälkimmäiseen on esipuheen laatinut kirjailija ja feministi Virginia Woolf. Tilghman pitää molempia teoksia omana aikanaan harvinaisina ja jo siksi mielenkiintoisina katsauksina työläisnaisten elämään. Työläisnaisten elämää leimaavat äitiyden sitoumukset, toistuvine lapsivuoteuksineen ja kotitalouden pyörittäminen palkkatyön ohella. Kuten Tilghman toteaa, nämä miehisestä työläiselämäkertaperinteestä puuttuvat teemat tulevat esiin naisten kirjoituksissa, kuten myös naisten osuustoimintakillan kultivoiva ja innostava vaikutus.³⁸

2.4 Naiset Mukaan -toiminta aiemman tutkimuksen ja kirjallisuuden perusteella

Visa Heinonen mainitsee, että Suomessa valistus ja neuvonta saivat painavan roolin etenkin työläisvaltaisissa osuuskaupoissa, ns. edistysmielisen osuuskauppaliikkeen piirissä, jota Kulutusosuuskuntien Keskusliitto edusti, ja tämä valistustyö keskittyi erityisesti naiseen 1920-luvun lopulta lähtien Kulutusosuuskuntien Keskusliiton Naiset Mukaan -toimikuntien myötä.³⁹ Myös pellervolaisessa, puolueettomaksi kutsutussa, Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan edustamassa osuuskauppaliikkeessä naiset huomioitiin erityisenä ryhmänä 1920-luvulla, jolloin heidän valituksestaan huolehti SOK:n Yleishyvä-lehden *Kodin osasto*. Varsinainen naistoiminta käynnistyi SOK:ssa 1930-luvun lopulla mm. Marttaliiton kanssa. Naistoimikuntia alettiin perustaa kuitenkin vasta 1940-luvulla.

³⁶Blaszack 2000, 13–15. Blaszaekin mainitsevat miehet olivat Ben Jones, Lontoon osuustukkuliikkeen johtaja ja Arthur H.D. Acland, parlamentin liberaalien jäsen ja osuustoiminnan kannattaja.

³⁷Tilghman 2003: *Autobiography as Dissidence. Subjectivity, Sexuality, and the Women's Co-operative Guild*.

³⁸Tilghman 2003, 600.

³⁹Heinonen 1998, 153–168, 375.

Hentilä on todennut, että naisten osuuskaupallinen valistus tapahtui usein juuri osuusmyymälöiden tiloissa. Myymälänhoitajat ottivatkin osaa paikallisiin Naiset Mukaan -toimikuntiin ja näin saivat apua tuotteidensa esittelyyn aikana, jolloin tuotteiden mainostus ja markkinointi ja vaikuttaminen kuluttajien valintoihin olivat vielä uutta. Myyjät olivat usein nuoria tyttöjä, joiden tietämys ei aina riittänyt kaikkiin kysymyksiin.⁴⁰ Näiden toimikuntien apu oli ilmeisen tarpeen.

Lähtenmäen mukaan Kulutusosuuskuntien Keskusliitossa vaikuttanut osuustoiminta-aktiivi ja kyseisen liiton julkaiseman Kuluttajain Lehden toimittaja Lyyli Takki (1892–1957) piti osuustoimintaa ja sosialidemokraattista työläisnaisliikettä "kasvukumppaneina". Kiinnostuksen kohteena ollut "koti" yhdisti. Lähtenmäki toteaa, että Naiset Mukaan -toimikuntien jakaman julkaisun, Koti-vuosikirjan propagoimalle sanomalle muodon antoivat naisjärjestöjen kotitalouskurssit, ja kirjoittajina toimivat kotitalousalan asiantuntijat. Kirjan tarjoaman koti-ideologian keskiössä nainen nähtiin kodin sieluna.⁴¹

Naiset Mukaan -toimikuntien toiminnan muodoiksi Heinonen listaa kotivalistuksen, ompeluillat, kodinhoitokurssit, retket, lastenjuhlat, äitienpäivä- ja joulujuhlat, keskustelukokoukset, havaintoesitykset, elintarvikkeiden hinta- ja laatutarkastelut ja osuustoiminta-aatteen levityksen.⁴² Lumpeen omakohtaisten muisteluiden mukaan paikallisen osuusmyymälän NM-toimikunnan järjestämän tilaisuuden ohjelma saattoi sisältää 1930-luvulla esimerkiksi gramofonin soittoa, lausuntaa, laulua, kauppaa koskevaa vuoropuhelua, myymälänhoitajan puheen ja kahvinmyyntiä. Samalla ommeltiin ja pidettiin vielä arpajaiset. Toiminnan keskus oli osuusmyymälä mutta myös jäsenten kodeissa kokoonnuttiin. Iltamissa tupa oli aina täynnä, eikä väkevää osuustoiminnallista julistusta unohdettu. Lumme toteaa että toiminnan aloite oli Kulutusosuuskuntien Keskusliitolla ja työtä tehtiin kentällä sen mukaan miten innostunut myymälänhoitaja oli asiaa hoitamaan.⁴³

⁴⁰ Hentilä 1999, 253.

⁴¹ Lähtenmäki 2000, 126.

⁴² Heinonen 1998, 162.

⁴³ Lumme 1993, 15, 19. Pentti Lumpeen tiedot pohjaavat hänen omiin kokemuksiinsa Pohjajoella osuusmyymälän hoitajana ja NM-toiminnan järjestämisestä 1930-luvulla. Lumpeen sanoin NM-toimikuntien järjestämät tilaisuudet olivat suosittuja, sillä paikkakunnalla ei ollut mitään vastaavanlaista toimintaa.

Vuodet 1936–1938 olivat NM-toiminnan huippuvuosia ennen sota-ajan vaikutuksia. Vuonna 1938 NM-toimikuntia ja niiden alatoimikuntia oli jo 103 osuuskaupassa. Ompeluilloissa, nuorten ja aikuisten juhlatilaisuuksissa kävijöitä oli ollut yli 200 000. Talvi- ja jatkosodan aikana NM-toimikuntien toimintamahdollisuudet kapenivat ja toiminnan tilastointi oli puutteellista. Sodan jälkeen toiminta virkosi ja oli 1950-luvulla, etenkin sen puolivälin tienoilla menestyksestä. Vuonna 1957 NM-toimikuntia oli 110 osuusliikkeessä yhteensä 1467 ja erilaisissa tilaisuuksissa oli kävijöitä yli 250 000. Tämän jälkeen toiminnan suosio alkoi jyrkästi pudota, kunnes NM-toimikuntien toiminta lopetettiin organisatoristen muutosten yhteydessä vuonna 1969.⁴⁴

Työssäni en erittele näitä Naiset Mukaan -valistustoiminnan muotoja vaan analysoin keskustelua, jota käytiin pääasiassa ennen Naiset Mukaan -valistuksen aloittamista.

2.5 Sisällönanalyysiä ja vertailua

Tutkielmassani käytän laadulliselle tutkimukselle ominaisia menetelmiä, jossa moninainen aineisto voi tuoda valoa tutkimusongelmaan juuri tekstien lähiluvun avulla. Koska aineistoni on moninaista, voi tutkimusotettani kutsua triangulaatioksi. Triangulaatiossa voidaan yhdistellä erilaisia aineistoja, menetelmiä ja teorioita samassa tutkimuksessa. Kriittikinä Eskola ja Suoranta esittävät, että triangulaatio voi olla aikaa vievä menetelmä tutkimuksen teossa. Erityisesti erilaisten teorioiden soveltaminen voi johtaa käsitteellisiin sekaannuksiin.⁴⁵ Tutkimukseni edustaa triangulaatiota lähinnä aineiston osalta. Historiallinen tutkimus poikkeaa muusta yhteiskunnallisesta tutkimuksesta siinä, että yleensä aineistot ovat jo olemassa tutkijasta riippumatta. Historiantutkija nojautuu yleensä aineistoihin, jotka ovat olemassa jo valmiiksi tutkijasta riippumatta jälkinä menneisyydestä. Nämä aineistot saattavat olla hyvinkin hajallaan mutta tutkijan tehtävä on kutoa yhteen kuvaa menneestä parhaalla tavalla.

Tutkimusmetodiani ohjaa sisällönanalyysi. Analyysin teon apuna käytän sisällönanalyysin keinoja. Sisällönanalyysissä etsitään tekstin merkityksiä. Jouni

⁴⁴ Lumme 1993, 16, 22, 53, 57, 81.

⁴⁵ Eskola, Suoranta 2005,70.

Tuomen ja Anneli Sarajärven mukaan analyysiyksiköt valitaan aineistosta mutta teorit voivat auttaa analyysin ohjaamisessa. Aineistolähtöisyys ja teoriamaallit vaihtelevat tutkijan ajatuksissa tutkimusprosessin edetessä.⁴⁶ Kuten diskurssianalyysiä, sisältöanalyysiä voi käyttää näkymättömän ymmärtämiseen.⁴⁷

Laadullisen aineiston analyysille on ominaista tekstimassan luokittelu.⁴⁸ Tämä luokittelu voidaan toteuttaa monin tavoin. Olen käyttänyt analyysini apuna lähdeaineistojen sisällön teemoittelua. Teemoittelussa aineistosta voidaan nostaa esiin *tutkimusongelmaa* valottavia teemoja.⁴⁹ Olen tutkimusprosessini varrella teemoitellut tekstistä löytämiäni kannanottoja, näkemyksiä ja perusteluja. Olen esittänyt suomalaiselle tekstiaineistolle naisvalistusta koskevia kysymyksiä, kuten miten eri tavoin naisvalistukseen suhtauduttiin ja miten ulkomainen naisvalistus vaikutti valistuksen muodostumiseen. Ulkomaista toimintaa koskevan aineiston tekstimassasta olen poiminut esille ja tiivistänyt naistoiminnan kuvauksia. Koska perustietoja ei ole ollut saatavilla, olen tehnyt perustutkimusta valistuksen muodoista eri maissa ja kansainvälisen killan toiminnan painopisteistä. Teemoittelussa on vaarana että analyysistä muodostuu vain sitaattikokoelma. Jotta tämä vältettäisiin, vaaditaan empirian tueksi myös teoriaa ja näiden keskinäistä vuorovaikutusta.⁵⁰

Peilaan ja vertaan tutkielmassani työväen osuuskauppojen naisvalistuksen muodostumista muiden maiden tarjoamiin esimerkkeihin. Tämä aineisto koostuu pääasiassa Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan kokousraporteista. Erityiseksi vertailukohteeksi nostan englantilaisten osuustoimintanaisten toiminnan perinnön. Englantilaiseen naistoimintaan viitattiin käytäessä keskustelua siitä mihin suuntaan naisvalistusta tulisi kehittää. Vertailun avulla pyrin löytämään mahdollisia eroja ja yhtäläisyyksiä naisten toimijuudelle ja rooliodotuksille 1920–1930-luvuilla Suomessa ja muualla Euroopassa. Minua kiinnostaa tarkastella, miten keskusteluissa Suomessa viitattiin muiden maiden naisten valistuksen järjestämisen käytäntöihin ja miten ulkomailla raportoitiin Suomen valistuksesta. Vertailun avulla pyrin löytämään

⁴⁶ Tuomi & Sarajärvi 2002, 98.

⁴⁷ Tuomi & Sarajärvi 2002, 106.

⁴⁸ Tuomi & Sarajärvi 2002.

⁴⁹ Eskola & Suoranta 1998, 174.

⁵⁰ Eskola & Suoranta 1998, 174–175.

selityksiä suomalaisen valistuksen muotoutumiselle. Laitan aineiston löydökset keskusteluun valitsemieni teoreettisten käsitteiden kanssa.

Pertti Haapala näkee historiantutkimukselle ja yhteiskuntatutkimukselle yhteiseksi alueeksi vertailun, joka on samalla metodi tutkimuksen tekoon. Vertaillessa tulisi muistaa kulttuurinen pluralismi ja kysyä ennen kaikkea ”mitä yhteiskunta on ollut”. Vertailua hän pitääkin pitkälti historiantutkimuksen edellytyksenä. Haapala esittää myös, että jyrkkää yksilön ja yhteiskunnan käsitteellistä erottelua tulisi välttää. Olisi tutkittava sekä suuria että pieniä prosesseja. Haapalan mukaan mm. vuorovaikutus-, toiminta- ja verkostoajattelu on löytänyt pysyvää sijaa yhteiskuntatutkimuksen metodologiassa.⁵¹ Risto Alapuro toteaa, että vertailut tekevät historiantutkimuksessa yhteiskunnallista. Vertailu voi auttaa havaitsemaan mikä mahdollinen ongelma tutkimuksessa kaipaa selittämistä.⁵² Alapuro esittää, että tulisi mennä näennäisten samankaltaisuuksien ja pintarakenteiden taakse tarkastelemaan millaiset prosessit ja mekanismit ovat synnyttäneet ne.⁵³

Pertti Alasuutarin mukaan tarkasteltaessa itselle tuttua kulttuurin ilmiötä se saattaa näyttäytyä itsestään selvältä ja banaalilta. Avuksi voi ottaa vertailun. Kun tutustuu vieraassa kulttuuripiirissä samankaltaiseen tutkimuskohteeseen ja sitä käsittelevään kirjallisuuteen saadaan tuttuun ilmiöön etäisyyttä.⁵⁴ Tätä menetelmää olen käyttänyt. Olen yrittänyt löytää tuoreen kulman teemaan juuri vieraannuttamalla suomalaista naisvalistusilmiötä ja tarkastelemalla sitä ikään kuin yhtenä versiona osuustoiminnallisesta naisvalistuksesta muiden joukossa. Olen pyrkinyt problematisoimaan naisvalistusilmiön synnyn. Minua kiinnostaa millaisten valintojen edessä naisvalistuksesta päättäneet olivat, mitkä tekijät vaikuttivat prosessiin. Olen kiinnostunut siitä miltä naisvalistus näyttäytyi naisten kansalaisuutta ja yhteiskunnallista toimijuutta ajatellen.

Kaartinen ja Korhonen tuovat esiin, että historiantutkija pyrkii tekemään miksi-kysymyksiä, sillä pelkkä kuvailu ei riitä, on mentävä ilmiöiden pintaa syvemmälle

⁵¹ Haapala 1990, 89.

⁵² Alapuro 2004, 56.

⁵³ Alapuro 2004.

⁵⁴ Alasuutari 1994, 191.

merkityksien äärelle.⁵⁵ On oltava kiinnostunut siitä millainen oli tutkittavan ilmiön, naisvalistustoiminnan merkitys menneisyyden ihmisille, naisille ja miehille. Pertti Alasuutari puolestaan mainitsee, että yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa aineiston avulla tulisi selittää jokin ”mysteeri”.⁵⁶ Olen kysynyt aineistoani analysoidessani, millaisia reaktioita naisten omaehtoinen toiminnan synnyttäminen herätti ja pyrkinyt löytämään mahdollisia syitä sille, miksi kyseiset reaktiot heräsivät.

2.6 Tutkimusetiikasta

Eskolan ja Suorannan mukaan aineistoon sisältyvien merkitysten, esimerkiksi aineiston sisällään kantamien todellisuuden jäsentämisen tapojen ja mahdollisuuksien etsiminen on laadullisessa tutkimuksen eräs mahdollinen näkökulma.⁵⁷ Historiantutkimuksessa ja historiallista aineistoa tarkastellessa nähdäkseni juuri nämä tekijät ovat keskeisiä tutkimusta ohjaavia tekijöitä. Historiantutkimuksessa on kyse Kaartisen ja Korhosen mukaan valikoinnista. Menneisyyden puheenpaljoudesta valikoidaan ”avoimin mielin” se, mikä tutkimuskysymyksen kannalta on tärkeää ja tuodaan se tutkimuksessa lukijoille näytille. Tavoitteena on tuoda julki mahdollisimman perusteltu ja eritelty näkemys siitä mitä menneisyys nykypäivälle sanoo.⁵⁸

Jorma Kalelan sanoin tutkijan on tutkiessaan hyvä olla tietoinen sekä edustamansa kulttuurin että tutkimansa kulttuurin piilossa olevista esiolettamuksista ja selviöistä. Sekä kohteena olevan (menneisyyden) kulttuurin toimijat että tutkijan oman kulttuurin toimijat toimivat ”parhaan ymmärryksensä”, keskinäisen tiedon varassa. Tämä tieto on eri kulttuureissa ja eri aikoina erilaista. Nämä kaksi eri tasoa tulisi tuoda tutkimuksessa esille ja ne tulisi voida erottaa toisistaan.⁵⁹ Omana esioletuksenani tutkimustyön alussa oli näkemys paljolti kotitalousvalistukseen keskittyneestä osuustoiminnallisesta naisvalistuksesta naisten toimintapiiriä rajoittavana mallina. Siltä sukupuolenmukainen valistustoiminta näytti itselleni 2000-luvun suomalaista toimintakulttuuria vasten. Aineistoon tutustuminen on kuitenkin haastanut ennakkoluulojani. Kalela painottaa, että

⁵⁵ Kaartinen & Korhonen 2005, 191.

⁵⁶ Alasuutari 1994, 188.

⁵⁷ Alasuutari 1994, 147.

⁵⁸ Kaartinen & Korhonen 2005, 87–88.

⁵⁹ Alasuutari 1994, 190; Kalela 2000, 195–196.

mennyttä ei pitäisi tarkastella nykyajan käsitteiden ja ajatusmallien kautta.⁶⁰ Kaartinen ja Korhonen tuovat esiin, että itse asiassa jokaisen käsitteen käyttöön liittyy valinta, näkökulma ja tutkijan oma kulttuuri. Käsitteiden käyttö ei ole arvovapaata mistä seuraa ettei historiantutkimukseen sitä ole.⁶¹

Keskityn siihen, millaiseksi naisten toimijuus miellettiin valistusta suunnittelevien puheiden perusteella ennen naisvalistuksen aloittamista Suomessa ja millaiseksi se muokkautui valistustoiminnan järjestämisen myötä. Mikä oli osuuskauppaliikkeessä naisten osallistumisen lähtötilanne 1920-luvun alkupuolella ja mihin päädyttiin naisvalistustoiminnan myötä 1930-luvun alussa Suomessa? Seuraavassa luvussa erittelen keskeisiä käsitettä ja teoreettisia lähtökohtiani tutkimuksen teolle.

2.7 Feminististä historiankirjoitusta? Tutkielman asettaminen kontekstiin

Tutkielmani liikkuu nais- ja talous- ja sosiaalhistorian sekä osuuskauppaliikkeen historian kentillä. Pertti Haapalan sanoin 1900-luvulla syntyneenä oppiaineena sosiaalhistoria on muodostunut paljolti metodiikaltaan ”vastahistoriaksi”, jossa perinteisen historiankirjoituksen sankareiden (sotapäälliköt, valtiomiehet) sijaan on keskitytty usein kuvaamaan mm. naisten, lasten, työväestön sekä erilaisten vähemmistöjen historiaa.⁶² Sosiaalhistorian Haapala määrittelee yhteiskunnan ja tarkemmin ihmisyyden tai yhteiskunnallisen ihmisen historiaksi. Tietoteoreettisesti se on ”kertomus yhteiskunnasta”. Kertomuksen sijaan voidaan käyttää esimerkiksi ”jälkikuvan” käsitettä, joka alleviivaa historiantutkimuksen luonnetta jälkeensä tuotettuna esityksenä ja kuvauksena menneisyydestä. Sosiaalhistorian anti historiankirjoitukselle on ollut avautua muita tieteitä, muita maita ja uusia tutkimusaiheita kohti.⁶³ Yhteiskuntatieteisiin kuuluvana oppiaineena ja toisaalta historia-alan metodologisen perintönsä kautta myös humanistisiin tieteisiin liittyvänä talous- ja sosiaalhistoria on jo lähtökohtaisesti poikkitieteinen oppiaine.

⁶⁰ Kalela 2000, 84.

⁶¹ Kalela 2000, 233.

⁶² Haapala 1990, 70.

⁶³ Haapala 1990, 79, 81, 87.

Oma tutkielmani sopii edellä kuvattuihin Haapalan määrittelyihin sosiaalishistoriasta: se keskittyy työläisnaisiin ja heidän toimintaansa ja on saanut vaikutteita oppiaineeni ulkopuolelta nais- ja sukupuolentutkimuksen sivuaineopinnoista. Määrittelen seuraavaksi naistutkimuksen, naishistorian, sukupuolentutkimuksen ja feministisen tutkimuksen keskinäisiä suhteita, jotta oma positioni tutkielman tekemisessä tulee esille. Historian merkittäviin naisiin keskittävää tutkimusta on tehty pitkään. Sen sijaan ns. uusi naistutkimus syntyi 1960-luvulla Yhdysvalloissa ja liittyi yhtäältä radikaalin naisliikkeen syntyyn ja sosiaalishistorian läpimurtoon. Naistutkimus on monitieteistä ja poikkitieteistä. Suomeen naishistoria rantautui 1970-luvun lopulla, kun ”historian uudistusliikkeessä” työväestön jälkeen keksittiin naisetkin erityisenä tutkimuskohteena.⁶⁴ Historiantutkimuksen alalla naistutkimuksen päätavoitteena on ollut tehdä naisten elinolot ja sukupuoli näkyviksi. Naishistoria ja naistutkimus käsitteinä edeltävät sukupuolentutkimusta ja sukupuolihistoriaa: ensin alettiin nostaa historian lehdille esille naisia, sitten kiinnostuttiin sukupuolen käsitteestä ja eroista, jotka naista ja miestä ovat määrittäneet. Sittemmin on peräänkuulutettu uudestaan naisen kategoriaan keskittymistä kun on pelätty sukupuolentutkimuksen hukkaavan vaivalla esiin saadun naisnäkökulman.

Anu Kaartinen & Johanna Korhonen näkevät sukupuolihistorian kuuluvan feministiseen traditioon, koska se pyrkii purkamaan sukupuolikategorioita. Purkamalla se politisoi naisen ja miehen kategoriat.⁶⁵ Sukupuolentutkimuksessa naisen sukupuolisuuden rinnalle suurennuslasin alle nostetaan myös miehen sukupuolisuus, joka tavanomaisesti on ollut tutkimuksissa kätkeytyneenä neutraaliuden ja yleisihmisyysden kaapuun. Kuten Sonya A. Rose on esittänyt, jos ainoastaan sukupuolen ja naiseuden/feminiinisyyden välille vetää yhtäläisyysmerkit näyttäytyy maskuliinisuus neutraaliutena ja feminiinisyys toiseutena, mikä ei lainkaan ole totta.⁶⁶ Olen Rosen kanssa samoilla linjoilla sfääriajattelun (naisten toimijuus yksityisen piirissä ja miesten toimijuus julkisen piirissä) teoretisoinnin sudenkuopista: sen sijaan että naisille ja miehille ominainen kulttuuri otettaisiin annettuna, tulisi huomioida kulttuurin syntyyn vaikuttaneita tekijöitä: esimerkiksi kodin piiriin ja kodinhoitokäytänteiden vaikutusta

⁶⁴ Pulma 1990, 94–95.

⁶⁵ Kaartinen & Korhonen 2005, 248.

⁶⁶ Rose 1993, 156–157.

miesten kulttuurin muodostumiselle ja työelämän rakenteiden vaikutuksia naisten kulttuurin muodostumiselle.⁶⁷

Kaartinen ja Korhonen näkevät Susan Pedersenin lainaten feministisessä tutkimuksessa kaksi päämäärää: naishistoria tuo esille naisten kokemuksia ja mentaliteettia ja sukupuolihistoria kirjoittaa historiaa uusiksi paljastaen sukupuolen rakenteen ja sen toiminnan.⁶⁸ Feministisessä tutkimuksessa on siis paljolti kyse sekä rakenteista että toimijuudesta – ja toimijana toimimiseen liittyvästä vallan käytöstä; tutkijan onkin huomattava milloin naiset itse ovat olleet aktiivisesti luomassa puitteita omalle toiminnalleen.⁶⁹ Työssäni tarkastelen naisten valistustoiminnan käytäntöjen ja naisten toimijuuden muokkautumista. Kun tarkastelen näitä prosesseja keskusteluiden ja raporttien perusteella, olen kiinnostunut erittelemään myös keskusteluissa vaikuttavien näkemysten rakentumista. Tässä mielessä tutkimukseni voi sanoa olevan feminististä molemmilla edellä määritellyillä tavoilla.

Maria Lähteenmäki on todennut suomalaisten yhteiskuntatieteilijöiden naistutkimusta käsittelevien artikkeleiden ammentaneen mm. angloamerikkalaisesta tiedepolitiikasta ja teoriamalleista. Hän huomauttaa, että historiantutkijalle tämä tuo ongelmia sillä yhteiskunnalliset olosuhteet ja naisen vaihteleva asema kulloisessakin historiallisessa tilanteessa Suomessa on poikennut selvästi brittiläisestä ja amerikkalaisesta mallista. Hänen mukaansa ylhäältä tuodun selitysmallin sijaan historiallista ilmiötä olisi tutkittava alhaalta tutkimuksesta nousevista kysymyksenasetteluista käsin.⁷⁰ Tämä on varmasti totta. Katson, kuten Kaartinen ja Korhonen esittävät, että teorian ei tule olla pakottava malli, johon aineisto taivutetaan vaan hyvin perusteltu viitekehys.⁷¹ Joan Scott puolestaan nostaa esiin naishistoriaa kuvaavan piirteen: naishistoria syntyy yleensä jännitteisessä kentässä. Ensinnäkin käytännön politiikka ja akateemiset tutkimuskäytännöt, toiseksi [historian] oppialan standardien täyttäminen ja

⁶⁷ Rose 1993, 159.

⁶⁸ Kaartinen & Korhonen 2005, 261.

⁶⁹ Kaartinen & Korhonen 2005, 262–264.

⁷⁰ Lähteenmäki 1990, 115.

⁷¹ Kaartinen & Korhonen 2005, 233.

poikkitieteisyyden vaikutteet ja kolmanneksi historian epäteoreettiseksi ajateltu luonne⁷² sekä feministihistorioitsijoiden teorioiden kaipuu vetävät tutkijaa eri suuntiin.⁷³

Tiina Kinnunen on todennut, että naishistorian tutkija voi keskittyä naisten kokemuksiin ja toimintaan tai asettaa painopisteen rakenteellisiin reunaehtoihin, joiden puitteissa naiset ovat joutuneet toimimaan. Hän mainitsee myös feministiteoreetikko ja historioitsija Joan Scottin edustaman tavan keskittyä rakenteiden ja toiminnan sijaan käsitteellistämiseen ja merkityksenantoon, siihen miten naiseutta ja mieheyttä on määritelty erilaisissa historiallisissa yhteyksissä.⁷⁴ Työssäni tuon oikeastaan esiin tavalla tai toisella kaikkia näitä elementtejä: naisten osin oma-aloitteista toimintaa kokemuksineen, toiminnan rakenteellisia ehtoja [ketkä päättävät valistuksesta, mitkä muut tekijät vaikuttavat toiminnan saamiin muotoihin] kuin myös tapoja, joilla naiseutta ja naisten toimijuutta on tuotettu osana naisvalistuskeskustelua.

Pohdin pitkään lähdenkö tekemään kuvailevaa analyysia työväen naisista osuuskauppaliikkeessä ja naisvalistustoiminnassa vai keskitynkö enemmän sukupuolten välisiin suhteisiin – siihen miksi naisten ja miesten toiminta oli niin eriytynyttä – ja valtakysymyksiin liikkeen sisällä. Georg Iggers, Edward Wang ja Supriya Mukherjee ovat esittäneet, että sukupuolittietoisien historiantutkimuksen tulisi tarkastella valtasuhteita institutionaalisten poliittisten ja taloudellisten rakenteiden kontekstissa.⁷⁵ Aikaisempi tutkimus on keskittynyt naisvalistusta tarjoavien järjestöjen toiminnan ja naisten toimijuuteen vaikuttaneen hegemonisen kotitalousideologian kuvailuun ja erittelyyn. Päädyin tarkastelemaan osuuskaupan naisten valistuksen muodostumista sukupuolten välisen valtapolitiikan näkökulmasta. Tämä tarkastelukulma näytti tuovan jotain uutta tutkimuskentälle. Näkökulma mahdollisti teeman tarkastelun Iggersin ja kumppaneiden ehdottamalla tavalla. Koska keskeisenä teemana ovat sukupuolten väliset suhteet, on perusteltua käyttää työkaluina eri teoreetikkojen teoretisointeja mm. vallasta ja toimijuudesta. Esittelen näitä työkaluja seuraavassa kappaleessa.

⁷² Tähän liittyy Lähtenmäen yllä implisiittisesti esittämä ajatus ilmiöiden ajallisesta ja paikallisesta erityislaatuudesta, joka sopii hankalasti muualla, toisessa kulttuuripiirissä kehitettyihin teorioihin.

⁷³ Scott 1988, 16–17.

⁷⁴ Kinnunen 2001, 50–51.

⁷⁵ Iggers & Wang & Mukherjee 2008, 372.

2.8 Vallasta, toimijuudesta ja pätevydestä

Esittelen seuraavaksi tutkielmani keskeiset käsitteet. Niihin kuuluu tietysti ensiksikin *osuustoiminta* ja siitä johdetut termit, kuten *kulutusuosuuskunnat* eli *osuuskaupat* ja *osuuskauppaliike* eli osuustoimintaliikkeen kuluttajia edustanut versio "kuluttajien oma liike". Osuustoiminta perustuu ajatukseen, että osuuskuntaan liittyttyään ja jäsenmaksun maksettuaan jäsenet ovat keskenään tasa-arvoisessa asemassa. Yksinkertaistettuna ideana on, että jokaisella on yksi ääni, jolla vaikuttaa päätöksentekoon. Pienissä osuuskunnissa vaikuttaminen toimii suoraan, mutta osuuskunnan jäsenmäärän kasvaessa muodostetaan vaaleilla valittava edustusto ja hallintoelimet. Jäsenille maksetaan takaisin osuuskunnan saamasta ylijäämästä siinä suhteessa kuin he ovat käyttäneet osuuskunnan palveluja, siis maksaneet niistä. Osuustoiminnalle on leimallista sen kaksoisluonne: ”osuustoiminnallinen yritys, osuuskunta on liiketaloudellinen yhteisö ja samalla sen jäsenten hyvinvointia tavoitteleva yhteisö”.⁷⁶

Kotitalous-käsite viittaa kotitaloustyöhön, kodinhoitoon ja ruokatalouden järjestämiseen, toisaalta se ymmärretään taloudellisena yksikkönä, jonka varaan yhteiskunta rakentuu.⁷⁷ Taloudellisen ohella näen kotitalouden kulttuurisena ja sosiaalisena yksikkönä. Kotitalous määrittyy Marcel van Lindenin esittämän mukaisesti yhtäältä periaatteessa neuvoteltavissa olevaksi suhteeksi, joka pitää sisällään samaan kotitalousyksikköön kuuluvien yksilöiden eturistiriitoja ja toisaalta ilmiöksi, jota määrittävät hallinnolliset lait ja asetukset, kuten avioliittoon liittyvät näkymät eri sukupuolille sekä työllistymismahdollisuudet.⁷⁸ Myös yhteisön jakamat hegemonisessa asemassa olevat normit ja asenteet, joita voi kutsua vallitsevaksi ideologiaksi, vaikuttavat kotitalouden käsitteen sisältöön. Tässä mielessä kotitaloutta on määritelty mm. Visa Heinonen tutkimuksissaan.⁷⁹ Erityisesti Lindenin määrittelemä näkökulma mahdollistaa hedelmällisen maaperän sukupuolten keskinäisten valtasuhteiden kuvailuun.

⁷⁶ Laakkonen & Laurinkari 1990, 24.

⁷⁷ Markkola 1994, 169; Heinonen 2007, 169.

⁷⁸ Linden 1993, 164.

⁷⁹ Heinonen 1998, ks. myös Anne Ollila 1993, Maria Lähteenmäki 1995, 2000 ja Irma Sulkunen 1987, 1989.

Analysoin aineistoani käyttäen työkaluina esimerkiksi *pätevyyden, vallan ja toimijuuden* käsitteitä ja teoretisointeja. Tarkastelen mitä valistustoiminnan muotoutuminen ja sen saamat muodot merkitsivät juuri tutkimani ajan naisten toimijuudelle. Nojaten Pierre Bourdieun määritelmiin, selvitän millaisena naisten pätevyys/kyvyt ja potentiaali nähtiin tarkastelemanani ajanjakson lähteissä. Sivuan myös osuuskauppaliikkeen valtasuhteita joten määritelmät vallasta ovat paikallaan. Usein toistuu myös valistuksen käsite.

Sosiologi Pierre Bourdieun määrittelyt pätevyydestä ovat toimineet ajatustyöni taustalla aineistoani eritellessäni. Eine Mikkosen tulkinnan mukaan Bourdieun mallissa pätevyydellä on taipumus kasautua samoille yksilöille ja samalle sukupuolelle.⁸⁰ Bourdieulla pätevyuden käsite on kytkeytynyt kysymyksiin sukupuolesta ja yksilön kouluttautumisesta tai kouluttautumattomuudesta ja siis hänen sijoittumisestaan sosiaaliseen luokkaan. Bourdieun yksinkertaisen määritelmän mukaan olla pätevä tarkoittaa, että on oikeus ja velvollisuus puuttua johonkin asiaan. Hän katsoo, että mm. naisilla on ollut taipumus itse sulkea itsensä pois poliittisen toiminnan piiristä, koska he ajattelevat, ettei heillä ole pätevyttä ja sen tuomaa velvollisuutta ja oikeutta puuttua asioihin. Juuri politiikan ja yhteiskunnallisen toiminnan alue on ollut miehinen; se on ollut miesten pätevyysaluetta.⁸¹ On mielenkiintoista tarkastella missä määrin aineistossa tulee esiin kysymys siitä, ovatko naisten ja miesten pätevyiden alueet ja toiminnan kentät toisensa poissulkevia.

Tässä työssä toimijuuden käsite sisältää sekä ajatuksen itseohjautuvuudesta ja aktiivisuudesta että ajatuksen ympäröivän yhteiskunnan asettamista (neuvoteltavista) rajoista sille, mitä tuo toimijuus kunkin yksilön kohdalla voi olla. Erityisesti toimijuuden käsitteen avulla kykenen rajaamaan aineistoni analyysin koskemaan niitä kysymyksiä, joista olen kiinnostunut: millainen oli naisten valistusprosessin muodostuminen työläisenemmistöisessä osuuskauppaliikkeessä ja tähän liittyen mitkä tekijät vaikuttivat naisten toimijuuden muodostumiseen tässä valistustoiminnassa. Toimijuus-käsitteen kautta voin tarkastella naisten roolia ja toimintaa tuoden mukaan analyysiin myös naisten yhteiskunnalliseen asemaan liittyviä rakenteellisia tekijöitä.

⁸⁰ Mikkonen 1989, 234.

⁸¹ Bourdieu 1985, 202–204.

Toiminta viittaa toimijan toimintoihin. Toimijuuden käsitteen avaamisessa on auttanut sosiologi Anthony Giddens. Hän määrittelee toiminnan jatkuvaksi sarjaksi ”fyysisten henkilöiden” todellisia toimenpiteitä, joilla he ”vaikuttavat maailmassa ilmenevien tapahtumien jatkuvaan prosessiin”. Toimijan toiminnassa [toimijuudessa] on kyse toiminnasta, joka suuntautuu kohti muutettavissa olevaa maailmaa ja toimijan valinnanvapaudesta valita/toimia toisin. Giddens nostaa esille hänen mielestään toiminnan teoriaan olennaisesti kuuluvan aikaulottuvuuden ja puhuu ajatus- ja keskusteluprosesseissa syntyvästä ”pohdiskelevasta tarkkailusta”, joka nousee pintaan inhimillisten subjektien luomassa toiminnassa/toimintavirrassa.⁸²

Giddensin kritisoimassa strukturalismissa ja funktioanalyysissä etusija annetaan objektille toimivan subjektin sijaan. Esim. Talcott Parsonsin funktioanalyysissa kulttuuri on se tekijä, joka viimekädessä ohjaa toimijoita, Louis Althusserin marxismissa taas todellisia subjekteja ovat erilaiset asemat ja funktiot. Giddens on sitä vastoin pyrkinyt yhdistämään toimijana toimimisen [toimijuuden] ja rakenteellisen analyysin käsitykset [omaksi mallikseen].⁸³ Giddens liittää toimijan toiminnan ajatukseen yhteiskunnan järjestelmien ”rakenteistumisesta”. Rakenteistumisen hän puolestaan määrittelee vuorovaikutuksen synnyttämiksi tilanteiksi, jotka määräävät rakenteiden jatkuvuutta tai muuttumista ja samalla järjestelmien uusintamista. Järjestelmä tarkoittaa Giddensillä säännöllisiksi muotoutuneita, jatkuvasti uusinnettavia toimintakäytäntöjä yhteiskunnassa. Rakenteet puolestaan ovat yhteiskunnallisten järjestelmien ”rakenteellisia ominaisuuksia”. Yhteiskunnallisten järjestelmien rakenteistumisen tutkimus kuvaa miten ”järjestelmä yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa synnytetään ja uusinnetaan soveltamalla kehkeyttäviä (generatiivisia) sääntöjä ja käytettävissä olevia keinoja odottamattomien seurausten muokkaamissa olosuhteissa”⁸⁴.

Rakenteilla on kaksinainen luonne: ne ovat järjestelmää ylläpitävien toimintakäytäntöjen välineitä ja tuotoksia. Ne ovat [toimijan toiminnan suhteen] sekä keinoja että pidäkkeitä. Giddensin mukaan toimijat hyödyntävät sääntöjä ja käytettävissä olevia voimavaroja vuorovaikutusprosesseja synnyttäessä. Nämä

⁸² Giddens 1984, 96–97. Suomennos Pasi Anderssonin ja Ilkka Heiskasen.

⁸³ Giddens 1984, 92–94.

⁸⁴ Giddens 1984, 112–113.

vuorovaikutusprosessit jäsentävät puolestaan uudelleen niissä käytettyjä sääntöjä ja voimavaroja.⁸⁵

Naisvalistuksen muodostumisessa olen kiinnostunut siitä, kenellä on valta määrätä valistuksesta ja sen saamista muodoista. Ketkä valistusta tuottavat, keitä tarkastelemisani keskusteluissa on läsnä, keitä kuullaan. Giddens esittää, että kysymys vallasta tulisi sisällyttää olennaiseksi osaksi yhteiskunnan toimintakäytäntöjen tarkastelua. Giddens ymmärtää kaikkien valtasuhteiden, autonomiasuhteiden ja riippuvuussuhteiden olevan aina vastavuoroisia. Myös epäsymmetrisimmissä valtasuhteissa riippuvuus ja autonomia ovat kaksisuuntaisia.⁸⁶ Valtasuhteen osapuolilla on aina jonkinlaista valtaa toisiinsa nähden.

Michel Foucault'lle valta on ennen kaikkea strategiaa. Valtaa *käytetään*, ei niinkään omisteta. Hän puhuu vallasta jännittyneenä suhdeverkkona.⁸⁷ Vertauskuvana valta verkko on moninaisempi kuin Giddensin [vallan käsitteellistäminen kaksisuuntaiseksi autonomia- ja riippuvuussuhteeksi]. R.W. Connellin näkemys vallan ja rajoitteiden (power/constraint) rakenteesta on kolmiosainen sisältäen työn, vallan ja ”cathexiksen”. Työhön liittyy kysymys työnjaosta perheessä, työmarkkinoiden segregatio ja palkkaerot. Valtaan liittyy valtion, talouden hierarkioiden ja sosiaalisen yhteisön ja perheen sisällä vaikuttava kontrolli ja auktoriteetti. Cathexis määrittää muotoja sukupuolten väliselle suhteelle, kuten sukupuolten väliselle vastakkainasettelulle. Nämä kolme vallan teoretisoinnin työkalua toimivat ja vaikuttavat niin yksityisen kuin julkisen piirissä.⁸⁸

Tutkielmassani valta määrittyy pitkälti eri osapuolten kuten miesten ja naisten ja keski- ja työväenluokan sekä johtoelimissä toimivien ja paikallisten osuuskauppaliikkeen naisaktiivien väliseksi suhteeksi, jossa valtaa on päällepäin hierarkkisista suhteista huolimatta aina jossain määrin kaikilla osapuolilla. Connellin esittämät, erityisesti työnjakoon ja valtaan liittyvät kysymykset yhteiskunnassa luovat kontekstia myös tämän tutkielman pohjaksi. Sitä, että valtasuhde määrittyy tutkielmassani keskeisesti

⁸⁵ Giddens 1984, 118–119.

⁸⁶ Giddens 1984, 231–232.

⁸⁷ Foucault 1980, 34.

⁸⁸ Tillyn (1998, 508–509) mukaan R.W. Connell 1987: *Gender and Power: Society, the Person, and Sexual Politics*.

naisten ja miesten väliseksi suhteeksi perustelen sillä, että tutkielmassani tarkasteltavaa keskustelua käytiin lähes täysin miesvaltaisten KK:n johtoelinten kesken (vain yhdessä kokouksessa paikalla on yksi naisjäsen) ja toisaalta – naisvalistustoiminnan lähdettyä jo liikkeelle – paikallisten KK:n osuuskauppojen NM-toimikuntien aktiivien, pääosin naisten, kansoittamassa keskustelukokouksessa. Tutkin millaisia reaktioita naistoiminnan synnyttäminen sai aikaan näissä eri ryhmissä. Kolmas osapuoli, jonka huomioin on Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan ja sen jäsenkilojen toiminnasta raportoivat naiset. Lisäksi poimin englannin naiskiltaliikkeessä mukana olleilta kommentteja heidän toimintansa merkityksestä. Naisten keskinäiset suhteet jäävät tässä työssä sivuun, äänessä olevat naiset ovat aktiivisia naisia, toimijoita, valistusta jakaneita ja mielipiteensä sen muodoista esille tuovia yksilöitä.

Tiedon ja vallan symbioottista liittoa kuvaa Foucault'n määrittely, jossa hän toteaa niiden edellyttävän toisiaan.⁸⁹ Hyödynnän tutkielmassani tätä ajatusta tiedon ja vallan keskinäisestä suhteesta tarkastellessani millaista informaatiota naisvalistuksen ajateltiin pitävän sisällään.

Edellisiin tiedon ja vallan käsitteisiin liittyy myös *valistuksen* käsite, joka tässä tutkielmassa toistuu usein. Kysyn lähdeaineistoltani millaista keskustelua naisille sopivasta valistuksesta oli. Miten teksteissä tulee esiin se, millä tavoin naisia tulee valistaa? Millainen valistus olisi epätoivottavaa? Immanuel Kantin (1724–1804) määritelmän mukaan valtaosa ihmisistä ja juuri koko "kauniimpi sukupuoli" pitää valistusta vaivalloisena ja vaarallisenakin. Kant toteaa, että: "Valistus on ihmisen pääsemistä ulos hänen itsensä aiheuttamasta alaikäisyyden tilasta. Alaikäisyys on kyvyttömyyttä käyttää omaa järkeään ilman toisen johdatusta." Kant myös kritisoi holhoajia, jolle sopi holhottavien henkinen alaikäisyys.⁹⁰ Itse näkisin, että vaaralliselta valistus voi tuntua paitsi valistettavista myös – ja ennen kaikkea – potentiaalisista valistajista, heistä, joille sopii holhottavien henkinen alaikäisyys ja joilla on jotakin, kuten asemia ja valtaa menetettäväänään. Suomeen valistusliike saapui 1800-luvulla, mm. fennomaaninen kansanvalistusliike levitti kasvatuksellista optimismia. Lähtökohtana fennomaaneilla oli tasa-arvo kansalaisten kesken: sivistystyöllä oli mahdollista kasvattaa yksilöitä tasaveroisiksi, poliittisiksi ja täysi-ikäisiksi

⁸⁹ Foucault 1980, 35.

⁹⁰ Kant 1995, 77–78, 84.

subjekteiksi.⁹¹ Osuuskaupallinen valistus pohjasi osuustoiminnassa keskeiseen tasa-arvoisuuden ideologiaan. 1920-luvulla valistus ei ollut pyyteetöntä, vaan yritystoiminnan ollessa kyseessä voitaneen puhua yhtä lailla mainostuksesta tai propagandasta kuten valistustoimintaa tuolloin kutsuttiin. Vahvana motiivina oli uusien jäsenten sitouttaminen omaan osuuskauppaan ja yksityiskauppa-asiakkuuden hylkääminen.

3 Osuustoimintaliikkeen kehitysvaiheita 1800-luvulta 1930-luvulle

Euroopassa osuustoimintaliike muodostui 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla yhdeksi tärkeimmistä sosiaalisista liikkeistä. Miljoonille ihmisille erityisesti kulutusosuustoiminta oli osa arkea. Osuuskaupasta haettiin tärkeitä elintarvikkeita mm. leivästä ja sokerista teehen, kahviin ja perunoihin.⁹² Euroopassa osuustoimintaliikkeen huippukausi koettiin ensimmäisen ja toisen maailmansodan välissä. Myös Suomessa osuustoimintaliike, erityisesti kuluttajien osuustoimintaliike eli osuuskauppaliike, kasvoi tuona aikana hyvää vauhtia. Kun vuonna 1918 jäseniä oli Kulutusosuuskuntien Keskusliitossa (KK) ja Suomen Osuuskuntien Keskuskunnassa (SOK) yhteensä väestöstä 8,2 prosenttiin, kaksinkertaistui määrä vuoteen 1939 mennessä 16,5 prosenttiin. Kuten muualla maailmassa, myös Suomen osuustoimintaliikkeen mottoja olivat yhteistyö, voittojen jakaminen ja valistus.⁹³

3.1 Utopistisocialistit ja ensimmäiset osuuskunnat

Sosiaalipoliittisella ajattelulla ja osuustoiminta-aatteella on yhtenevät juurensa. 1800-luvun yhteiskunnan uudistajat, utopistit ja reformistit kehittivät ratkaisumalleja teollistumisen tuomiin ongelmiin. He pyrkivät yhteiskunnallisen eriarvoistumiskehityksen pysähdyttämiseen muodostuneen vähäväkisen työväenluokan olojen kohentamiseksi.⁹⁴ Osuustoimintasosialisteiksi ja utopisteiksi kutsutut varhaiset ideologit, kuten Robert Owen (1771–1858), William King (1786–1865), Charles Fourier (1772–1837), Philip Joseph Buchez (1796–1865) ja Louis Blanc (1813–1882) halusivat muuttaa yhteiskunnan taloudellisia rakenteita lisäämällä työläisten ja

⁹¹ Stenius 1992, 160.

⁹² Hilson 2011, 205.

⁹³ Heinonen 2003, 5.

⁹⁴ Laakkonen & Laurinkari 1990, 12.

vähäväkisten osallisuutta ja vaikutusvaltaa tarjoamalla vaihtoehdon kapitalistiselle voiton maksimoimiselle. Työläisten reaali-palkkojen todettiin pienentyneen teollistumiskehityksen seurauksena, mikä johti heidän elintasonsa kurjistumiseen. Brittiläinen Owen uskoi vastauksena olevan osuustoiminnallisten kyläyhteisöjen perustamisen. Näissä yhteisöissä työväki tuottaisi ja kävisi vaihtokauppaa muiden osuustoiminnallisten yhteisöjen kanssa. Ongelmana oli vain työväen resurssien puute. Owenin seuraaja King esitti idean ylijäämästä, josta muodostuisi jäsenten jakamaa pääomaa osuuskunnan ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi. King ei pitänyt välttämättömänä osuustoiminnallisten kommuunien perustamista, vaan katsoi että toimintaa saattoi harjoittaa sen aikaisen yhteiskuntamallin puitteissa.⁹⁵

Varhainen osuuskauppatoiminta menestyi juuri teollisuuspaikkakunnilla, muttei yhtä hyvin maaseudulla ja satamapaikkakunnilla. Osuustoiminnallinen malli oli kuitenkin sovellettavissa monenlaisen toiminnan hyväksi. Osuustoiminta ja sen varhaiset mallit voidaan jaotella kolmeen ryhmään niiden tehtävien perusteella: Kuluttajien osuuskunnat olivat kauppiaita, myllyjä ja leipomoita. Tavoitteena oli leivän ja muiden elintarvikkeiden hinnan alentaminen. Toiseksi oma-apuun perustuvissa työosuuskunnissa työntekijät omistivat yhteisesti työvälineensä. Kolmanneksi luotto-osuuskuntia perustivat puolestaan kaupan, käsityön ja maatalouden ammattien harjoittajat hankkiakseen pääomaa ja riippumattomuutta rahanlainaajista.⁹⁶ Osuustoiminnalliset yritykset ja yhteisöt levisivät 1800-luvun mittaan mitä erilaisimmille aloille, yleisimpinä kuluttajien, luotto- ja työosuuskuntien lisäksi yleisiä olivat maataloustuottajien osuuskunnat sekä esimerkiksi asunto- ja terveydenhuoltopalveluja tarjoavat osuuskunnat.⁹⁷ Maataloustuottajien osuuskunnat saattoivat olla siemeniä, lannoitteita ja karjaa välittäviä osuuskuntia, toisaalta markkinointia ja tuotteiden jakamista ja myymistä hoitavia osuuskuntia tai tuotteita edelleen ihmisten ja eläinten kulutettaviksi jalostavia osuuskuntia.⁹⁸

Rochdalen kankurien vuonna 1844 perustama osuuskauppa (Rochdale Equitable Pioneer's Society) oli Britannian ensimmäinen todella menestynyt osuustoimintayritys, joka loi perustavat periaatteet eri puolille maailmaa leviävälle osuustoiminnalle.

⁹⁵ Birchall 1997, 4.

⁹⁶ Laurinkari & Laakkonen 1990, 8.

⁹⁷ Birchall 1997, 30.

⁹⁸ Birchall 1997, 14.

Jokaisella jäsenellä oli yhtäläinen äänioikeus myös sukupuolesta riippumatta. Sukupuolten tasa-arvon kannalta kankurien osuuskauppa oli siis juridisesti edistysellinen.⁹⁹ Niin naimisissa olevilla kuin naimattomillakin oli myös oikeus tallettaa ja nostaa säästöjä tästä osuuskaupasta. Demokraattinen järjestömuoto ja pääoman jakamiselle asetetut rajoitukset (sidottu jäsenen ostosten määrään) estivät osuuskunnan joutumisen ulkopuolisten osakkaiden valtaamaksi ja tekivät siitä kuluttajien etuja ajavan organisaation.

Britannian lisäksi osuustoiminta lähti varhain liikkeelle Saksassa, jossa perustettiin ensimmäiset luotto-osuuskunnat ja Ranskassa ja Italiassa, jossa ammattitaitoisten työntekijöiden työosuuskunnat olivat tyypillisiä. 1800-luvulla teollisuustuotanto ja markkinat olivat mm. Ranskassa Britanniaan verrattuna pienimuotoisempia ja itsenäisten talonpoikien osuus merkittävä. Ammattitaitoisten työläisten tuotteille oli keskiluokan piirissä kysyntää, sillä teollistumisen mahdollistamaan koneelliseen halpatuotantoon siirtymisen prosessi oli hillitympi kuin Britanniassa.¹⁰⁰ Meijeriteknologian kehittyessä 1800-luvun loppupuolella 1800-luvun loppupuolella voita ja juustoa tuottavat maataloustuottajien osuuskunnat yleistyivät ensin 1860-luvulta eteenpäin Yhdysvalloissa, Tanskan seurattessa ensimmäisenä kehitystä ensimmäisenä perässä.¹⁰¹

3.2 Kansainvälinen liike

Osuustoiminnan kansainvälinen luonne liittyy sen kytkeytymiseen markkinatalouteen ja kaupankäyntiin. Tätä kautta se on myös kiinnostanut yritysmuotona liberaaleja yrittäjiä. Sekä liberalismissa että osuustoiminnassa esioletuksena on markkinatalouden olemassa olo.¹⁰² Osuustoiminnan juuret ovat toisaalta myös, kuten edellä on tuotu esiin, varhaisessa sosialismissa ja yhteistaloustutopioissa ja ajatuksissa maailmasta, jota työläiset yhdessä johtavat. Kansainvälisesti osuustoiminta on usein pyrkinyt poliittiseen neutraalisuuteen osin pakotettuna mahdollistaakseen markkinoiden sujuvuuden. Puhutaan kolmannesta tiestä, jolloin osuustoiminta asemoituu kapitalismin ja sosialismin välille.

⁹⁹ Itkonen & Simola & Äyräväinen 2002, 13.

¹⁰⁰ Birchall 1997, 11, 20–21.

¹⁰¹ Birchall 1997, 14.

¹⁰² Suomela 1997, 13.

Yritysmuotona osuuskunnan on todettu eroavan yksityisestä osakeyhtiöstä ja julkisesta yrityksestä siinä, että se voittojen sijaan keskittyy enemmänkin jäsenten palveluihin ja heidän talouttaan tukien.¹⁰³ Osuustoiminnan muodot elävät ajassa ja paikassa. Suomelle tyypillisiä olivat 1900-alkupuoliskolla, osuuskauppaliikkeen jakauduttua jäsenmääriltään isot työväenhenkiset osuuskaupat ja kooltaan usein pienemmät mutta runsaslukuisemmat maataloustuottajien kaupat.

Ranskalainen osuustoimintateoreetikko Charles Gide oli yksi osuustoiminnallisen internationaalien, kaikkien kansojen osuustoiminnallisen liittouman, voimallisimmista puolestapuhujista.¹⁰⁴ Gide oli ensimmäisiä, joka painotti kuluttajien merkitystä taloudellisina toimijoina. Osuuskauppojen jäsenten, kuluttajien liittoutumisen sekä esim. tukkukauppojen perustamisen myötä heidän ostovoimansa voimistuisi edelleen.¹⁰⁵ Osuustoiminnan aatteen sisäiset ristiriidat hidastivat kansainvälisen elimen perustamista. Mm. Ranskassa toisella puolella olivat ne, jotka katsoivat osuustoiminnan olevan väline luokkataistelussa ylempien luokkien sortoa vastaa ja toisella puolella ne, jotka näkivät osuustoiminnan yhteiskunnassa harmonisoivana ja ryhmiä demokratisoivana rakenteena. Britanniassa taas osa kannatti tuotannon saattamista työläisten kontrolliin ja osa katsoi että tuotanto, kuten jakelu ja vähittäiskauppakin tuli järjestää kuluttajien etuja silmällä pitäen.¹⁰⁶ International Co-operative Alliance, Kansainvälinen osuustoimintaliitto (KOL) perustettiin Lontoon kansainvälisessä osuustoimintakongressissa erinäisten yritysten jälkeen vuonna 1895.

Eräs paljon keskustelua herättänyt kysymys oli myös se, millaisten alojen osuustoimintaa liitto edustaisi. Liitto päätti kelpuuttaa jäsenikseen kaikkia hyväksytyjä osuustoiminnan muotoja harjoittavia kansallisia organisaatioita.¹⁰⁷ Ensin KOL suosi erityisesti tuottajien osuuskuntia, joille idea ylijäämän jakamisesta oli tärkeä. 1900-luvun alussa tuottajien osuuskuntien suhteellisesti vähetessä se identifioi itsensä enemmän kuluttajien osuustoimintaan.¹⁰⁸ Tätä ilmensi se, että Rochdalen kankurien osuuskauppatoiminnan periaatteet otettiin liitossa osuustoiminnan yleiseksi

¹⁰³ Laakkonen & Laurinkari 1990, 17.

¹⁰⁴ Birchall 1997, 38.

¹⁰⁵ Rhodes 1995, 48.

¹⁰⁶ Birchall 1997, 39.

¹⁰⁷ Birchall 1997, 42.

¹⁰⁸ Rhodes 1995, 47–58.

ohjenuoraksi. Vuonna 1924 Kansainväliseen osuustoimintaliittoon kuului jo 30 jäsenmaata, 23,2 miljoonaa jäsentä yhteensä 84200 osuuskunnasta.¹⁰⁹

Kansainvälinen osuustoimintaorganisaatio ei ainoastaan pyrkinyt edistämään yhteistoimintaa maiden osuustoiminta-organisaatioiden välillä, poistaen rajoituksia, joita kansallisten ennakkoluulojen ja ideologisten oppien muodossa esiintyi. Sen tehtävänä oli myös suunnata ja integroida moninaisia osuustoiminnallisen aktivismin malleja.¹¹⁰ Äärioikeisto fasismin ja toisella puolen äärivasemmisto kommunismin muodossa vaikutti osuustoiminnan kansainväliseen toimintaympäristöön voimakkaasti 1930-luvulla. Kansainvälisenä, kaupallisena kattojärjestönä KOL pyrki pysymään poliittisesti puolueettomana. Kun toisaalta bolshevistinen Neuvostovenäjä jäi KOL:n jäseneksi vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen, ei Natsi-Saksan kanssa päästy sopuun. Saksassa paikalliset osuuskunnat oli nyt hajotettu tai liitetty osaksi kansallissosialistista liikettä. Tämä oli vastoin autonomisuuden, demokratian ja vapaaehtoisuuden periaatteita, joita KOL toiminnassaan edusti.¹¹¹ Liitossa tuotiin samoin esiin vuonna 1936, ettei osuustoimintaa Neuvostoliitossa voinut enää erottaa sosialistisesta valtiosta ja että KOL:n periaatteet täyttävä osuustoiminta oli kadonnut maasta. Kritiikki ei johtanut kuitenkaan tuolloin toimenpiteisiin.¹¹² KOL laati pitkään esitystä yleisiksi osuustoiminnallisiksi periaatteiksi. Rochdalen kankurien osuuskapan säännöt ja toimintakertomukset muodostivat pohjan, jolle periaatteet muotoiltiin ja saatiin lopulta hyväksytyä toisen maailmansodan edellä vuonna 1937.

Periaatteet olivat:

- avoin jäsenyys
- kansanvaltainen hallinto
- ylijäämänjako jäsenille siinä suhteessa kuin he ovat käyttäneet hyväkseen osuuskunnan palveluja
- rajoitettu pääoman korko
- poliittinen ja uskonnollinen puolueettomuus
- käteiskauppa

¹⁰⁹ Laakso 1944, 55. Ks. liitteistä taulukko 1.

¹¹⁰ Watkins 1970, 2.

¹¹¹ Hilson 2011, 210–213.

¹¹² Rhodes 1995, 122.

- tietyn ylijäämän käyttäminen valistustarkoituksiin.¹¹³

3.3 Liikkeen tulo Suomeen ja jakautuminen kahtia

Vuonna 1899 perustettiin Pellervo-Seura neuvovaksi osuustoiminnan alan organisaatioksi kannustamaan maanviljelijöitä yhteistoimintaan ja yritteliäisyyteen. Se pyrki osuustoiminnan sanomaa levittämällä parantamaan maaseudulla vaatimattomia sosiaalisia oloja. Osuustoiminnan uskottiin antavan välineet tasa-arvoisemman yhteiskunnan rakentamiselle.¹¹⁴ Pellervolaisten mielestä pienviljelijöiden ja muiden maaseudun vähäväkisten asemaa parantaisivat he itse parhaiten osallistumassa osuustoimintaan. Seura toimi edistääkseen sekä tuottajien että kuluttajien asiaa. Pellervo-Seuran perustaja, historioitsija ja agronomi Hannes Gebhard (1864–1933) omaksui osuustoiminnan harjoittamista koskevat tietonsa oleskellessaan Saksassa 1890-luvulla. Vuonna 1899 hän kirjoitti teoksen "Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla" ja julkaisi sittemmin osuustoimintaa ja sen yhteiskunnallisia merkityksiä koskettelevia artikkeleita Pellervo-lehdessä.¹¹⁵

Hannes Gebhard painotti osuustoiminnan sivistyksellisiä vaikutuksia agraarisessa ja pitkälti vielä takapajuiseksi katsomassaan yhteiskunnassa.¹¹⁶ Hannes Gebhardin puoliso Hedvig Gebhard (1867–1961) toimitti ruotsinkielistä versiota Pellervosta. Hän teki käännöksiä mm. ulkomaisista artikkeleista ja kirjoitti itsekin osuustoiminnasta lehteen niin omalla nimellään kuin anonyymisti. Hedvig oli ensimmäisiä, jotka toivat osuustoiminnan ja naisten roolin sen piirissä keskusteluun Suomessa esitelmöimällä aiheesta ja julkaisemalla vuonna 1910 Naiset ja osuustoiminta -kirjassen Pellervon pikkukirjasia -sarjassa.¹¹⁷

Suomessa osuustoiminnan kaltaista yhteistoimintaa oli ollut toki jo ennen Hannes ja Hedvig Gebhardin ja muiden¹¹⁸ 1900-luvun taitteen osuustoimintavalistajien ylhäältä

¹¹³ Laakkonen & Laurinkari 1990, 34.

¹¹⁴ Kuisma 1999, 12–13; Heinonen 2003; Östman 2012.

¹¹⁵ Mauranen 1987, 117; Östman: 2012, 122.

¹¹⁶ Östman 2012.

¹¹⁷ Ks. Hedvig Gebhardista Mäkinen & Sysiharju 2006: *Hedvig Gebhardin osuus ja toiminta*.

¹¹⁸ Östman 2012. Östman tuo esille Gebhardin lisäksi unohtetut, ensimmäisen Suomessa julkaistun osuustoimintaa esittelevän lehtisen "Om Andelsmejerier" (1893) kirjoittajat Arthur Granströmin ja

päin mobilisoimaa toimintaa. "Esiosuuskuntina" olivat esimerkiksi yhteisomistuksessa olevat myllyt ja sahat. Yhteistyö oli agraarisessa yhteiskunnan kyläyhteisöissä tuttua.¹¹⁹

Vuosisadan vaihteen tienoilla esiintyi hajanaisia yhteistoimintapyrkimyksiä eri puolilla maata. Yksityiskaupan epäkohdat, sen monopoliasema ja siitä johtuvat korkeat hinnat sekä maatalouden siirtyminen markkinatuotantoon ja kulutuksen kaupallistuminen edesauttoivat aatteen leviämistä. Sosiaalireformistiset aatteet ja paikalliset tarpeet ja palveluiden puute yhdistyivät Hannes Gebhardin esittelemässä toimintamuodossa.¹²⁰ Maanviljelijöiden seurat edelsivät toimintamuodoltaan usein osuuskuntia ja osuustoiminnallisia järjestöjä. Opetus- ja koulutuskysymykset olivat niissäkin usein esillä. Toimintaan osallistumista määrittivät niin sukupuoli kuin luokkakin. Naisten ohella harvat torpparitkaan pääsivät mukaan talollisten dominoimaan yhteistoimintaan.¹²¹

Osuustoimintalaki astui voimaan vuonna 1901 ja vuonna 1906 osuuskaupoissa oli jo 50 000, osuusmeijereissä 30 000 ja osuuskassoissa 5000 jäsentä.¹²²

Osuuskaupan suosio kasvoi vakaasti ollen esimerkiksi Suomen itsenäistymisen aikaan 14 prosenttia koko kaupasta. Suomessa osuuskauppa oli kansainvälisestäkin verraten huomattavan suosittua.¹²³ Osuustoiminnan on sanottu olleen alkuvaiheistaan alkaen keskitetympää ja ylhäältäpäin organisoidumpaa kuin muualla. Muualla liike syntyi kansanliikkeenä osuuskuntien perustamisten myötä ja saman alan liittoja syntyi useampia. Suomessa kansanvalistuksen keskusjohtoinen perinne ja yhteiskunnalliset olot, harva asutus ja maaseudun sivistyneistön vähälukuisuus vaikuttivat siihen, että osuustoiminta rakentui keskusjohtoisesti. Pellervon siipien suojissa syntyi Suomen Osuuskauppojen Keskusosuuskunta vuonna 1904.¹²⁴

Osuuskauppaliike oli sosiaaliselta pohjaltaan maamme osuustoiminnan kaikkein laajin haara 1900-luvun alussa. Teollisuuskeskittymien työväestö, maataloudesta elävät

Gösta Granfeltin.

¹¹⁹ Östman 2008, 174

¹²⁰ Hentilä 1999, 39; Mauranen 1987, 177.

¹²¹ Östman 2008, 179–180.

¹²² Mauranen 1987, 177.

¹²³ Hentilä 2001, 162.

¹²⁴ Kuisma 1999, 100.

talonpojat ja torpparit ajautuivat kuitenkin keskinäisiin ristiriitoihin osuuskauppaliikkeen suuntaviivoista. Tämä johti liikkeen jakautumiseen vuonna 1916. Työväen osuuskauppojen kansoittama edistysmieliseksi kutsuttu haara järjestäytyi aatteellisen järjestön Kulutusosuuskuntien Keskusliiton (KK) alle ja puolueettomaksi kutsutulle maanviljelijäenemmistöiselle haaralle jäi keskusliikkeeksi jo olemassa oleva Suomen Osuuskauppojen Keskusosuuskunta – vuodesta 1917 Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta (SOK).¹²⁵ KK:n nähtiin olevan kuluttajien, SOK:n ja sen henkisen edeltäjän Pellervo-Seuran taas maataloustuottajien asialla.¹²⁶ Kahden eri osuuskauppahaaran ja yksityisten kauppojen välillä alkoi olla kasvavaa kilpailua asiakkaita 1920–1930-luvun mittaan, yhteiskunnan siirtyessä yhä enemmän rahamarkkinatalouden piiriin.

3.4 Aika ennen naisvalistusta – 1920-luvun valistustyö Kulutusosuuskuntien Keskusliitossa

1920-luvulla valistustyö Kulutusosuuskuntien Keskusliitossa sisälsi sisällöltään jo moninaista: propagandaviikkoja säästökassojen hyväksi, osuuskauppojen kotivalistustyötä, osuuskauppakursseja, kirjeopiston ja osuuskauppakoulun perustamiset vuosina 1923–1924. Tärkeitä valistuskanavia olivat Kuluttajain Lehti ja sen ruotsinkielinen versio Konsumentbladet. KK tuotti ohjelmaa myös radion välityksellä ja KK:n puhuja kiersi kylillä niin radiovastaanottimen kuin toisinaan elokuvakoneenkin kanssa. Nämä viestintäkanavat olivat monille kylien asukkaista tuolloin vielä vieraita herättäen mielenkiintoa valistustilaisuuksia kohtaan.¹²⁷

3.5 Kansallisista naiskilloista kansainväliseen yhteistoimintaan

Kansainvälisessä osuustoimintaliitossa Suomella oli kaksoisedustus: liittoon kuuluivat edistysmieliset Kulutusosuuskuntien Keskusliitto ja Osuustukkukauppa sekä Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan aatteellinen keskusjärjestö Yleinen Osuuskauppojen Liitto. Väinö Tanner valittiin Kansainvälisen osuustoimintaliiton (KOL) presidentiksi 1927. Hän jatkoi tehtävässä aina vuoteen 1945. Suomi osana Pohjoismaista blokkia

¹²⁵ Mauranen 1987, 185.

¹²⁶ Östman tuo esiin Pellervon läheiset kytkökset Maalaisliitto-puolueeseen maailmansotien välillä. Östman 2012, 123.

¹²⁷ Heinonen 1995, 40–41.

propagoi kansainvälisessä toiminnassa neutraalia, pragmaattista ja epäpoliittista suhtautumista maailman asioihin 1920-luvulta alkaen.¹²⁸ Mm. vuonna 1931 Tanskan ja Ruotsin delegaatiot vastustivat Belgian esitystä aseistariisunnasta. Pohjoismaiden edustajien mukaan aatteet tuli jättää sivuun ja keskittyä vain osuustoiminnan käytännölliseen, taloudelliseen puoleen ja tilastojen tekemiseen sekä muihin puhtaasti "teknisiin" seikkoihin. Pohjoismaiden maantieteellinen sijainti, osuustoimintaliikkeen laaja kannatuspohja näissä maissa ja sosiaalisten konfliktien suhteellinen vähäisyys verrattuna moneen muuhun maahan Euroopassa on nähty vaikuttaneen yhtenäisen ja osuustoiminnan neutraalia ja taloudellista puolta korostavan linjan omaksumiseen.¹²⁹

1900-luvulle tultaessa heräsi ajatus osuustoimintanaisten kansainvälisestä liittoutumisesta. Englannissa naisten osuustoimintakilta Women's Co-operative Guild oli perustettu jo 1883. Naapurimaassa Ruotsissa osuustoimintanaiset järjestäytyivät myös verrattain aikaisin vuonna 1907 perustaessaan Kooperativa Kvinnogillesförbundin.

Kansainvälisellä tasolla osuustoimintanaiset kokoontuivat ensimmäisen kerran Baselissa Sveitsissä, jossa osuustoimintanaisten komitea kokousti Kansainvälisen osuustoimintaliiton kongressin yhteydessä pidetyssä naisten konferenssissa vuonna 1921. Komitea valmisteli pysyvän naisten kansainvälisen organisaation perustamista. Se pyrki myös edistämään osuustoiminnan alan naiskiltojen perustamista maihin, joissa niitä ei vielä ollut. Komitealle läheisiä asioita olivat lisäksi rauhan ja aseistariisunnan tukeminen maailmanlaajuisesti sekä puutteen- ja hädänalaisten tilanteen helpottaminen. The International Co-operative Women's Guild, Osuustoimintanaisten Kansainvälinen Kilta kokoontui ensi kerran virallisesti KOL:n seuraavan kongressin yhteydessä Belgian Gentissä vuonna 1924.¹³⁰

Naisten killan johtajana ja voimahahmona toimi itävaltalainen sosialisti ja parlamentin jäsen Emmy Freundlich. Hän oli myös KOL:n hallintoneuvoston jäsen vuosina 1921–1934 ja hallituksen ensimmäinen naisjäsen vuonna 1924. Freundlich oli naisten

¹²⁸ Jo vuonna 1919 SOK kirjelmöi KOL:n epäneutraalia linjaa vastaan. Vuonna 1925 Suomi ja muut Pohjoismaat vastustivat KOL:n keskittymistä muihin puhtaasti osuustoimintaa koskeviin asioihin. KOL:n edustaminen esim. International Labor Organisation -konferensseissa oli näistä vastoin osuustoiminnan neutraalisuuden periaatteita. Watkins 1970, 152.

¹²⁹ Hilson 2011, 215–220.

¹³⁰ Watkins 1970, 144, 169.

kansainvälisen toiminnan ja osuustoimintanaisten asian puolestapuhuja jo ensimmäisen maailmansodan aikana ja sitä aikaisemminkin. Vuoden 1913 kansainvälisessä osuustoimintakongressissa Glasgowssa Freundlich vaati osuustoimintalehdistöä ottamaan huomioon myös naisten tarpeet. Samaisessa kokouksessa keskusteltiin naisten kansainvälisestä organisoitumisesta. Sota tuli kuitenkin väliin. Ensimmäisen maailmansodan aikana Freundlich yritti saada kokoon naisten kokouksen puhumaan rauhasta, turhaan.¹³¹ Freundlich lähetti julkaistavaksi artikkelin, jossa hän esitti naisten kansainvälisen killan perustamista KOL:n pääsihteerille Henry Maylle vuonna 1916, May mainitsi kuitenkin ajankohdan olevan sopimatonta artikkelin julkaisemiselle KOL:n The International Co-operative Bulletin -lehdessä.¹³² KOL:n jäsenille ja osuustoimintanaisten järjestöille lähetettiin sodan aikana kuitenkin vetoamus, jossa todettiin osuustoimintaperiaatteiden sodanvastaisuus ja kehoitettiin naisia toimimaan rauhan puolesta.¹³³

Osuustoimintanaisten Kansainvälinen Kilta toimi aktiivisesti edistääkseen rauhanasiaa maailmansotien välillä, jopa aktiivisemmin kuin Kansainvälinen osuustoimintaliitto. Naisten omistautuminen asialle tuli esiin myös kansallisella tasolla. Tukholman vuoden 1927 osuustoimintakongressissa julkituotu, brittien esittämä päätöslauselma maailmanrauhan kysymyksestä oli saanut alkunsa Englannin naiskillan esityksestä.¹³⁴

Englannissa toimivasta Women's Co-operative Guildista muodostui johtajansa Margaret Llewelynin aikana (1889–1921) poliittisesti vaikutusvaltainen toimija.¹³⁵ Kilta perustettiin vuonna 1883. Kuluttajapohjaisena ja sosialistisena liikkeenä kilta toimi englantilaisten ja skotlantilaisten osuuskaupallisten tukkuliikkeiden (The Wholesale Societies) ja Osuustoimintaunionin (Co-operative Union) yhteydessä lukuisine paikallisosastoineen.¹³⁶ Se oli käytännössä varsin itsenäinen toimija. Davies toimitti kaksi kirjeistä koostettua kiltanaisten elämäkertateosta, joiden tehtävänä oli tehdä näkyväksi työläisnaisten arkeen liittyviä ongelmia: köyhyyttä, raskasta työtaakkaa ja jatkuvien lapsivuoteuksien epäterveitä vaikutuksia sekä killan merkitystä jäsentensä elämässä. Kilta valisti jäseniään osuustoiminnan eduista kansallisena ja kansainvälisenä

¹³¹ Itkonen & Simola & Äyräväinen 2002, 15.

¹³² Rhodes 1995, 76.

¹³³ Itkonen & Simola & Äyräväinen 2002, 15.

¹³⁴ Rhodes 1995, 64–65.

¹³⁵ Tilghman 2003, 591.

¹³⁶ Blaszcak 2000, 10.

liikkeenä, koulutti jäseniään ja pyrki lisäämään naisten osuutta ammattiyhdistyksissä ja paikallisessa hallinnossa. Killasta muodostui sosiaalireformistinen, poliittisen toiminnan liike.¹³⁷

Blaszack on määritellyt kyseisen osuustoimintanaisten killan edustaneen alusta alkaen ”uutta feminismiä” (new feminism) tai ”erillisten sfäärien feminismiä” (separate spheres feminism) erotuksena vanhasta ”yhtäläisten oikeuksien” (equal rights feminism) feminismistä. Kilta näki naisten ja miesten välisiä eroja, eikä sen johto uskonut naisasianaisten ajaman muodollisen tasa-arvon hyödyttävän työläisnaisia heidän jokapäiväisessä elämässään. Työläisnaisten toistuvat raskaudet, köyhyys ja taloudellinen riippuvuus aiheuttivat ongelmia, jotka tuli ratkaista ennemminkin organisoimalla yhteiskuntaa uudella tavalla. Maailmansota herätti mm. ajatuksia, että naisille tulisi maksaa uusien kansalaisten synnyttämisestä samalla tavoin palkkaa kuin sotilaille isänmaansa puolesta toimimisesta. Uusi feministinen liike halusi rakentaa kodista naisten vapautumisen paikan ja murtaa vanhat käsitykset naisten sfääristä taloudellisesti riippuvaisena ja poliittisesti marginaalissa olevana.¹³⁸

Kilta näki siis naisten ja miesten luontaiset tehtäväkentät erilaisina mutta tästä ei seurannut, etteikö naisten killa olisi pyrkinyt saamaan naisille lisää vaikutusvaltaa osuuskauppaliikkeessä tai etteikö se olisi ajanut aktiivisesti naisten asioita, kuten minimipalkkaa (vuonna 1912) naisille. Päinvastoin, erityisesti ensimmäisen maailmansodan vuosina naisten killa ja miesten johtama Osuustoimintaliiton olivat napit vastakkain rahoituskysymysten vuoksi. Naistoimijoille ei järjestynyt aina tarvittavia resursseja, kuten tiloja kokoontua. Johtavissa komiteoissa istuvien miehet määräsivät viimekädessä siitä mihin resursseja suunnattiin ja keitä valittiin osuustoimintaliikkeessä kansallisen tason tehtäviin. Isompi kiista koski naiskillan vuonna 1914 kannattamaa esitystä uudeksi avioerolaiksi, jossa naisten ja miesten mahdollisuudet avioeron saamiseksi yhtenäistettäisiin ja sen kustannuksia pienennettäisiin. Katoliset osuustoimintapiirit vaativat naisten killaa vetäytymään hankkeesta. Kiltalaisnaiset eivät tähän suostuneet ja asiaa puitiin Co-operative Newsin palstoilla, kun Unioni vaati killaa perääntymään uskoessaan katolisten jäsenten aloittavan osuuskauppojen boikotin. Unioni tehosti vaatimustaan vuosittaisen killan

¹³⁷Tilghman 2003, 584.

¹³⁸Blaszack 2000 11–13.

avustussumman poisvetämisen uhalli. Killan julkaisema manifesti kyseisessä lehdessä painotti, ettei Unionilla ollut valtaa päättää mihin tarkoitukseen kiltalaisnaiset päättivät avustussumman käyttää, sillä Unionin budjetin sanottiin olevan riippuvainen pitkälti naisten tekemistä ostoksista osuuskaupoissa.¹³⁹

4 Naisten yhteiskunnallisen position tarkastelua Suomessa

Modernisaatiokehityksen on nähty muokanneen naisten ja miesten rooleja. Porvarillisesta elämäntavasta tuli tavoiteltua. Ihanteeksi tuli naisen elämänpiirin kaventaminen yhä enemmän kodin seinien sisäpuolelle: mieselättäjäys ja naisen kotiäitiys ja kodinhoidolle omistautuminen olivat yhteiskunnallisia julkilausuttuja tavoitteita Suomessakin 1900-luvun alkupuoliskolla. Näin oli naisten juridisesta tasa-arvoistumiskehityksestä huolimatta.

4.1 Naisten ja miesten piirit agraariyhteiskunnassa

Sukupuolten välisellä työnjaolla on pitkät perinteet. Sukupuolittuneita käytäntöjä on selitetty naisten ja miesten biologialla, kuten naisen toimimisesta synnyttäjänä ja imettäjänä ja siksi lähellä kodin piiriä. Toisaalta nähdään, että juuri yhteiskunnan kulttuuri, joka on luonteeltaan muuttuva, on määräävä tekijä. Myös Suomessa ennen maatalouden teollistumista ja yhteiskunnan modernisaatiota naisten ja miesten työnteko noudatti sukupuolittuneita säännönmukaisuuksia. Naiset tekivät harvoin töitä, jotka suoritettiin yksin ja kaukana kodin piiristä. He eivät yleensä olleet kuskeja tai kyntäneet ja kylväneet peltoja, vaan hoitivat lapset, ruuanlaiton ja vaatetalouden. Edellä mainittuja töitä sekä työskentelyä navetassa karjan parissa ei nähty miehille sopiviksi. Miehet liikkuivat kauempana tuvan piiristä, hoitivat viljelysmaita, kävivät pitkillä metsästys- ja kalastusretkillä ja kauppatyömatkoilla. Sukupuolten erilaiset toimenkuvat olivat selvät mutta tarpeen vaatiessa joustavat: ainakin naiset osallistuivat miesten töihin mm. sadonkorjuun aikana ja hoitivat miesten työt pellolla miesten ollessa työmatkoilla toisella paikkakunnalla. Kyse oli yhtäältä yksilöiden kunnian säilyttämisestä, sosiaaliseen tilan liittyvistä säännöistä, jotka opetettiin kullekin sukupolvelle. Tuvan ja

¹³⁹ Blaszcak 2000, 167–174.

sen ympäristön eri alueet olivat suhteellisen sukupuolittuneita.¹⁴⁰ Naisen rooliksi nähtiin avustava työ, mies harjoitti varsinaista elinkeinoa, olipa kyse maanviljelyksestä tai kaupunkien käsityöläis- ja kauppiasammateista.¹⁴¹

4.2 Naisten juridisen aseman kehityksestä – oikeus työhön, omaisuuteen ja äänenkäyttöön

Naisten rooliin yhteisössä ja koko yhteiskunnassa vaikuttivat paitsi biologiset tosiseikat, myös tapakulttuuri sekä naisten juridiset oikeudet. Naisten oikeudelliseen asemaan vaikutti mm. siviilisääty ja nämä puolestaan vaikuttivat oikeuteen hankkia ja hallita työtuloja ja omaisuutta ja siten varallisuuteen. Suomessa tasa-arvonäkökohdat tulivat esille 1800-luvun puolivälistä alkaen ja 1800-luvun puolivälin jälkeen tuli joitakin myös naisen asemaan vaikuttaneita lainmuutoksia.

Aikana ennen elinkeinonvapautta koskevia uusia asetuksia (1868 ja 1879) ammatinharjoittamisoikeus myönnettiin vain miehille. Tämän jälkeen nainen oli vapaa harjoittamana elinkeinoa mutta aviovaimon oli saatava tähän lupa mieheltään.¹⁴² Naimattomat naiset olivat isiensä tai työnantajiansa ja aviovaimot miestensä holhouksen alaisia, sen sijaan leskinaiset saivat jo vuoden 1734 lailla hallita itseään ja omaisuuttaan. Naimattomat naiset saivat hallita palkkatulojaan ja valita puolisonsa itse vuoden 1864 lakiasetuksesta lähtien mutta aviovaimot olivat miestensä holhouksen alaisia aina vuoden 1929 loppuun ja lakimuutokseen asti.¹⁴³

Maaomaisuuden peri yleensä poika. Jos tyttärellä oli oikeus maaomaisuuden perimiseen (Länsi-Suomessa tämä mahdollisuus oli, Itä-Suomessa ei) hänen osuutensa oli tavallisesti puolet pojan osuudesta. Ruotsin esimerkin mukaisesti tasa-arvoinen oikeus yhtäläiseen perimisoikeuteen vahvistettiin vuoden 1878 lailla. Yhtäläinen perimisoikeus vaikutti kuitenkin hitaasti käytäntöihin: vuonna 1920 maatilan omistajista vain 13 prosenttia oli naisia.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Peltonen 1999, 40–48; Jallinoja 1980, 243; Löfström 1999, 178.

¹⁴¹ Jallinoja 1980, 245.

¹⁴² Jallinoja 1980, 245.

¹⁴³ Lähteenmäki 2000, 18.

¹⁴⁴ Jallinoja 1980, 244.

Oikeuden asettua ehdolle sekä yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden eduskuntavaaleissa Suomen naiset saivat vuonna 1906, ensimmäisinä maailmassa. Naisten osuudet kansanedustajista pysyivät miehiin verrattuna pieninä: vuosien 1907–1930 osuudet vaihtelivat 6 prosentin ja 12 prosentin välillä suunnan ollessa laskeva. Samoin naisten äänestysinnostus oli samana ajanjaksona miehiä (tosin vain) 6–16 prosenttia alhaisempi.¹⁴⁵ Huomionarvoista joka tapauksessa on, ettei laki rajoittanut enää suomalaisten naisten osallistumista politiikkaan, kuten vielä pitkään muissa Euroopan maissa.¹⁴⁶

4.3 Koulutus, työ ja 1930-luvun alun talouslama

1920–1930-luvuilla muuttoliike kaupunkeihin kiihtyi Suomessa teollistumisen edetessä. Euroopassa maatalouden ulkopuolisen väestön määrä kasvoi tuolloin yhdellä kolmasosalla Suomessa kahdella kolmasosalla – Suomi otti kiinni muita maita. Maataloudessa pienviljely ja omavaraisuus lisääntyivät.¹⁴⁷ Kaupungistumiskehityksestä huolimatta 70 prosenttia väestöstä sai elantonsa maataloudesta vielä vuonna 1930.¹⁴⁸

Naisten koulutus oli ristiriitoja täynnä oleva alue 1900-luvun alussa. Tyttöjen kasvatus tasapainoili vastakkaisten päämäärien, avioliiton ja perhevelvoitteiden ja ammattityön välillä.¹⁴⁹ Muodollisia esteitä tyttöjen ja naisten koulutukselle ei ollut enää 1920-luvulla, mutta vähävaraisissa perheissä oli melko itsestään selvää valintatilanteessa sijoittaa pojan koulutukseen. Työläisnaisten ammattitaidottomuus olikin tyypillinen piirre aikana, jolloin kasvava raskas teollisuus tarvitsi ammattimiehiä.¹⁵⁰

1900-luvun alussa voimistui ajatus erityisestä naisten ammatillisesta koulutuksesta. Naisten koulutuskysymys nähtiin koko yhteiskunnan parhaan kannalta. Samaan aikaan työläisten kurjat kotiolot, epähygieenisuus ja epäviihtyisyys olivat julkisuudessa kirjoittelun kohteena. Kotitalousneuvonta toimi järjestöpohjalta 1900-luvun alkuvuosina. Marttaliitto, maatalousseurat, Naisyhdistys ja Naisasialiitto Unioni olivat

¹⁴⁵ Jallinoja 1980, 247–248.

¹⁴⁶ Hentilä 1989.

¹⁴⁷ Alapuro 1980, 78, 80.

¹⁴⁸ Ollila 1993, 122.

¹⁴⁹ Oittinen 1989, 78.

¹⁵⁰ Kaarninen 1989, 89.

tässä mukana.¹⁵¹ Naisen arvostusta haluttiin kohottaa miehen arvostuksen tasalle edelleen kehittämällä kotitalousopetusta ja tekemällä naisista ammattitaitoisia kodinhuoltajia. Kotitaloustaidot eivät tulleet itsestään, ne tuli opettaa työläistyöille. Naisten ammattikoulutuksen tuli käsittää juuri kotitalouden alan taitoja. Oppiaineena kotitalouden tulisi läpäistä kaikki oppiasteet kansakoulusta yliopistoon, jotta myös alan tieteellinen tutkimus kehittyisi.¹⁵²

Naisten kotitalousvalistukseen ja -koulutukseen panostamalla työläiskoditkin alkaisivat vähitellen kukoistaa. 1920-luvulla vähävaraisten työläistyttöjen ulottuvilla olivat usein juuri kotitalouden ja perheenemännän taitojen opetus mutta kotitalousala ei muodostunut myöhemmin heidän työurallaan tärkeäksi työllistäjäksi. 1920-luvulla tyttöjä ei siis koulutettu ammatteihin, joissa he yhteiskunnassa tulivat toimimaan ja hankkimaan elantonsa. Esim. tamperelaisten työläistyttöjen keskeiset opinahjut, jatkokoulu ja kauppa-apulaiskoulu eivät tuoneet ammattipätevyyttä vaan koulutus johti ammattitaidottomiin, pienipalkkaisiin töihin. Palkkatyötä pidettiinkin naisen elämässä välivaiheena ja päämääränä odotti kotiäitiys.¹⁵³ Perheenemännyydestä haluttiin ammatti.¹⁵⁴ Tosiasiassa köyhässä Suomessa ei ollut varaa pitää naisia kotona, niinpä työläisnaisten täytyi usein hankkia osuutensa perheen elatuksesta.¹⁵⁵

Maailmansotien välillä teollisuuden kasvaessa myös työpaikat lisääntyivät ja osin naisistuivat: esim. naisvoittoinen tekstiiliteollisuuden ala kasvoi. 1920-luvun alussa 35 prosenttia teollisuuden työntekijöistä oli naisia.¹⁵⁶ Sotien välillä naisvaltaisia aloja teollisuuden ulkopuolella olivat kotipalvelu, kahvila- ja ravintolatoiminta, terveydenhuolto ja koulutoimi. Naisten osuus työntekijöistä oli näillä aloilla jopa yli 60 prosenttia. Agraarisessa Suomessa maatalousala työllisti kuitenkin valtaosan väestöstä. Vuonna 1930 jopa 450 000 naista työskenteli maataloudessa, useimmat ns. avustavina perheenjäseninä.¹⁵⁷ 1930-luvun alussa koettu lama vaikutti negatiivisemmin miesten kuin naisten työllisyyteen, tätä on selitetty mm. tekstiiliteollisuuden alhaisella palkkatasolla. Naiselle lankesikin pulavuosina miehen jäädessä työttömäksi yhä

¹⁵¹ Heinonen 1998, 77.

¹⁵² Markkola 1994, 171.

¹⁵³ Kaarninen 1989, 106–107.

¹⁵⁴ Heinonen 1998, 31.

¹⁵⁵ Hentilä 2001, 172.

¹⁵⁶ Suoranta 2001, 150.

¹⁵⁷ Heinonen 1998, 39.

useammin perheen elättäjän rooli.¹⁵⁸ Vaikeimpana pula-aikana vuosina 1930–1933 työttömyyslukujen ollessa korkeita oli käytännöllistä kehottaa aviossa olevia naisia siirtymään syrjään ansiotyöstä miesten hyväksi: naisten jäämistä kotiin propagoitiin mm. Suomen Ammattijärjestö - lehdessä. Sosiaalidemokraattinaisten Toverittareissa puolestaan kehoitettiin naisia liittymään ammattiyhdistyksiin ja vastustamaan naisten työoikeuksien riistämistä. Kaupungeissa työttömyys jatkui vuoden 1935 kevääseen.¹⁵⁹ 1920–1930 -luvun vaihteessa reilu puolet täysi-ikäisistä naisista kävi ansiotyössä kaupungeissa.¹⁶⁰ Naisista ansiotyössä kävivät pääosin nuoret ja naimattomat. Aviovaimojen osuus kaikista ansiotyötä tekevistä naisista oli vain 10 prosenttia vuonna 1920 ja 13 prosenttia vuonna 1930.¹⁶¹ Aviovaimot saattoivat hankkia tuloja kuitenkin kotiteollisuutta harjoittamalla. Tämä työ ei näy tilastoissa.

4.4 Naiset ja kauppa – naisia kaikkialla muualla paitsi johtotehtävissä

Mitä tulee naisten kaupoissa asioimiseen, merkitystä oli sillä, oltiinko maalla vai kaupungissa. Maanviljelijäperheessä oltiin suhteellisen omavaraisia, joten kauppoihin ei liene ollut yhtä usein asiaa kuin ansiotyötä tekevillä kaupunkilaisilla. Naiset kävivät ainakin Kulutusosuuskuntien Keskusliiton tilastoinnin mukaan työväenkaupoissa miehiä useammin niin maalla kuin kaupungeissa. Erot miesten ja naisten välillä naisten eduksi kaupoissa asioinnin suhteen eivät olleet kuitenkaan yhtä suuret kuin kaupungeissa. Ehkä maalla miesten perinteet hoitaa kauppa-asioinnit säilyivät pidempään kuin kaupungeissa pitkien välimatkojen ansiosta.¹⁶²

Työväenosuuskauppojen asiakaskunnasta naisia oli joka tapauksessa 59 prosenttia vuonna 1928, miesten ja lasten hoitaessa jäljelle jäävät ostokset yhtä suurin prosenttiosuusin.¹⁶³ Voitaneen siis puhua kehityksestä kohti naisasiakkuutta.

Naiset valtasivat kaupan alan 1900-luvun alussa. 1920-luvulla 60 prosenttia kaupan alan työntekijöistä oli naisia; he työskentelivät niin myymäläpuolella, kaupan konttoreissa

¹⁵⁸ Suoranta 2001, 151, 157, 159.

¹⁵⁹ Lähteenmäki 1995, 160–165.

¹⁶⁰ Suoranta 2001, 154, 158.

¹⁶¹ Lähteenmäki 1995, 30.

¹⁶² Esimerkkinä mainittakoon, että Elli Saurion tutkimus osoittaa maanviljelijäperheen emännän käyttäneen 1940-luvulla vähemmän aikaa ostosten tekoon kuin ”ei-maanviljelijäemäntä”. Saurio 1947, 80.

¹⁶³ Hentilä 1999, 252. Ks. liitteistä taulukko 3 osuuskauppojen asiakkuudesta ja myynnistä.

kuin varastoissakin. Juuri naisten palkkaamiseen on sanottu vaikuttaneen uudet standardit myymälätilojen hygieenisyydestä ja tavaroiden esillepanosta. Nuoret naimattomat naiset suostuivat myös työskentelemään miehiä halvemmalla, mikä myös vaikutti alan naisistumiseen ja koko kaupan alan palkkojen suhteelliseen pienenemiseen.¹⁶⁴ Kaupan alalla työtehtävien eriytyminen sukupuolen mukaan johti naisten ja miesten palkkojen eron kasvuun 1900-luvun alun vuosikymmeninä: naiset tienasivat 1930-luvulle tultaessa aikaisempaa vähemmän miehiin verrattuna. Naisten palkka oli keskimäärin nyt vähän yli puolet miesten palkoista. Tämä johtui osaltaan siitä, että miehiä palkattiin vaativammiksi katsottuihin tehtäviin.¹⁶⁵ Naiset olivat siis yleensä alaisia, miehet johtotehtävissä.

Osuuskunnissa ja osuuskaupan alalla naiset vaikuttivat erityisesti osuusmeijereiden voinvalmistajina, myyjinä ja osuuskassojen virkailijoina. Naisten vastuulle annettiin usein tarkkuutta vaatinut tilinpito; naiset toimivatkin niin paikallisosuuskunnissa kuin alan keskusjärjestöissä usein kirjanpitäjinä ja kassanhoitajina.¹⁶⁶ Naisten osuus työväen osuuskauppojen jäsenistössä oli 22,6 prosenttia vuonna 1925¹⁶⁷, pellervolaisissa, puolueettomissa osuuskaupoissa naisten osuus oli samana vuonna 15 prosenttia.¹⁶⁸ 1900-luvun alussa meijeriosuuskuntien yleistyessä naisten ja pientilallisten määrä yhteistoiminnassa lisääntyi. He olivat silti edelleen selvässä vähemmistössä ylempien luokkien miehiin nähden ja kävivät myös harvoin kokouksissa.¹⁶⁹

Työväen osuuskauppojen keskusjärjestön, Kulutusosuuskuntien Keskusliiton, johtoelimissä naisia ei näkynyt kuin harvinaisina poikkeuksina. Kymmenluvulla nainen pääsi parhaimmillaan varajäseneksi, seuraavalla vuosikymmenellä kului vuosia niin, ettei naisia näkynyt lainkaan hallintoelimissä edes varajäseninä. 1930-luvulla naiset saivat KK:ssa yhä useammin yhden paikan sekä johtokuntaan (7 jäsentä) että hallintoneuvostoon (keskimäärin parikymmentä jäsentä, joista puolet varajäseniä).¹⁷⁰ Paikallisissa osuuskaupoissa tilanne saattoi poiketa tästä. Ainakin muistitiedon mukaan

¹⁶⁴ Hentilä 2001, 168.

¹⁶⁵ Hentilä 2001, 172.

¹⁶⁶ Itkonen, Simola & Äyräväinen 2002, 4.

¹⁶⁷ Ks. liitteistä taulukko 2 naisten prosentiosuuksista Kulutusosuuskuntien Keskusliittoon kuuluvissa osuuskunnissa.

¹⁶⁸ Itkonen, Raija: ”Naisnäkökulmaa” kuluttajaosuustoimintaan. *Näin teki naisväki*. (WWW-dokumentti). <http://www.pellervo.fi/hedvig/index.html>. Lainattu 16.2.2012.

¹⁶⁹ Östman 2008.

¹⁷⁰ KK:n vuosikirjat 1916–1939.

Kyrösköskella naisia oli osuuskaupan hallintoelimissä koko ajan 1920- ja 30-luvun mittaan ja naisten toiminta osuuskaupan piirissä oli naismuistelijan mukaan muutenkin vilkasta jo ennen Naiset Mukaan -toimikunnan perustamista paikkakunnalle vuonna 1928.¹⁷¹

Naisten osallistuminen kokouksiin ja muu vaikuttaminen jäsenenä muodostui osuustoimintaliikkeessä käytännön syistä vähäiseksi paitsi Suomessa myös muualla: yleensä vain yksi jäsen perhettä kohden liittyi osuuskuntaan edustaen koko perhettä.¹⁷² Ei liene yllättävää, että edustajana toimi useimmiten juuri perheen mies kuin usein vajaavaltainen nainen. Vain jäsenellä oli oikeus osallistua kokouksiin, äänestää ja asettua ehdolle. Jotkut osuuskunnat erityisesti kannustivat naisia liittymään jäseniksi ja hyväksyivät useamman jäsenen yhtä ruokakuntaa kohti. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen luovuttiinkin yleisesti vain yhden henkilön osakkuudesta ruokakuntaa kohti. Naisten jäsenmäärä ja täten kokonaisjäsenmäärä lähti kasvuun.¹⁷³ Naisten tehtäväksi nähtiinkin perheen jäsenyyden käytännöllinen puoli: ostosten keskittäminen osuuskauppaan.¹⁷⁴

4.5 Sukupuolenmukaisesta työnjaosta naisten erilliseen järjestäytymiseen

Vuosisadan alussa tilanne oli vielä se, ettei naisista juuri kukaan päässyt työpaikoilla johtotehtäviin, vaikka he olivatkin näkyvä joukko mm. teollisuuden palkkatyössä.¹⁷⁵ Naisten ja johtajuuden suhde on ollut ongelmallinen. Edes naisjärjestöt, -jaostot, -osastot, -yhdistykset ja -toimikunnat eivät ole olleet aina kovin suvereenia toimijoita. Eivätkä ne ole aina olleet edes naisten johtamia. Ne ovat saattaneet toimia miesvaltaisen organisaation valvovien silmien alla. Naisten pätevyyttä on epäilty ja naiset itsekin ovat epäilleet omaa pätevyyttään johtotehtävissä.

Naiset ovat muodostaneet paitsi itsenäisiä ja riippumattomia seurojaan, yhdistyksiään ja osastoja myös osastoja ja jaostoja miesvaltaisten perusjärjestöjen oheen. Miesjohtoisten ja -valtaisten järjestöjen toiminta – ammattiliitot ja esim. työväenpuolue ovat

¹⁷¹ TMT 52:1068, TA.

¹⁷² Hilson 2011, 205; Blaszcak 2000, 10.

¹⁷³ Blaszcak 2000, 10.

¹⁷⁴ Itkonen, Simola & Äyräväinen 2012, 13.

¹⁷⁵ Jallinoja, 1980, 247.

perustamisestaan saakka olleet miesvaltaisia – on eri syistä myötävaikuttanut naisten omien yhteenliittymien organisoimiseen. Työväen naisia tutkinut Maria Lähteenmäki esittää molemminpuolisten epäluulojen olleen toisinaan sukupuolten erillisjärjestäytymisen taustalla. Naisia kiinnostivat erilaiset työmuodot kuin miehiä, käsityökerhot ja avustustyö muun muassa. Toisaalta mm. työväenpuolueen johto piti naisjärjestöjen perustamista 1900-luvun vaihteessa hyvänä koulutus- ja harjoittelupaikkana naisjärjestäjille ja tuki niitä.¹⁷⁶

Suomessa järjestökenttä alkoi sukupuolittua todenteolla 1900-luvun alussa. Siihen asti yhteisjärjestöt olivat olleet paljolti joukkojärjestäytymisen mallina. Myös luokkatietoisuus nosti päätään. Länsi- ja Keski-Euroopassa herätysliikkeiden yhteisjärjestäytymisestä naiset siirtyivät nopeasti erityisiin naisjärjestöihin. Syyksi tähän on katsottu etenkin Keski-Euroopan naisten ongelmallinen asema työväenliikkeessä. Naisten erillisjärjestäytyminen oli seurausta tästä.¹⁷⁷

Suomessa naisten ja miesten alkuaan varsin tasapuolisesti kansoittamasta raittiusliikkeestä muotoutui 1900-luvun alussa naisvoittoinen, keskiluokkaisia arvoja kannattava liike, josta työväenluokkaiset miehet mutta myös työväenluokkaiset naiset vetäytyivät.¹⁷⁸ Hyväntekeväisyyttä harjoittavat ns. rouvasväenyhdistykset syntyivät Suomessa 1800-luvun puolivälissä. Ne eivät kuitenkaan olleet puhtaasti naisten käsissä, sillä miehetkin saattoivat olla mukana tukemassa toimintaa – toisin kuin naisaisaliikkeen rantautumisen myötä perustetut Suomen Naisyhdistys vuonna 1884 ja siitä erkaantunut Naisasialiitto Unioni vuonna 1892. Hyväntekeväisyyden ja koulutuskysymysten teemat yhdistivät rouvasväenyhdistyksiä ja niiden jälkeen perustettuja naisasiayhdistyksiä. Rouvasväenyhdistykset mm. perustivat köyhäinkouluja ja lastenkoteja turvattomille tytöille. Naisaisaliike pohti niin tyttöjen kuin naistenkin koulutuskysymyksiä.¹⁷⁹ Lisäksi naisasialiike ajoi mm. porvarillisen luokan naisille äänioikeutta vaaleissa, naisten "katurauhaa" ja mahdollisuuksia työskentelyyn ilman naisia koskevia rajoituksia ja vaati oikeuksia omaisuuden hallintaan. Samat teemat puhuttivat myös kansainvälisessä naisasialiikkeessä. Porvarilliset naisjärjestöt toimivat

¹⁷⁶ Lähteenmäki 1995, 179–180.

¹⁷⁷ Hentilä 1989, 169–170.

¹⁷⁸ Sulkunen 1987, 158.

¹⁷⁹ Lähteenmäki 2000, 32–33.

alkuvaiheen työläisnaisjärjestöille naisten erillisjärjestäytymisen esikuvina, ennen luokkavastakohtien ja erimielisyyksien kärjistymistä 1900-luvun alun vuosina.¹⁸⁰

Teollistumisen myötä syntyivät ammattiyhdistykset. Raskaan teollisuuden rekrytointipolitiikka suosi miestyövoimaa. Euroopassa 1920–1930-luvuilla yhteiskunnalliset organisaatiot, kuten ammattiyhdistykset ja puolueet suosivat ohjelmapolitiikassaan sosialistimiehiä – siis työtä tekeviä miehiä. Naisten agendat ja huolenaiheet jäivät sivummalle, voimasuhteet sukupuolten välillä painoutuivat edelleen miehille edullisiksi.¹⁸¹

Suomen ammattiyhdistysliike suhtautui naisjäsenyyteen myötämielisemmin kuin keskieuropallaiset verrokkinsa. Keski-Euroopassa suuri osa kansallisista liitoista ei hyväksynyt naisia toimintansa alkuvuosina jäsenikseen.¹⁸² Suomessa naisten osallistuminen ammattiyhdistysliikkeeseen olikin muiden maiden työläisnaisiin verraten 1900-luvun alussa melko korkealla tasolla.¹⁸³ Miehiin verrattuna naisten osuus ammattiyhdistyksissä oli vähäistä 1900-luvun kolmena ensimmäisenä vuosikymmenenä, mutta suunta oli joka tapauksessa nouseva: esim. vuonna 1922 naisia kuului ammattiosastoihin 18 prosenttia, vuonna 1928 jo 22 prosenttia mutta vuonna 1938 luku oli kasvanut ainoastaan prosentilla ollen 23 prosenttia.¹⁸⁴

Ammatillinen järjestäytyminen tapahtui naisten ja miesten töiden sukupuolittuneen luonteen mukaisesti. Kuten edellä todettiin, myös ennakkoluuloilla ja työmuotojen erilaisuudella oli osuutensa siihen, että nais- ja miesräätelit päätyivät omiin järjestöihinsä yhteisjärjestäytymisajatukselta luopumisen jälkeen.¹⁸⁵ Neulojen ammattiosasto (toimi vuosina 1890–1893) muodostui naisista kuten myös ompelijain ja palvelijain ammattiosastot (perustettiin vuonna 1898). Kun vuonna 1900 kokoonnuttiin suunnittelemaan ammatillisen keskusjärjestön perustamista, myös naisia oli paikalla. Naiset järjestivät myös oman kokouksensa keskustellakseen asiasta. Samana vuonna perustettu Työläisnaisten liitto muodostui myös naisten ammattiosastojen yhdyssiteeksi,

¹⁸⁰ Lähteenmäki, 32–34.

¹⁸¹ Tilly 1998, 514.

¹⁸² Lähteenmäki 1995, 166.

¹⁸³ Hentilä 1989, 165–166.

¹⁸⁴ Lähteenmäki 1995, 163.

¹⁸⁵ Lähteenmäki 1995, 179–180.

sillä naisyhdistysten lisäksi siihen kuului moni naisten ammattiosasto. Vuonna 1907 perustettuun Suomen Ammattijärjestöön, sen ensimmäiseen toimikuntaan (johtajistoon) ehti kuulua myös kaksi naisjäsentä ensimmäisen vuoden ajan, ennen kuin muiden miesvaltaisten osastojen edustajat valtasivat paikat.¹⁸⁶

Kotitalous naisten yhteiskunnallisen toiminnan keskiössä 1900-luvun alussa

Kotitalousideologia lävisti naisten järjestöt Naisasialiitto Unionista Marttaliittoon 1900-luvun alkupuoliskolla. Myös pienviljelijöiden valistusorganisaatiot ja osuuskauppaliike propagoivat selkeitä ja varsin vastakkaisia rooleja naisille ja miehille.¹⁸⁷

Suomen sisällissodan on nähty vaikuttavan osaltaan käsityksiin yhä tarkemmin määrittyviin näkemyksiin naisten paikasta. Punakaartin aseistautuneet äidit järkyttivät.¹⁸⁸ Kodin ja lasten hyvä hoito, viihtyisyyden ja hygieenisyyden ylläpito nähtiin yksin naisen tehtäväksi, jopa naisen elämän tärkeimmäksi päämääräksi. Kotitalouteen liittyvä valistus oli suunnattu paitsi maalaisnaisille myös kaupunkien kasvavalle työläisnaisten joukolle, sillä keskiluokkaiset tai ainakin keskiluokkaiset arvot omaksuneet tarkkailijat ja sosiaalisista kysymyksistä kiinnostuneet naiset kuvasivat työläisperheiden asuinoloja varsin kurjiksi. Hyvä taloudenpito ja sen opetus nähtiin keinoksi järjestää koti viihtyisäksi köyhässäkin perheessä.¹⁸⁹ Tätä suuntausta kannattivat markkinoille tulleet naistenlehdet, kuten Kotiliesi (1922–) naisjärjestöjen vanavedessä.

Kotitalouslinjalle tai kotitalousideologialle rinnakkainen ilmiö oli naiset kodin piiriin liittänyt familismin aate, joka vahvistui 1920–1950-luvulla koko Euroopassa (ja Yhdysvalloissa).¹⁹⁰ Suomessa omaksuttiin samoja arvoja muun Euroopan perässä. Naisen ja miehen nähtiin olevan ominaisuuksiltaan erilaisia, joten heillä oli myös toisistaan poikkeavat tehtävät yhteiskunnassa. Eri sukupuolet olivat samanarvoisia mutta eivät samanlaisia: ne täydensivät toisiaan. Keski- ja yläluokan naisten toiminnan piiri laajeni koko yhteiskunnan mittakaavassa yhä enemmän julkiselle ja järjestötoiminnan alueelle. Toiminnan sisältönä olleet teemat liittyivät yleensä kotiin ja

¹⁸⁶ Valkonen 1989, 210–213.

¹⁸⁷ Heinonen 1998.

¹⁸⁸ Lähteenmäki 1995, 46.

¹⁸⁹ Markkola 1994, 169–192.

¹⁹⁰ Lähteenmäki 2000, 171.

sosiaalisiin kysymyksiin. Ne puolustivat naisten yhteiskunnallista äitiyttä, mikä sopi hyvin esimerkiksi raittiusideologian hyveelliseen ja tarmokkaaseen naiskuvaan.¹⁹¹

Suomessa naisten edustus puolueissa oli maailmansotien välillä miehiin verraten heikkoa. 1920-luvulla ja yhä vakaammin 1930-luvulla vasemmistososialistisista/kommunistisista aineksista "puhdistunut" entinen Työväenpuolue, uuden nimen saanut Sosialidemokraattinen puolue ja Sosialidemokraattinen naisliitto jakoivat naisjärjestöjen tapaan kodin hyväksi toimivan naisihanteen. Vasemmistososialistien soraäänien vaimeneminen vaikutti sekin osaltaan kotitalousideologian omaksumiseen niin ideologisesti vasemmalla kuin oikeallakin laidalla.¹⁹²

Naisten ja miesten tehtävien ja työnjaon politisointi jäi käytännönläheisten teemojen ja perheenäitien kurssitusten jalkoihin niin sosialidemokraattisessa naisliikkeessä. Käytännönläheiset teemat toisaalta vaikuttivat puhuttelevan työläisnaisia yleisen niukkuuden vallitessa.

Puhtaimpana esimerkkinä kotitalousvalistukseen keskittyneestä järjestöstä toimii keskiluokkaisten naisten vuonna 1899 perustama Marttaliitto. Se keskittyi helpottamaan naisten, etenkin maalaisemäntien ja työläisnaisten arkea. Aihepiireinä olivat ruuanlaitto, lastenhoito, ompelutyöt ja terveydenhoito.¹⁹³ Marttaliitto loi osaltaan käytännön valistustoiminnallaan ja kirjoittelullaan Emäntälehdessä raameja sille mitä kotitaloudeksi ymmärrettiin. Kotitalouden ei agraarisessa Suomessakaan uudenlaisen ajattelutavan mukaisesti ajateltu käsittävän maatalousemäntien työskätkä karjan ja metsänhoidon parissa vaan se rajattiin tuvan seinien sisäpuolelle ja puu- ja kasvitarhan hoitoon.¹⁹⁴ Tuotiin myös esiin, että perheenemäntien kotitaloustyön vaikutukset eivät jääneet kodin seinien sisäpuolelle, vaan ne olivat koko kansantalouden toimivuuden kannalta merkityksellisiä: perheenemännät ohjasivat kansakunnan kulutusta.¹⁹⁵ Emäntiä ja naisia yleensä valistamalla kotiteollisuuden pyörät pysyisivät pyörimässä. Samalla sodan perintönä niukkuus ja 1930-luvun alun talouspula korostivat

¹⁹¹ Sulkunen 1987.

¹⁹² Lähteenmäki 2000, 118.

¹⁹³ Heinonen 1998, 68–69.

¹⁹⁴ Ollila 1993, 122.

¹⁹⁵ Ollila 1993, 107–108, 113, 117.

säästäväisyyden aatetta ja talousmenojen huolellisen suunnittelun tärkeyttä.¹⁹⁶

Marttaliiton työmuodot tulevat lähelle edistysmielisen osuuskauppaliikkeen Naiset Mukaan -toiminnan muotoja kotitalouskursseineen. On huomattava että kuitenkin juuri tämä valistus- ja järjestötoiminta kokosi naisia yhteen juuri kodin ulkopuolelle.¹⁹⁷

5 Suomalainen keskustelu naisvalistuksesta ja ulkomaiset esimerkit

Seuraavissa kappaleissa esittelen naisvalistuksesta käytyä keskustelua ja naisvalistuksen määrittymistä 1920-luvulta 1930-luvun alkuun Suomessa ja ulkomailla. Tarkastelen samalla toiminnan saamia muotoja. Tuon esiin ulkomaisten naiskilttojen valistuksen piirteitä, erityisenä esimerkkinä englantilaisen naiskiltatoiminnan vaikutuksia ja Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan toimintaperiaatteita 1920–1930-luvuilla. Ulkomailla järjestettyyn valistukseen viitattiin suomalaista naisvalistusta synnytetessä, kun mietittiin millainen malli toimisi meillä. Naisvalistuskeskustelua ja naisvalistuksen saamia muotoja osuuskauppaliikkeessä analysoin toimijuuden näkökulmaa hyödyntämällä.

5.1 Gentin kongressi keskustelun laukaisijana

Osuustoiminnallista valistusta ja tietoutta jakavan Pellervo-lehden toimittaja, osuustoimintanainen Hedvig Gebhard painotti jo vuonna 1910 naisten merkitystä etenkin osuuskauppojen menestykselle. Osuuskaupat hän näki osuustoiminnan muodoksi, joka oli lähimpänä naisten elämän piiriä. Naiset tuli tehdä tietoisiksi osuustoiminnasta ja saada heidät luopumaan yksityiskauppojen asiakkuudesta. Miesten osakkuudet osuuskaupassa eivät hyödyttäneet osuuskauppaa, jos perheen naiset asioivat edelleenkin muualla.¹⁹⁸ Gebhardin esittämät näkemykset eivät näytä johtaneen tuoreeltaan yleisempään keskusteluun tai toimenpiteisiin valistuksen kohdentamiseksi naisille jotta juuri naiset sitoutettaisiin osuuskauppaliikkeeseen, etenkin sen asiakkuuteen. Vasta 1920-luvulla osuuskauppaliikkeen jo jakauduttua nousi naisille kohdennetun valistuksen merkitys keskusteluun. Lähtölaukauksen keskustelun viriämiselle Suomen työläisenemmistöisessä osuuskauppaliikkeessä antoi vuonna 1924

¹⁹⁶ Ollila 1993, 115.

¹⁹⁷ Sulkunen 1987, 169.

¹⁹⁸ Gebhard 1910.

Belgiassa Gentissä pidetty Kansainvälisen osuustoimintaliiton järjestämä kansainvälinen osuustoimintakongressi. Mukana oli myös Suomen edustus. Gentissä kokoontui ensimmäistä kertaa virallisesti International Women's Co-operative Guild, Osuustoimintanaisten Kansainvälinen Kilta. Myös suomalaisia osuustoimintanaisia oli seuraamassa naisten kokousta.

Naisten kongressin päätöslauselmassa suositeltiin ryhtymistä toimiin naisten osallistumisen puolesta. Koska naiset olivat kotitalouden rahojen pääasiallisia kuluttajia, heillä oli ratkaiseva merkitys rahavirtojen ohjaamisessa osuuskauppaliikkeeseen. Naiset tuli huomioida uudella tavalla liikkeen piirissä. Tämä sisälsi varojen ja tarvittavien toimintavälineiden ohjaamista naisten muodostamille elimille, joiden edustajina naiset voisivat osallistua *kaikenlaiseen* osuustoiminnalliseen kehittämiseen.¹⁹⁹ Ensisijaisesti suositeltiin naiskiltojen, osastojen ja komiteoiden perustamiseen osuustoiminnallisten yhteisöjen yhteyteen. Toiseksi osuustoimintalehtiin tuli sisällyttää "naisten sivut". Kolmanneksi tuli aloittaa naisten kouluttaminen järjestämällä luentoja, keskustelutilaisuuksia, esittely- ja näyttelytilaisuuksia ja vierailuja osuuskuntien tuotantolaitoksiin.²⁰⁰

Perusteluina naisten erillisen organisoitumisen tarpeellisuudelle osuustoimintaliikkeessä olivat naisten mahdollisuudet saada itselleen taloudellista valtaa osuustoiminnan kautta järjestäytyneenä joukkona.²⁰¹ Ilman järjestäytymistä naiset eivät pystyisi saamaan aikaan paljoakaan. Naisia puhuteltiin raporteissa äiteinä ja kotirouvina. Tärkeää oli, että Osuustoimintanaisten kansainvälinen kiltta ainoana ”äitien ja kotirouvien internationaalina” toisi esiin äitien näkökulmaa kaikissa sosiaalisissa, lainopillisissa ja kansainvälisissä kysymyksissä.²⁰² Naisten toimijuutta hahmotettiin siis kuluttaja- äiti- ja

¹⁹⁹ Kursivointi allekirjoittaneen. “This International Congress of Co-operative Women – –calls upon – – all Co-operative Unions to recognize the help women can give and afford them the necessary facilities for taking part through their own organisations and representatives in all co-operative developments”. Resolutions passed by International Co-operative Women’s Conference in Ghent in 1924. Keskusliike OTK. 334.5. HNA 14, TA.

²⁰⁰ Muita Naiskillan kongressin keskustelunaiheita olivat mm. : 1) kansainvälisen kielen, esperanton kielen opetus kouluissa ja esperanton ottaminen kokouksissa yhteiseksi kieleksi 2) maaseudulla toimivien osuustoimintanaisten organisoiminen 3) osuustoimintanaisten rooli äiteinä ja kotirouvina rauhan aatteen levittämisessä. Resolutions passed by The International Co-operative Women's Conference at Ghent 1924. Keskusliike OTK. 334.5. HNA14, TA.

²⁰¹ “[O]nly through co-operation – – women could regain their economic power.” The International Co-operative Women's Conference 29–30.8.1924, Ghent. KOL, 334.5. 0,6. TA.

²⁰² “They would also, as the only International of mothers and housewives, stand for the mother’s point of view in all questions of social, legal or international life.” The International Co-operative Women's

kotirouvapositiona käsin, toisaalta toiminnan sisältöä ei esityksessä rajattu kuitenkaan täsmällisesti sillä esityksessä mainittiin, että naisten tuli osallistua kaikenlaiseen osuustoiminnalliseen kehittämiseen.

Maatalousvaltaisen jäsenistön osuuskauppaliikkeen keskusjärjestössä SOK:ssa naisvalistuksen järjestämisestä oli keskusteltu perusteellisesti jo vuonna 1923 mutta erityistoimenpiteisiin asian edistämiseksi ei siellä vielä ryhdytty.²⁰³ SOK:n maatalousvaltaisuus näkyi ennen muuta miesten aktiivisuutena.²⁰⁴ Asian nousemiseen keskusteluun työläisenemmistöisessä KK:ssa vaikutti Gentin kongressin päätös, jonka mukaisesti International Co-operative Alliancen tuli tukea naisten toimintaa osuustoimintaliikkeessä. KK:n johtokunta ryhtyi toimiin syksyllä 1924:

"Päätettiin asettaa komitea, joka laatii KK:n johtokunnalle ehdotuksen siitä, millä tavalla naisten valistustyö olisi meillä parhaiten järjestettävissä. Jäseniksi valittiin: neiti Miina Sillanpää, rva Lyyli Takki, nti Hilja Kuusela, rva Julia Keto, hra Emil Sallila ja hra Onni Toivonen."²⁰⁵

Komitea esitti että:

"[Naisten] komiteat järjestävät n.s. Naisten iltoja, joissa on erityisesti naisille sopivaa ohjelmaa. Näiden osuuskauppojen naiskomiteain työn helpottamiseksi olisi laadittava erityinen ohjekirjanen, jossa selostettaisiin, kuinka naisten iltoja on järjestettävä sekä mitä ohjelmaa niihin olisi otettava. Jotta tämä työ saataisiin kunnolla käyntiin, olisi KK:n palvelukseen otettava naispuhujia, jonka saamisesta onkin toiveita."²⁰⁶

Conference 29–30.8.1924, Ghent. KOL, 334.5. 0,6. TA.

²⁰³ KK:n hallintoneuvoston pöytäkirjan (16.9.1928) liite 8. 334,5. CBA9, TA.

²⁰⁴ Heinonen 1998, 164.

²⁰⁵ KK:n johtokunnan pöytäkirja 23.9.1924. 334.5. CBA6, TA.

²⁰⁶ Katkelma komitean esityksestä KK:n pöytäkirjasta 11–12.11.1924. 334.5. CBA6, TA.

Mm. KK:n kotitalousneuvojan toimen täyttäminen ja hänen lähettämisenä osuuskauppojen naisten tilaisuuksiin oli mukana suunnitelmassa.²⁰⁷

5.2 Saman valistuksen sovittava naisille ja miehille

KK:n johdon laadittama yllä kuvattu suunnitelma naisvalistuksen järjestämisestä herätti monitahoista keskustelua. Oliko erillinen, vain naisille suunnattu valistus ollenkaan tarpeen? Jos kyllä, niin mikä sen merkitys tulisi olemaan? Olen poiminut KK:n hallintoneuvoston pöytäkirjatekstistä kommentteja, joissa pohditaan naisten roolia toiminnassa ja heidän kykyjään.

Naisvalistusta vastustettiin erilaisista syistä johtuen. Vedottiin mm. siihen, että naiset ovat olleet mukana tekemässä osuustoimintaa, toisin kuin oli annettu ymmärtää. Otto Karhi kysyi "mitenkä osuuskauppatoiminta olisi voinut siten edistyä kuin se on edistynyt, ilman naisten mukanaoloa". J.E. Heikkilä huomautti, että KK:lla on jo toimihenkilöinä naisia, jotka voivat käydä puhumassa osuuskauppojen tilaisuuksissa. Karhin mukaan kyse oli lisäksi myös tasa-arvoisesta kohtelusta: naisille tuli sopia sama valistus kuin miehille. Kyse ei ollut naisten pelosta vaan päinvastoin "esityksen vastustajat erityisesti kunnioittaa naisia, koska ne katsovat naisille sopivan saman valistustyön kuin miehillekin". Väinö Tanner²⁰⁸ puolestaan vastusti vedoten naisten erillisten järjestöjen aiheuttamaan tyytymättömyyteen muissa maissa.²⁰⁹

Naiset hoitivat pääosin perheen ostokset – oli kyseessä sitten yksityisessä kaupassa tai osuuskaupassa asiointi, maaseutu tai kaupunkialue – mutta muodostivat selvän prosentuaalisen vähemmistön osuuskauppojen jäsenkunnassa ja loistivat poissaolollaan hallintoelimissä. Käytännössä naiset näkyivät myös toiminnan piirissä jo mainituissa työtehtävissä mm. myyjinä ja tilinpitäjinä. Naisten toiminta edellä mainituissa työtehtävissä ja heidän osuuskauppa-asiakkuutensa sekä toisaalta naisten poissaolo jäsenkunnasta ja tietysti myös päättävistä elimistä, jotka vaikuttivat liikkeen toiminnan

²⁰⁷ KK:n johtokunnan pöytäkirja 11.10.1924. 334.5. CBA6, TA

²⁰⁸ Väinö Tanner toimi vuosina 1927–1945 Kansainvälisen osuustoimintaliiton puheenjohtajana.

²⁰⁹ KK:n hallitusneuvoston pöytäkirja 11–12.10.1924. Keskustelu s. 62–66. 334.5. CBA 6, TA.

järjestämiseen ja suunnittelemiseen mahdollisesti toisistaan poikkeavat näkemykset naisten osallisuudesta liikkeessä. Molemmille katsantokannoille oli perusteita.

Valistuksessa on kyse kehityksestä ja kehittymisestä. Keskustelu sivusi myös tätä puolta paikalla olleen johtokunnan edustajan Väinö Huplin johdolla. Hupli toi esiin että "kehitys tapahtuu oikeastaan vasta toiminnan kautta". Hän vaati naisille tehtäviä, ei pelkkää valistusta todeten, että koska naisia ei saatu vakinaisiin hallintoelimiin, piti heille keksiä "jotain muuta tehtävää". Virtasaaren mukaan naisille tuli antaa paikkoja osuuskauppojen johtokunnissa mikäli he kehittyvät. Paavo Raittinen totesi vastustuksen johtuvan "siitä että naiset ovat olleet ja ovat edelleen kehittymättömämpiä kuin miehet". Valistuksen avulla naiset saataisiin viimein ymmärtämään osuuskauppaliikkeen merkitys ja edut. Näissä puheenvuoroissa tulivat esiin juuri naisten kehittymismahdollisuudet. Naiset olivat olleet kehittymättömämpiä ja olivat sitä edelleen. Sen vuoksi naisille suunnattua valistustoimintaa tuli kannattaa. Puheissa käsiteltiin myös naisten poissaoloa hallinnollisista tehtävistä. Kyse oli naisten vastahakoisuudesta, sillä naisia ei saatu hallintoelimiin.

Puheenvuorot, joissa suhtauduttiin naisvalistukseen varovaisen positiivisesti, asettivat toisinaan valistuksen toteuttamiselle tiettyjä ehtoja. Otto Peitsalo kommentoi: "[o]n kyllä selvää, että jos perustetaan sellaisia järjestöjä, joissa vain yksinomaan naiset toimivat ja toimintaa ohjaavat, ei siitä tule mitään". Väinö Wuolijoki vaati, että naiset on saatava mukaan mutta totesi, että toiminta pitää osata pitää "oikeissa rajoissa".²¹⁰ Näissä puheenvuoroissa korostuivat naisvalistuksen vaatimat kontrollointitarpeet, oikeissa rajoissa pitäminen. Naisjohtoisen toiminnan ajateltiin voivan olla jopa vahingoksi KK:n edustamalle edistysmieliselle osuustoimintaliikkeelle.

Sille, että keskustelijat suhtautuvat varauksella naisten itse organisoimaan toimintaan oli perusteita muiden maiden naistoiminnasta kantautuneesta informaatiosta. Esimerkkinä mainittiin Englannin ja Sveitsin naisten osuuskauppakillat. "Naisten osastoista on muodostunut järjestöjä, joiden päätehtävänä on politikoida ja tehdä hyökkäyksiä osuuskauppoja vastaan". Saksan mainittiin järjestäneen naisten valistuksen toisella tapaa. Valistusta ei ollut jätetty naisten itsensä järjestettäväksi vaan osuuskauppa

²¹⁰ KK:n hallitusneuvoston pöytäkirja 11–12.10.1924. Keskustelu s. 62–66. 334.5. CBA 6, TA.

huolehti sen toteuttamisesta. Suomeen ajateltiin voivan sopia sama malli.²¹¹ Etenkin englantilaiset osuuskauppamiehet olivat tuoneet esiin naiskillan mm. sekaantuneen paikallisten osuuskauppojen sisäiseen toimintaan. Tämän takia KK:n johto olikin esittänyt, että mahdollista naistoimintaa tulisi johtaa aluksi Suomessa suoraan keskusjärjestöstä käsin ja vasta myöhemmin aloittaa naisten [oma] kerhotoiminta.²¹²

Naistoimintaan kannustaminen sisälsi joidenkin puheenvuorojen perusteella siis riskin. Englannissa Osuustoimintanaisten kiltta paikallisosastoineen oli ollut luonteeltaan poliittinen, toimien omavaltaisesti. Englantilaisten kiltalaisnaisten kokemuksia kuvaava teos 1800-luvun lopulta 1920-luvulle asti tuo esiin killan poliittisen ja emansipatorisen luonteen. Naisten kiltta oli nostanut esiin naisten ja lasten elämään liittyviä asioita, joihin vaadittiin parannuksia. Eräs kiltalaisnainen kuvasi killan voimaannuttavaa vaikutusta näin: “At the close of the Meetings I felt as I imagine a War Horse must feel when he hears the beat of the drums.” Kiltta pyrki paitsi propagoimaan osuustoiminnan ilosanomaa myös muuttamaan lakeja ja asetuksia tehden esityksiä mm. äitiysavun sisällyttämisestä vakuutuslakiin sekä puolustaen naimattomien äitien oikeuksia saada säätiöltä äitiysavustusta – päinvastaista esitystä vastaan.²¹³ Naisten kiltta ei näin ollen pitäytynyt vain osuuskauppojen ja niissä asioimisen merkityksen korostamisessa ja kotitalousvalistuksessa.²¹⁴ Kiltta toimi jäsenissään poliittista tietoisuutta synnyttävänä ja mm. naisten ammatillista järjestäytymistä propagoivana sivistyksellisenä organisaationa.²¹⁵ Se tavallaan venytti osuustoiminnallista aluetta naisten etuja silmällä pitäen. Killassa poliittinen toiminta ja käytännöllisempi osuustoiminnallinen valistus ja opetus eivät sulkeneet toisiaan pois.

Edistysmielisessä osuuskauppaliikkeessä KK:n asettaman komitean ehdotusten täytäntöönpano tyssäsi hallintoneuvostoon. Naisten valistuksen järjestäminen johdon esityksen mukaisesti hylättiin. Hallitusneuvosto oli valmis kuitenkin antamaan valtuutuksen naispuhujien palkkaamisesta. Seuraavaksi aihe nousi pintaan vuonna 1928, kun naistoimintaa huomattiin jo syntyneen naisten omasta aloitteesta KK:n jäsenkaupoissa.

²¹¹ Väinö Hupli, KK:n hallitusneuvoston pöytäkirja 11–12.10. 1924. 334.5. CBA6, TA

²¹² KK:n Johtokunnan pöytäkirja 23.9.1924. 334.5. CBA6, TA.

²¹³ Llewelyn 1931, 50–52.

²¹⁴ Llewelyn 1931, 42. Käytännöllistä kotien talouteen liittyvää valistusta annettiin myös – eräs kertoja kuvaa valintaansa luennoijaksi ”kotien talous ja ruuanlaitto” -teemaiseen tapahtumaan.

²¹⁵ Llewelyn 1931.

Edellisistä keskusteluista tulee ilmi seuraavaa: Kansainvälisellä tasolla toivottiin naisten entistä runsaslukuisempaa osallistumista osuuskaupalliseen toimintaan. Toimijuus määrittyi äitiyden, kotirouvuuden ja kuluttajan roolien kautta; myös Pellervossa vaikuttava Hedvid Gebhard näki naisten potentiaalin juuri kuluttajina liikkeen vahvistamisessa jo 1900-luvun alkuvuosina. Edistysmielisen osuuskauppaliikkeen johdossa ei oltu lainkaan yksimielisiä siitä, että erillistä naisvalistustoimintaa tulisi lähteä ajamaan, vaikka painetta siihen kansainvälisen liiton ohjeistuksen mukaan olikin.

Huomionarvoista on että tässä keskustelussa oli mukana yksinomaan miehiä. Esille tulivat näkemykset sukupuolten erilaisuudesta: naisia ei saatu syystä tai toisesta sitoutettua hallinnollisiin tehtäviin, naisille suunnatun valistuksen ja heille osoitettujen tehtävien avulla naiset oivaltaisivat osuustoiminnan merkityksen ja edut. Nämä keskustelijat olivat siis potentiaalisten valistajien roolissa ja naiset valistettavien roolissa. Kun asetelma oli tämä, esiintyi miesten keskuudessa myös pelkoja siitä, mitä tapahtuisi, jos naisia valistettaisiin ja jos heidän annettaisiin itse luoda valistustoiminnan sisältöjä liikkeen sisällä. Katsoisin, että kyse oli osaltaan siitä, keille johdossa olevat kokivat voivansa jakaa osan vallastaan; ketkä olivat kyvykkäitä määrittämään osuuskaupallisen liikkeen muotoja ja sisältöjä. Olisivatko naiset päteviä toimimaan itse valistajan tehtävissä?

5.3 Naiset ohjaksiin?

Elokuussa 1927 järjestettiin Kansainvälinen Osuustoimintakongressi, jossa jälleen kokoontui myös Osuustoimintanaisten Kansainvälinen Kilta.²¹⁶ Kokous käsitteli mm. kansainvälisen osuustoiminnan roolia rauhanajan säilyttämisessä maailmassa. Naiset nähtiin tärkeäksi osuustoimintaliikkeelle edelleen juuri kuluttajaroolin kautta. Lisäksi naisten tehtäväksi nähtiin ideaaleista muistuttaminen ja niiden puolesta toimiminen, silloin kun miehiä painoivat esimerkiksi taloudelliset vastoinkäymiset.²¹⁷ Gentin kokoontumisesta oli kulunut kolme vuotta. Tyytyväisinä todettiin, että eteenpäin oli päästy. Naisille annettu tila ja heidän kiinnostuksen kohteidensa huomiointi naiskiltaan

²¹⁶ Watkins 1970, 159, 169.

²¹⁷ Conference of the International Cooperative Women's Guild. Internationella; Kooperativa Alliansens Kongress. Stockholm 1927, 6.

kuuluviissa jäsenmaissa oli lisääntynyt.²¹⁸ Tästä olivat osoituksena mm. naisille suunnatut osuustoimintajulkaisut sekä naisten aiheille osuustoimintalehdissä varatut palstat. Näistä annettiin esimerkkejä Ruotsista, Itävallasta, Saksasta ja Tšekkoslovakiasta.²¹⁹

1920-luvun alussa Kuluttajain Lehti julkaisi lehdessään naisille suunnattua palstaa ”Naisten osasto”. Vuonna 1923 se sai nimen ”Kodin osasto”. Vuonna 1927 Kuluttajain Lehti uutisoi laajalti paitsi Kansainvälisen osuustoimintaliiton kongressin myös siihen sisältyvän Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan kokouksen antia. Lehti tiesi kertoa, että Suomesta mukana olivat KK:sta Laina Westerlund ja Lyyli Takki ja SOK:sta Hedvig Gebhard.²²⁰ Kuluttajain Lehden lukijat saivat katsauksen Ruotsin osuustoimintanaisten killan toimintaan. Killan edustaja Agnes Jonssonin esitteli killan toiminnan muodoiksi mm. juhlien järjestämisen, esitelmätilaisuudet, opintoretket ja erilaiset kurssit mm. kirjanpidosta kotitalouden alaan.²²¹ Lehti kiteytti Tukholmassa kokoontuneiden osuustoimintanaisten päämäärät todeten että ”liikettä johtavat lämminsydämiset, kauastähtäävät naiset, joille tärkeintä on yhteisen liikkeen etu ja koko maailman työtä tekevien perheenäitien aseman kohottaminen ja vaivojen helpottaminen”.²²² Tukholman kokouksen vaikutukset näkyivät Suomessa asti paitsi alan lehden palstoilla myös pian edistysmielisen osuuskauppaliikkeen piirissä toimivien työväen osuuskauppojen naisten aktivoitumisena.

Kokouksen esimerkin innostamina alettiin naisten kesken puhua oman valistustoiminnan järjestämisestä työläisenemmistöisten osuuskauppojen piirissä. Hämeen-Satakunnan osuuskauppaliiton naiset järjestivät loppuvuodesta 1927 Tampereella kokouksen aikomuksenaan aloittaa naisten keskuudessa suunnitelmallinen ja voimaperäinen valistus- ja kasvatustyö. Tätä toimintaa johtamaan ja järjestämään he valitsivat keskuudestaan jäsenet toimikuntaan, jonka kotipaikkana olisi Tampere. Tämän toimikunnan tuli olla yhteistyössä osuuskauppaliiton ja KK:n kanssa ja alkaa järjestää mm. naisten opastuskursseja. He kehottivat osuuskauppojen johtokuntia

²¹⁸ Katso kuvaliitteen 1 piirros Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan kokouksesta Tukholmassa 1927.

²¹⁹ Bericht des Komitees der Internationalen Genossenschaftlichen Frauengilde. September 1924 bis April 1927, 8–9. Abdruck aus dem Bericht des Internationalen Genossenschaftsbundes an den internationalen Genossenschaftskongreß in Stockholm, August 1927.

²²⁰ ”Kansainvälisen osuustoiminnallisen naisliiton konferenssi.” Kuluttajain Lehti 25/1927.

²²¹ ”Ruotsin osuustoimintanaisten kiltaliike on vahva ja voimakas.” Kuluttajain Lehti 26/1927.

²²² Kodin osasto: ”Tukholman kongressipäivillä.” Kuluttajain Lehti 26/1927.

valitsemaan innostuneista ja valistuneista naisjäsenistä korkeintaan viisijäsenisiä valistustoimikuntia

”– joiden tehtävänä on järjestää liikkeen alueella naisten keskustelukokouksia, puhe- ja esitelmätilaisuuksia, illanviettoja ja muita, harjoittaa henkilökohtaista agitatsionia erikoisesti vetämällä naisia osuuskauppain jäseniksi, levittää osuustoiminnallista kirjallisuutta ja kaikin tavoin toimia osuuskauppaliikkeen hyväksi naisten keskuudessa.”

He toivoivat lisäksi KK:n huolehtivan toimintaa johtavan toimikunnan kuluista ja paikallisten osuuskauppojen huolehtivan paikallisten naistoimikuntien kuluista.²²³

Tammikuussa 1928 keskustelu naisvalistuksesta lähti nyt uudestaan käyntiin Kulutusosuuskuntien Keskusliitossa usean vuoden tauon jälkeen. Johto totesi, että KK:n piti antaa naisten oma-aloitteisesti perustamille osuuskauppojen toimikunnille toimintaohjeet.²²⁴ Johtokunta laati esityksen naistoiminnan järjestämisestä ohjesääntöineen ja keksi naisvalistusta harjoittaville toimikunnille kuvaavan nimen. Ehdotettua ”naistoimikunta”-nimikettä vastustettiin, sillä siihen liittyi ”eristyksen” tuntua. Nimi ei saisi olla esteenä naisten ja miesten yhteistoiminnalle, joka kohdistuisi naisiin. Nimeksi valittiin ”Naiset Mukaan”. Tähdennettiin että naiset haluttiin “[e]i erilliseksi ryhmäksi osuuskauppaliikkeen liepeillä, ei koroitettuun eikä alennettuun asemaan, vaan mukaan yksinkertaisesti, kuten siinä ovat mukana miehetkin.” Naiset Mukaan -toimikuntiin tuli viitata lyhenteellä N.M.²²⁵

Johdon laatimassa ohjesäännössä todettiin, että naisten valistusta järjestää KK:n johtokunnan alainen jaosto, Helsingissä toimiva toimikunta, johon kuuluvat paitsi hallintoneuvoston valitsemat jäsenet myös KK:n toimitusjohtaja ja valistusosaston

²²³ KK:n hallintoneuvoston pöytäkirjan 22.1.1928 liite 1 ”Naisten valistustyö osuuskauppaliikkeessä eri maissa.” 334.5, CBA9, TA.

²²⁴ KK:n johtokunnan pöytäkirja 17.1.1928. 334.5, CBB3.

²²⁵ KK:n hallintoneuvoston pöytäkirjan 22.1.1928 liite 1 ”Nimikysymyksestä”. 334.5. CBA9, TA.

johtaja. Tämä toimikunta olisi myös velvoitettu noudattamaan johtokunnan antamia ohjeita ja tehtäviä ja antamaan johtokunnalle selostus toiminnastaan.²²⁶

Näillä alustavilla säännöillä luotiin tarkkaan määriteltyjä puitteita naistoiminnalle. Keskustoimikuntaan tulisi kuulumaan KK:n johtajia. Näillä säännöillä toiminnan varmistettiin olevan keskitettyä ja kontrollissa.

Johtokunnan esitystä käsiteltiin hallintoneuvostossa. Naisvalistuksen vastustajat vetosivat kahteen erilaiseen perusteeseen. Yhtäältä erityinen naistoiminta nähtiin tasa-arvokehityksen ja miesten ja naisten yhdenvertaisuuden suhteen ongelmalliseksi. Otto Karhi totesi: ”Koska naiset pyrkivät kaikessa toiminnassaan tasa-arvoiseksi miesten rinnalle, on tarpeetonta eristää heitä osuuskauppatoiminnassa omaan ryhmään.” Väinö Tanner puolestaan vaati tarkempaa selvitystä siitä, miksi ulkomaiset osuuskauppamiehet olivat niin haluttomia naisten itsenäiseen toimintaan, ennen kuin Suomessa ryhdyttäisiin toimenpiteisiin.

Osa keskustelijoista suhtautui asiaan käytännöllisesti, vaikka epäilikin erillisen naistoiminnan mielekkyyttä. Mikko Järvisen mukaan toiminnan keskeyttäminen ei olisi enää mahdollista, sen sijaan huolellinen ohjaaminen johtokunnan hyväksymällä ”varovasti laaditulla esityksellä” estäisi toiminnan ajautumisen osuustoimintaa vahingoittaville urille. Samalla kannalla oli Jalo Aura, jonka mukaan naisten eristäytymispyrkimyksiä ei tulisi erityisesti edistää mutta toiminnan lähdettyä jo liikkeelle naistoiminta täytyisi pitää sopivissa rajoissa. K.V. Keto huomautti lisäksi, että esitetyt toimenpiteet olivat luonteeltaan vain väliaikaisia mutta tarkoituksenmukaisia jo käynnistyneen naistoiminnan ohjaamiseksi. Puheenvuoroista kävi ilmi, että keskusliiton oli otettava kantaa asettumalla kannattamaan ja ohjailemaan naisten jo aloittamaa valistustoimintaa.

Kaksi kokouksen keskustelijaa toi esille valistuksen ja naistoimikuntien perustamisen tarpeellisuuden naisten kasvattamiseksi hallintoelinten jäseniksi. Jäsen J. Vuoristo toi esiin että mm. Karjalassa naisia ei saatu nykyisin mukaan mutta esitettyjen toimikuntien

²²⁶ KK:n hallintoneuvoston pöytäkirjan 22.1. 1928 liite 1. KK:n NM-toimikunnan ohjesääntö. 334.5, CBA9, TA.

avulla heitä ehkä voitaisi kasvattaa hallintoelinten jäseniksi. Myös jäsen Manninen totesi, että ”naisia on kasvatettava, että heitäkin saataisiin hallintoelimiin”.

Varauksettomasti esitystä kannatti kokouksen ainoa nainen ja läsnä ollut johtokunnan jäsen Hilda Seppälä: ”Naisten itsenäistä toimintaa vastustettiin silloinkin, kun oli kysymys sellaisen aloittamisesta poliittisessa liikkeessä. Naisliike syntyi kuitenkin, eikä kukaan voine väittää, että siitä ei olisi ollut hyötyä.” K. Siltasen puheenvuorossa tuli esiin, että valistuksen laajentaminen erityisesti naisten keskuuteen tuli nähdä myös KK:n kehitystä vahvistavana asiana. SOK:n nopeampi kehitys oli uhkana. Jos naistoiminta innosti naisia ja kiinnitti heitä osuuskauppaan, sitä ei tullut väheksyä.²²⁷

Keskustelujen puheenvuoroja ohjasi paljolti huoli uuden, naisvalistuksen – ja siis sukupuolitetun – toimintatavan sovittamisesta edistysmielisen osuuskauppaliikkeen valistuskäytäntöihin. Naisvalistustoiminnan nähtiin edelleen potentiaalisesti osuuskauppaa vahingoittavaa, kuten mm. viittaus ulkomaisten osuuskauppamiesten haluttomuuteen sallia erillistä naistoimintaa antoi ymmärtää. Valvonta ja ohjaus nähtiin keinoina estää naisten toiminnan luisuminen vahingollisille laduille.

Myös varauksettoman kannattavia näkemyksiä esitettiin: naistoiminta itsessään olisi arvokasta, naiset innostuisivat vaikuttamaan entistä enemmän liikkeessä hallintoelimiä myöten ja koko edistysmielinen osuuskauppa vahvistuisi naisten mukana. Naistoimintaa, kuten myös naisten mukanaoloa päättävissä elimissä tuli kannattaa.

Tasa-arvonäkökannoilla argumentoitiin vastakkaisia näkemyksiä: Naisten pyrkimyksiä tasa-arvoon miesten kanssa ei nähty sopivan ajatukseen naisten eristämisestä oman toiminnan pariin. Mutta toisaalta naisvalistusta antavat toimikunnat saattaisivat kasvattaa naisia myös johtoelimiin miesten rinnalle, joissa naisia ei juuri näkynyt.

Keskustelua jatkettiin syyskuussa ja joulukuussa, jolloin naisten valistustoiminnan organisatorinen ilme alkoi olla selvillä. KK:ssa etsittiin omaa linjaa muiden maiden naisvalistustoimintaan tutustumalla. Suorittamansa kiertokyselyn pohjalta ulkomainen naisvalistustoiminnasta voitiin lausua mm. seuraavaa: Naisvalistustyötä tehtiin muun

²²⁷ Puheenvuorot KK:n hallintoneuvoston pöytäkirjasta 22.1.1928, 6–10. 334.5. CBA9, TA.

osuuskauppavalistuksen ohessa tai sitä organisoivat täysin itsenäiset naisten järjestöt. Yhtenäistä mallia ei ollut, vaan toimintamuodot olivat ”erilaisia ja hapuilevia”. Todettiin, että Ruotsin naiskiltaliitto oli saanut rahoitusta mm. kirjeelliseen opetuksen avulla järjestettävän puhetaidon opetukseen ja kokousten johtamiseen. Ruotsissa naistoiminnan päämääränä oli ollut hankkia uusia jäseniä ja toimia paikallisen osuuskaupan hyväksi. Ruotsissa oli lisäksi osuuskaupallisia ryhmiä, joiden toiminta oli samanlaista kuin naiskilloissa mutta jäsenenä oli sekä miehiä että naisia. Norjasta todettiin, että naiskiltujen organisoima valistus oli yleensä vastannut tarkoitustaan vaikka myös tyytymättömyyttä oli esiintynyt, kun toiminta oli luisunut väärille laduille, esimerkiksi vain kahvinjuontitilaisuuksiksi. Norjassa naisten kokousten ohjelmistossa oli mm. esitelmiä, laulua, lausuntoa ja kahvitarjoilua.

Kaikissa maissa, joista pyydettiin tietoja, ei naisvalistusta ollut kuluvana ajankohtana järjestetty. Näin oli mm. Tanskassa ja Ranskassa, jossa naiskasvatustoiminta oli aiemmin herättänyt tyytymättömyyttä. Ranskan naapurissa Belgiassa puolestaan naistoiminta oli vilkasta. Naiskiltuja oli satakunta kiltaliiton alle järjestäytyneenä, kiltaliitto oli puolestaan osuuskaupallisen keskusjärjestön alainen toimija. Saksassa naisvalistus oli järjestetty osuuskaupallisen valistuksen ohessa. Erillisen naiskiltua ei ollut. Naisille oli suunnattu mm. lehti Familienblatt ja lisäksi osuuskaupallinen naisjaosto kirjeenvaihtotoimistonsa välityksellä, herätteli naisia kirjelmillään. Lisäksi se järjesti juhlia naisille ja lapsille kuin myös koko osuuskaupallista jäsenistöä varten. Itävallassa useissa osuuskaupoissa oli naisjaosto, joka koostui osuuskaupan hallintoelinten naisjäsenistä. Naisilla todettiin olevan vahva edustus näissä elimissä. Toiminnan kohteena oli mm. uusien jäsenten hankinta, osuuskaupauskollisuuden kehittäminen, kansantaloudellisten tietojen levitys, naisten taloudellisten etujen valvominen osuuskauppaliikkeessä ja kotitaloudellinen kasvatustyö.

Englannin naiskillan toiminta oli herättänyt eniten kritiikkiä ja KK:ssa sen toimintaan suhtauduttiinkin edelleen varauksella. Englannin naiskillan todettiin olevan riippumaton järjestö, joka teki työtä osuuskaupallisen tuotannon hyväksi. Kilta oli kulkenut omia teitään osuuskauppaliikkeen ja politiikan alueella. Killan harrastama osuuskauppaliikkeen, työväenliikkeen ja ammattiyhdistysliikkeen välisten suhteiden ylläpitäminen oli ärsyttänyt vanhoillista osuuskauppaväkeä. Oli kiistelty siitä, missä määrin osuuskauppaliikkeen apujärjestöksi mielletyllä järjestöllä on

itseään määräämisoikeutta. Maailmansodan edellä kiltta oli ajanut samapalkkaisuutta naisille ja miehille. Esille tuli myös Unionin ja killan välinen kiista tasavertaisen avio-oikeuden ajamisesta. Mainittiin, että kiltta oli vaatinut mm. tasavertaista avioero-oikeutta kaikille, mikä oli loukannut katolisia piirejä ja siten samalla osuustoiminnan periaatteisiin kuuluvaa uskonnollisen puolueettomuuden periaatetta.²²⁸

Naisvalistustoiminta lähti Suomessa liikkeelle naisten oman kiinnostuksen sytyttyä.

Suomalaisia osuustoimintanaisia osallistui Tukholman vuoden 1927

Osuustoimintakongressiin ja oli läsnä Osuustoimintanaisten kansainvälisen killan kokouksessa. Kuluttajain Lehden lukijat, niin naiset kuin miehetkin saivat lukea uutisia tästä kokoontumisesta ja mm. ruotsalaisesta naistoiminnasta. Kun Hämeen-Satakunnan osuuskauppaliiton alueella naiset kokoustettuaan ja perustettuaan naisvalistusta johtamaan Tampereella toimivan naistoimikunnan esittivät pyynnön naisten toiminnan tukemisesta, oli KK:n johdon otettava kantaa ja päätettävä mahdollisista toimenpiteistä. Johtokunta esitti toiminnan organisointiin ryhtymistä lähtökohtanaan keskustoimikunnan perustaminen johdon alaisuuteen. Lisäksi keskustoimikuntaan tulisivat kuulumaan pysyvinä jäseninä KK:n valistusosaston johtaja ja toimitusjohtaja (Yrjö Kallinen ja Jalo Aura) Valistusosaston johtaja Yrjö Kallinen ja Jalo Aura. Paikallisella tasolla naisilla oli mahdollisuus kokoontua ja sopia naisvalistustoiminnan aloittamisesta Suomessa. He loivat toimikuntamuotoisen mallin, jonka KK:n johto ryhtyessään muokkaamaan ja organisoimaan naisvalistusta myös omaksui. Paikalliset naistoimijat saivat siis isomman pyörän liikkeelle. He olivat luomassa toimintaa, joka houkuttelisi naisia mukaan edistysmielisen toiminnan piiriin ja sitoutumaan yhä tiukemmin omaan osuuskauppaansa.

Syksyllä 1928 naisten valistukselle hyväksyttiin Kulutusosuuskuntien Keskusliitossa väliaikaiset säännöt ja raamit, joissa valistustoiminta tuli pysymään pääpiirteissään aina toimintansa ja 1960-luvun loppuun asti. Naisvalistus määriteltiin koskemaan erityisesti kotitaloudenhoitoon kuuluvia asioita: ”Hallintoneuvoston aikaisemmasta päätöksestä poiketen esitys kuitenkin siten, että naisten valistustyötä rajoitetaan nyt niihin erikoistehtäviin, jotka koskevat naisia kotien talouden hoitajina.” J.E. Heikkilä totesikin, että tietyt tehtävät osuuskaupallisessa valistuksessa sopivat erityisesti naisille. Väinö

²²⁸ KK:n hallintoneuvoston pöytäkirjan 16.9.1928 liite nro 8, s. 2–9, sekä pöytäkirjan 16.12.1928 liite nro 4 Osuuskaupallinen valistus naisten keskuudessa, s. 4–6. 334.5, CBA9. TA.

Tanner oli epäilevällä kannalla loppuun asti. Hän pelkäsi naisten toimikuntien lähtevän omille teilleen.²²⁹

5.4 Naistoimijoiden pätevyuden alueena kodin hoito ja talous

"Meille naisille kuuluvat etupäässä valistus- ja kasvatustyö, mikäli minä ymmärrän. Meillä tietysti ei ole myöskään mitään muuta tarkoitusta kuin koota ympärillemme mahdollisimman suuri joukko kuluttajia, jotka tekevät työtä lastemme, kotiemme ja koko kansakuntamme hyväksi."²³⁰

Keväällä 1928 lähestyttiin KK:n osuuskauppoja kiertokirjeitse tarkoituksena valaista NM-toiminnan taustoja. Samalla toivottiin, että naisten toiminta ei ajautuisi vaikeuksiin, joihin joidenkin maiden itsenäiset naisjärjestöt olivat joutuneet. Näissä itsenäisissä järjestöissä olivat saaneet sijaa ”liikkeelle vieraat, jopa vihamieliset harrastukset”. Toisaalta muistettiin mainita että ”osuuskauppaliikkeen yhtenäisyyttä rikotaan liian erillisillä valistus- tai muilla järjestöillä, olkootpa ne sitten naisten tai miesten muodostamia.”²³¹

Naisvalistuksen luonnetta Kulutusosuuskuntien Keskusliiton osuuskauppojen piirissä kuvaamaan sopi seuraava määritelmä: "Edelleen pitää KK suotavana että puheena oleva toiminta alunperin nojautuu pääasiassa naisten omaan harrastukseen ja työhön, ilman että sitä keinotekoisesti koetettaisiin heille tyrkyttää."²³²

Naisvalistuksen tuli olla sisällöltään erilaista kuin yleisen osuuskaupallisen valistustyön. Koska naiset tekivät perheessä ostokset säännöllisesti ja miehet ”vain poikkeustapauksissa”, näin vakuuteltiin, naisille olisi annettava yksityiskohtaista tietoa osuuskaupoissa myytävien tuotteiden hintapolitiikasta ja käyttöarvosta sekä myös osuuskaupallisten tuotantolaitosten hygieenisyydestä ja tuotteiden kelvollisuudesta kilpailijoihin verrattuna. Järkevä talouden hoito määriteltiin yhdeksi osuuskauppaliikkeen tavoitteista ja yhdeksi osuuskaupallisten järjestöjen tehtäväkenttään kuuluvista asioista. Myös tämä puoli hoidettaisiin tilaisuuksissa, joihin

²²⁹ KK:n hallintoneuvoston pöytäkirja 16.9.1928. CBA9, TA.

²³⁰ Laina Vesterlund, s. 5. KK:n hallintoneuvoston pöytäkirja 16.9.1928. CBA9, TA.

²³¹ KK:n kiertokirje n:o 26, 11.5.1928. KK:n NM-toimikunnan pöytäkirjan liite 1/1928. 334.5 CE1, TA.

²³² KK:n kiertokirje n:o 26, 11.5.1928. KK:n NM-toimikunnan pöytäkirjan liite 1/1928. 334.5 CE1, TA.

kutsuttaisiin yksinomaan naisia. Näiden asioiden yksityiskohtaisen tarkastelun todettiin kiinnostavan vain naisia, siksi yleisen osuuskauppojen valistuksen ei tarvinnut niitä juurikaan käsitellä. Naisten tietämyksen todettiin olevan kotitaloustarvikkeiden suhteen miehiä parempi. Naiset olivat tuotteita valitessaan paljon ”arvostelevampia”, tämänkin vuoksi olisi tärkeä vakuuttaa osuuskaupallisten tuotteiden paremmuudesta juuri naiset.²³³

NM-toiminta käsittäisi vierailuja tuotantolaitoksiin, kotitalousneuvontatilaisuuksia, hintavertailuja, lasten juhlia, talouskirjanpidon kursseja, säästöpropagandaa ja vuosittaisia neuvottelukokouksia. ”Tällä tavalla järjestettynä ja rajoitettuna käsittäisi naisten työ ainoastaan sellaisia tehtäviä, jotka koskevat naisia kotien taloudenhoitajina.”

234

Edellisen perusteella voi todeta, että naisten toimijuus osuuskauppaliikkeessä määriteltiin lopulta Suomessakin naisten kuluttajaroolin ja kodin hoitajan roolin kautta, sillä naisvalistus rajattiin koskemaan juuri osuuskauppojen kuluttajuutta ja toisaalta kotitalouden järkevää hoitoa. Naisten oman harrastuksen ja työn tuli olla naisvalistuksen pohjana. On hyvä huomata, että naisvalistusta pohjustaneissa keskusteluissa mukana olleet miehet toivat esiin keskenään erilaisia näkökulmia naistoimijuudesta, naisten potentiaalista ja siitäkin millaisiin tehtäviin naisia kaivattiin. Naisvalistustoiminnan katsottiin esimerkiksi voivan olla keino koulua naisista edustajia päättäviin elimiin. Viimeksi mainittu ajatus jäi lopulta häviölle.

Lopputulena naisten pätevyyden alueeksi katsottiin kotitalous. Tällä alueella heidän oli mahdollista pätevoityä edelleen. Naisethan tunsivat tarvikkeet, joita kotitaloudessa tarvittiin ja olivat miehiä arvostelevampia ja siis tarkempia ostospäätöksiä tehdessään. Kodinhoitokursseille osallistuminen ja kuluttamiseen liittyvien asioiden, kuten mm. hinta- ja laatutekijöiden yksityiskohtaisen tarkastelun nähtiin kiinnostavan juuri heitä.

Vaikka naiset olivat miehiä pätevämpiä kotitalouden hoidossa ja kuluttajina tarkkoja hinta- ja laatukysymyksistä, periaatteena oli, että naisten valistustyö tehtäisi riippuvaksi

²³³ KK:n hallitusneuvoston pöytäkirja 16.9.1928, liite 8 ”Eräs sivuseikka”, s. 13–14. 334.5 CBA9, TA.

²³⁴ KK:n hallitusneuvoston pöytäkirja 16.9.1928, liite 8 ”Eräs sivuseikka”, s. 19–20. 334.5 CBA9, TA.

pääjärjestöstä (Kulutusosuuskuntien Keskusliitto), joka rahoittaisi toimintaa ja valitsisi jäsenet keskustoimikuntaan, kun taas paikallisella tasolla paikkakunnan osuuskaupan johto valitsisi paikallisen NM-toimikunnan jäsenet ja rahoittaisi toimintaa. Julkilausuen määriteltiin, että yksin naisilla ei olisi toimeenpanevan johdon valinnassa sananvaltaa.²³⁵

Ulkomaihin viitattiin kun lausuttiin seuraavaa: ”naiset järjestöissään [ovat] ryhtyneet harrastelemaan kysymyksiä, jotka niille eivät ollenkaan olisi kuuluneet, ja joiden esiin vetäminen on tuottanut osuuskauppatoiminnalle ja osuuskaupalliselle valistustyölle haittaa. Osuuskaupallisen valistustyöhän täytyy olla kaikissa muodoissaan yhtenäistä, ennenkuin se voi palvella liikettä”. Keskusteluissa mukana ollut teema naisten määrän lisäämisestä osuuskauppojen hallintoelimissä määriteltiin naisvalistusohjelmaan kuulumattomaksi ja liittymättömäksi asiaksi. Asiasta todettiin mm. että ”[o]suuskauppain hallintoelimiin valitaan jäsenet yksinomaan osuuskaupallisen kuntoisuuden perusteella. [– –] Tässä mietinnössä sivuutetaan siis kokonaan kysymys siitä, onko ja miten naisten vaikutusvaltaa osuuskauppain hallinnossa lisättävä.”²³⁶

Osuuskauppaliikkeen paras tuli olla etusijalla. Kuka määritteli sen mikä liikkeelle oli paras? Tulkintani mukaan naisten mukaan tulo ei saanut muuttaa tärkeysjärjestyksiä ja aiheuttaa ristiriitoja liikkeen sisällä. Uuden sosiaalisen ryhmän (naisten) mukaan tulo kiinteämmin osuuskauppaliikkeen toimintaan tuli tapahtua ohjatusti ja hallitusti. Naisten ja miesten yhteistyö tuli varmistaa. Näin näyttää tapahtuneen. Naisille ja miehille osoitetut tehtävät ja pätevyiden alueet nähtiin erillisinä, kuten NM-toimikuntien valistustoiminnan sisällöt tulivat osoittamaan. Naiset (ja miehet) keskittyivät valistamaan naisia kuluttajuuden kysymyksissä. Miehet suurimmaksi osaksi huolehtivat edelleen isoista linjoista liikkeen hierarkian ylemmillä portailla.

5.5 "Jopas nyt tarvitaan työläisakkojakin" – kokemuksia naisvalistuksen synnyttämisestä

²³⁵ KK:n hallitusneuvoston pöytäkirja 16.9.1928, liite 8 ”Eräs sivuseikka”, s. 17. 334.5 CBA9, TA.

²³⁶ KK:n hallitusneuvoston pöytäkirja 16.9.1928, liite 8 ”Eräs sivuseikka”, s. 16–17.

Kulutusosuuskuntien Keskusliitto järjesti osuuskaupallisella valistusviikolla marraskuun lopulla erityiset naisten päivät. Tarkoitus oli tehdä NM-toiminta tutuksi ja lisätä NM-toimikuntien toimitsijoiden määrään valistamalla ja kouluttamalla paikalle saapuvia naisia. Osuuskaupoille lähetetyssä kiertokirjeessä toivottiin paikalle saapuvaksi osuuskauppojen NM-toimikunnissa vaikuttavia jäseniä. Naisten kasvatustyön kehittämisen NM-työn puitteissa todettiin olevan tärkeää naisten ostouskollisuuden herättämiseksi. Naisten päivät pidettiin 20–22.11.1928. Ohjelmassa oli luentoja osuuskauppaliikkeen yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta merkityksestä, naisista ja osuuskauppaliikkeestä, NM-toimikuntien ”järjestemuodosta”, ”tavarain hinta- ja laatukysymyksestä”, osuuskauppaliikkeestä ja nuorisosta, kotitaloudesta ja NM-toimikunnista sekä mm. esitystaidosta. Päivien ohjelmaan kuuluivat myös vierailut KK:n tiloissa, OTK:n ja Elannon tuotantolaitoksissa sekä Ateneumissa.²³⁷

Luennoitsijoina toimivat muiden muassa KK:n valistusosaston johtaja Yrjö Kallinen ja sosialidemokraattien kansanedustaja Miina Sillanpää kotitalouskysymyksissä. Toisen päivän ohjelmassa oli keskustelu-ilta NM-toimikuntien käytännöllisistä tehtävistä. Seuraavassa esittelen ja analysoin kyseistä keskustelua. Seuraavaksi analysoin millä tavalla paikalliset NM-toimintaa aloittelevat toimijat suhtautuvat kyseiseen toimintaan.

Helsinkiin Työväentalolle kerääntyi joukko KK:n osuuskauppojen paikallisia toimijoita keskustelemaan naisten valistuksen alkutaipaleesta. Kokouksen pöytäkirjassa on mainittu vain edustajien sukunimet, joten vaikka joistakin puheenvuoroista käy ilmi, että kyseessä on naispuhujia, ei täyttä varmuutta osallistujien sukupuolesta ole. Naisvalistusta olivat suunnittelemassa niin miehet kuin naisetkin, sillä paikallisten osuusliikkeiden myymälänhoitajat olivat sääntöjen mukaan sukupuolesta riippumatta aina myös paikallisen NM-toimikuntien jäseniä.

Innostus, joka oli herännyt naistoiminnan organisoimiskysymyksestä edistysmielisessä osuuskauppaliikkeessä tamperelaisten naisten puuhaaman toiminnan ja Kuluttajain Lehden naisvalistusta koskevan lehtikirjoittelun synnyttämän uuden toiminnanmuodon myötä, kuuluu osuustoimintanaisten ja -miesten keskustelukokouksen puheista. Viipurin osuuskauppaliikettä edustanut, paikalle saapunut Kurkinen totesi: ”Minulla on salainen hyvä mieli siitä, että tämä asia [naisten valistus] on saanut semmoisen innostuksen

²³⁷ KK:n kiertokirje nro 47, 24.10.1928. KK:n johtokunnan pöytäkirjat. 334.5. CBB3. TA.

kautta maan.”²³⁸ Tampereen Naiset Mukaan -toimikunnan toiminnasta raportoinut Osuusliike Voiman sihteerinä toiminut Veistola totesi naistoimikunnan järjestämien perhejuhlien olleen hyvin suosittuja ja aiempia tapahtumia halvempia ja runsaslukuisempia. ”Ne [juhlatapahtumat] ovat olleet paljon käytännöllisempiä kuin liikkeen taholla järjestetyt”. Veistola uskoi myös Tampereen Voiman myynnin nousullekin löytyneen selityksen: ”Johtuskohan se sitten siitä, että on ruvettu puhumaan naisten toiminnasta ja naiset ovat olleet mukana hommissa”.²³⁹

Keskustelua käytiin naisten yleisestä asema liikkeessä ja ensimmäisten naistoimikuntien, NM-toimikuntien työskentelystä. Helsinkiä ja osuuskauppa Elantoa edustanut Pietikäinen moitti ”täysillä äänioikeuksilla” valtuutettujen naisten lähes täydellistä puuttumista KK:n edustajakokouksista etenkin Kuopiossa mutta myös Helsingissä ja Turussa. ”Se osoittaa, että miestoveri ei ole pitänyt naisia tasa-arvoisina tässäkin kysymyksessä, että olisivat lähettäneet edes jostain paikasta jonkun naisenkin edustajaksi.” Veistola puolestaan kertoi Tampereella vaikuttavan NM-toimikunnan naispuhujien osallistuneen aluekokouksiin. Tieto naispuhujasta oli lisännyt naisten osallistumista näihin kokouksiin. Veistola huomautti, että yleinen puhe vaaleista ja niiden järjestäminen tuo vain miesehdokkaista, jolloin naisilla ei ole tilaisuuttakaan toimia. Hän toi esiin, että NM-toimikunta oli Tampereella osallistunut myös vaalitoimintaan. ”Naistoimikunta on ennen vaaleja ollut yhteisissä tilaisuuksissa mukana ja katsonut, että tähänkin tulee riittävä määrä naisia ja jos ilmestyy omat listat niin äänestetään niitä.”²⁴⁰

Eräs keskustelussa käsitelty teema oli pelko miesten ennakkoluuloisuudesta naisten toimintaa kohtaan ja miesten ennakkoluulojen voittaminen. Toimia odotettiin KK:lta. Lääkkeeksi ehdotettiin mm. KK:n ohjeistavia kiertokirjeitä. Veistola uskoi, että monilla paikkakunnilla suhtaudutaan naistoimintaan ”vastustavasti, ylimielisesti tai pilkallisesti”. ”Sen vuoksi KK:n tehtävänä olisi etukäteen mahdollisimman paljon valistaa johtokuntia.” Rouva Saarikivi toivoi myös, että KK kasvattaisi sekä johtokuntia että kaupanhoitajia. Naisten toimintaan kun suhtauduttiin hänen huomionsa mukaan

²³⁸ KK:n NM-toimikunnan pöytäkirjat. Muistiinpanoja naisten keskustelukokouksesta 21.11.1928, Helsingin Työväentalolla, s. 20. 334.5, CE1, TA.

²³⁹ KK:n NM-toimikunnan pöytäkirjat. Muistiinpanoja naisten keskustelukokouksesta 21.11.1928, Helsingin Työväentalolla, s. 2–3. 334.5, CE1, TA.

²⁴⁰ KK:n NM-toimikunnan pöytäkirjat. Muistiinpanoja naisten keskustelukokouksesta 21.11.1928, Helsingin Työväentalolla, s. 1–3. 334.5, CE1, TA.

”kummallisesti”. ”Toivon että K.K:n puolesta otetaan tämä huomioon ja laaditaan kiertokirjelmää, joissa niitä kehoitetaan paremmin kohtelevaan heikompia astioita, että kaupanhoitajat ja johtokunnat valistetaan samalla kerralla.”²⁴¹

Kurkinen piti osuuskauppojen johtokuntiin kohdistuvaa täsmävalistusta liioiteltuna toimenpiteenä: ”Johan asia sillä ratkaistaan että se tällaisessa yleisessä kokouksessa päätetään, että sitä [naisten valistustoimintaa] edelleen jatketaan.” Kurkinen mainitsi myös, että asia täytyy miehille selittää, koska hekään eivät ymmärrä naisten valistustyön tärkeyttä. ”Viipurissa me koetimme asiallisesti selittää, mihin tarkoituksiin rahaa tarvitsemme, ja ukot olivat myöntäväisiä ja meillä on rahoja enemmän kuin tarvitsemme.” Kokousedustaja Pietikäinen harmitteli, että Elannossa johtokunta ei ole ottanut naisvalistusasiaa esille, vaikka sillä on ”jumalattoman suuri määrä naisia eri myymäläin alueella valistuksen tarpeessa”. Naisvalistusasiasta hän totesi lukeneensa vasta Kuluttajain Lehestä, vaikka kuuluu hallitusneuvostoon.²⁴²

Oulun osuuskauppaa edustanut Koski mainitsi toiminnan olevan vielä alkutekijöissään, sillä johtokunnan kutsuttua kokoon naisten kokouksen tultiin kokoukseen ”epämääräisin tuntein ja epäilevällä mielellä”. ”Epäilevä suhde johtoa kohtaan on aina ollut perheenemäntien keskuudessa. Niinpä sanottiinkin, että jopas nyt tarvitaan työläisakkojakin.”²⁴³

Naiset nähtiin yhtäältä kokemattomina ja epäitsenäisinä. Esim. Vaasan edustaja Viheriä mainitsi naistoimikunnan toimivan valistustoimikunnan kanssa ja että miehet olivat innokkaita toimijoita, naiset eivät niinkään. Käytävän keskustelukokouksen tehtäväksi mainittiinkin juuri opin jakaminen.²⁴⁴ Naisten erityisille kursseille lähettäminen nähtiin yhdeksi keinoksi rohkaista naisia itsenäiseen toimintaan ”koska olemme tyhmiä ja asia on uusi”.²⁴⁵ Toisaalta katsottiin – kuten edellä tuli esille – että naisten mukana oleminen

²⁴¹ KK:n NM-keskustoimikunnan pöytäkirjat. Muistiinpanoja naisten keskustelukokouksesta 21.11.1928, Helsingin Työväentalolla, s. 6, 16. 334.5, CE1, TA.

²⁴² KK:n NM-keskustoimikunnan pöytäkirjat. Muistiinpanoja naisten keskustelukokouksesta 21.11.1928, Helsingin Työväentalolla, s. 20–21 . 334.5, CE1, TA.

²⁴³ KK:n NM-keskustoimikunnan pöytäkirjat. Muistiinpanoja naisten keskustelukokouksesta 21.11.1928, Helsingin Työväentalolla, s. 8. 334.5, CE1, TA.

²⁴⁴ KK:n NM-keskustoimikunnan pöytäkirjat. Muistiinpanoja naisten keskustelukokouksesta 21.11.1928, Helsingin Työväentalolla, s. 5. 334.5, CE1, TA.

²⁴⁵ KK:n NM-keskustoimikunnan pöytäkirjat. Muistiinpanoja naisten keskustelukokouksesta 21.11.1928, Helsingin Työväentalolla, edustaja Koski, s. 8–9. 334.5, CE1, TA.

oli myös miesten näkemyksistä kiinni. Kun naisia ei pidetty tasa-arvoisina, ei heitä lähetetty myöskään osuuskauppojen edustajakokouksiin edustamaan ”täysin äänioikeuksin”. Tuotiin myös esiin, että kyse oli myös naisehdokkaiden puutteesta, tähän liittyi osuuskaupoissa tehtävän perinteisen vaalityön tekemisen muodot. Kysyttiin houkutteliko yleinen vaalityö naisia mukaan? Kaikkialla naisten mukaan lähteminen ei ollut päällimmäinen ongelma. Edustaja Murto arvosteli Naiset Mukaan -nimikettä sen vuoksi, että katsoi naisten jo olevan mukana osuustoiminnassa: ”Naiset mukaan – se sopii hyvin huonosti, mehän olemme mukana.” Hän kritisoi myös ylhäältäpäin ohjattua mallia naisten valistustoiminnalle: ”Tuntuu vähän omituiselta, että kun me tulemme maalta, kokoonnumme jonnekin ja tahtoisimme päättää asioista, niin meille esitetään K.K:n sääntöehdotus ja se on hyväksyttävä, siihen ei saa tehdä muutoksia.”²⁴⁶

Puheenvuoroissa tulee esiin naisten – omana sosiaalisena ryhmänä – erityinen asema osuuskauppaliikkeessä. Yhtäältä pelättiin miesten reaktioita naisten toimintaa kohtaan, toisaalta tuotiin esiin ajatus, että juuri naistoiminnan aloitus on saattanut piristää myyntiä ja luonut onnistuneita, jopa aiempaa tehokkaammin järjestettyjä joukkotapahtumia liikkeen piirissä. Myös työläisnaisten ennakkoluulot ja epäilykset liikkeen johdon organisoimaa naistoimintaa kohtaan mainittiin. Työläisnaisten ja johdon välillä oli epäluuloja puolin ja toisin. Tästä kertoo mielestäni myös edellä esitetty ihmettely naisten toiminnan kontrolloinnin mielekkyydestä, siitä miksi toimikuntien toimintaa määrittäviin sääntöihin ei saa tehdä muutoksia.

Mitä edellä käyty keskustelu kertoo valtasuhteista? Pohdin seuraavaksi millaiselta työläisnaisten ja KK:n johdon välinen valtasuhde vaikuttaa edellä esitettyjen kappaleiden perusteella.

Työläisnaisten osuuskaupalliseen itsenäiseen toimintaan suhtauduttiin varauksella mm. Englannista saatujen tietojen perusteella. Naiset ymmärrettiin yhtäältä toimijoiksi, jotka eivät arkailisi käyttää valtaansa omia tarpeitaan silmällä pitäen (ja yhteistä etua vastaan), mikäli osuuskauppaliikkeen sisälle muodostuisi naisten muodostamia yhteenliittymiä. Naisten mahdollisen valistustoiminnan kontrollointi nousi esille. Hämeen-Satakunnan osuuskauppaliiton naiset ryhtyivät järjestämään naisten

²⁴⁶ KK:n NM-keskustoimikunnan pöytäkirjat. Muistiinpanoja naisten keskustelukokouksesta 21.11.1928, Helsingin Työväentalolla, s. 12. 334.5, CE1, TA.

valistustoimintaa toimikuntamallin pohjalta ja perustivat Tampereelle johtavaksi ja järjestäväksi elimeksi toimikunnan. Kulutusosuuskuntien Keskusliitto otti tässä vaiheessa ohjat. Se katsoi että sen oli nyt ryhdyttävä ohjaamaan itsenäisesti syntynyttä naistoimintaa. KK:n johdon muotoilemat säännöt toiminnalle ja hallintoneuvoston valitsema KK:n NM-toimikunta ja sen pysyvinä jäseninä KK:n valistusosaston johtaja ja toimitusjohtaja mahdollistaisi naisvalistustoiminnan kontrollin. Näyttää tietysti epätodennäköiseltä, että naisten valistustoiminta olisi voinut toimia irrallaan muusta liikkeestä, vaikka naistoiminnan synnystä vastasivatkin juuri naiset. Hämeen-Satakunnan osuuskauppaliiton naiset kääntyivät KK:n puoleen toiminnan rahoitusmielessään. Toiminnan pyörittämiseen tarvittiin resursseja, joten keskusliitolta saatava apu oli naisten toimikuntien toimintaedellytysten kannalta tärkeää.

Toiminnan vakiintuessa KK toimitti NM-toimikuntien tarpeisiin puhujia, materiaalia esitelmiksi, kokoontumisissa luettavaksi ja juhlien ohjelmanumeroita varten ja mm. kotitalouskonsultteja vetämään kotitalouskursseja.

Liikkeessä oli mukana kyllin aktiivisia naisia, joilla oli kykyä ja vaikutusvaltaa saada aikaan naisten toimintaa liikkeen sisällä. Johto vastasi naisten aloitteeseen muodostamalla nopeasti säännöt ja raamit valistuksen muodoille – ja keksimällä nimen Naiset Mukaan. Naisten valistus syntyi vuorovaikutteisessa prosessissa. Yhtäältä ulkomaisten naisten esimerkki Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan puitteissa ja Kansainvälisen osuustoimintaliitonkin esittämä lausunto naistoiminnan synnyttämisestä kansallisissa järjestöissä vaikutti KK:n piirissä naisvalistuskeskustelun syntymiseen ja lopulta naistoimikuntia perustaneisiin naisiin.

5.6 NM-toimikuntien toimintamuodon vakiintuminen

Naiset Mukaan -toimikunnat saivat järjestyssääntönsä vuonna 1928 ja keskitetty toiminta lähti kunnolla liikkeelle vuoden 1929 alusta. Pula-aika toi aluksi haasteita toimikuntien työn edistämiseksi. Myöhemmin talvi- ja jatkosota hankaloittivat myös tietysti toimintaa. Kun Yrjö Kallinen Kulutusosuuskuntien Keskusliiton valistusosaston johtajana esitteli vuonna 1932 osuuskauppallisesta valistustyöstä Suomessa edistysmielisessä osuuskauppaliikkeessä, hän nosti esiin Naiset Mukaan -toimikuntien tehtävistä kotitalousneuvonnan saavuttaman suosion. Muuten hän harmitteli pula-ajan

haitallisia vaikutuksia NM-toimikuntien työn edistymisessä. NM-toimikuntia ja niiden alatoimikuntia oli perustettu kaikkiaan 66 osuuskaupan alueelle.²⁴⁷ NM-toiminta kuitenkin laajeni vakaasti 1930-luvulla. KK:n raportoidessa Osuustoimintanaisten Kansainväliselle Killalle tilastoja naistoiminnastaan vuodelta 1933, oli NM-toimikuntia muodostettu 111 osuuskaupan yhteyteen 75 ja niiden alatoimikuntia 164. Toimikuntien ompeluilloissa oli käynyt 42,385 naista ja naisille oli järjestetty vuoden aikana 77 keskustelukokousta. Naisille ja lapsille suunnattuihin tapahtumiin osallistuneita oli lähemmäs 18 000 ja 21 kotitalouskurssilla oli käynyt 1,942 naispuolista opiskelijaa.²⁴⁸

5.7 Kansainvälinen naistoiminta ja sen tarkastelemat kysymykset 1920-luvun lopussa ja 1930-luvun alussa

Osuustoimintanaisten Kansainvälinen Kilta kartoitti naistoimintaa Kansainväliseen osuustoimintaliittoon kuuluvissa maissa. Kuvaukset Suomalaisen Kulutusosuuskuntien Keskusliiton piirissä toteutetusta naisten valistustoiminnasta löysivät tiensä myös Killan raportteihin. Samoin naiskillan toimia seurattiin NM-toiminnan piirissä. Esittelen seuraavaksi esimerkkejä näistä kuvauksista.

Millaiselta naisten rooli näytti osuustoimintaliikkeessä vuonna 1930

Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan asettaman komitean silmin?

Maailmanlaajuisen talouslaman todettiin koetelleen myös osuustoimintaliikettä mm. tariffien muodossa. Myös ensimmäisen maailmansodan perinnön mainittiin

hankaloittaneen kansainvälistä toimintaa. Juuri naisten osuustoiminnallisen tietoisuuden ja valistuksen avulla oli mahdollista suunnata ostovoimaa koko liikkeeseen ja siten

vakauttaa myös yleistä kehitystä turvaten sen tulevaisuutta. Naisten näkökulmasta

kuluneiden kolmen vuoden aikana nähtiin tapahtuneen edistystä. Osuustoimintanaisten

kansainvälisen kiltta oli ollut yhteyksissä jo 31 maan kanssa naisvalistusasioissa,

joukossa myös Suomi. Varsinaisia jäseniä olivat Itävalta, Belgia, Tshekkoslovakia,

Englanti, Ranska, Hollanti, Irlanti, Norja, Skotlanti, Ruotsi, Sveitsi ja Neuvostoliitto.

Myös maataloudessa toimiviin osuustoimintanaisiin oli luotu lupaavia suhteita. Killan

presidentin Emmy Freundlichin luottamustoimet KOL:n hallinnossa sekä

Kansainliitossa nähtiin osoituksena naisten merkityksen tunnustamisesta

²⁴⁷ Kallinen 1932, 45.

²⁴⁸ International Co-operative Women's Guild. Report of the Committee, 1930–1934, 14.

kansainvälisellä tasolla niin osuustoimintaliikkeessä kuin se ulkopuolellakin. Myös KOL:n kesäkoulussa viimein toteutunut naistoiminta ja Freundlichin toimiminen yhtenä kesäkoulun ohjaajista mainittiin hyvänä merkinä.

Millaista kehitys oli ollut eri maissa 1920-luvun viimeisinä vuosina? Komitea raportoi osuuskaupallisen naisvalistuksen edistymisestä niin sen jäsenkilloissa eri maissa kuin muissakin KOL:an kuuluvissa kansallisissa järjestöissä. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvan Suomen osalta mainittiin Kulutusosuuskuntien Keskusliiton toimenpiteet naisvalistuksen saralla, esimerkiksi vuoden 1928 lopussa järjestetty naisten valistusviikko. Eri maiden toimintaa tarkasteltaessa toistuvat kuvaukset naisjäsenmäärien lisääntymisestä viimeisten vuosien aikana naiskilloissa, -osastoissa ja -komiteoissa. Valistusta toteutettiin pääasiassa luennoin, elokuvaesityksin, kurssein, naisten tapaamisin, kampanjoimalla kodeissa, näyttelyin, näytelmin, lasten tapahtumin sekä kiltanaisten lehtiä ja muita osuustoiminnallisia lehtisiä julkaisemalla. Naiskiltujen valistustoiminnan teemat käsittivät mm. osuustoimintaa ja sen historiaa, kotitalouden alan taitoja (mm. ruuanvalmistus, vaatteiden valmistus, lasten hyvinvointi) maailmanlaajuisen rauhantyön edistämistä (Englannissa), esiintymistaitojen (johtaminen ja luento) opettaminen (Norjassa ja Neuvostoliitossa), ruuan muuntelua ja laimentamista sekä mm. luotonantoa. Etenkin Neuvostoliitossa oli toimittu osuustoiminnallisten, naisten työtaakkaa kotona keventävien sosiaalisten palvelujen edistämisen puolesta. Näihin kuuluivat mm. pesulatoiminnan, yhteiskeittiöiden, leipomoiden kehittäminen.²⁴⁹ Pesulatoiminnan kehittäminen osuustoiminnalliselta tai kunnalliselta pohjalta oli kiinnostanut myös Ruotsissa, Tshekkoslovakiassa ja Belgiassa. Diakuvien avulla oli esitelty eri maiden menneitä ja moderneja pesumenetelmiä.²⁵⁰

Vaikka NM-toimikunnissa vaikuttavat naiset eivät olleet Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan jäseniä, raportoi NM-keskustoimikunta toiminnastaan Killalle ja oli kiinnostunut seuraamaan muiden maiden osuustoimijanaisten ”puuhia ja harrastuksia”. Elokuussa 1930 järjestetystä Naisten kansainvälisestä osuustoimintakongressista laadittu muistio esiteltiin KK:n NM-toimikunnan kokouksessa. Sen avulla pyrittiin herättämään ”meidänkin osuustoimintanaistemme

²⁴⁹ International Co-operative Women's Guild. Report of the Committee, 1930, 1–4. KOL 334.5, 0.6, TA.

²⁵⁰ International Co-operative Women's Guild. Report of the Committee, 1930, 7. KOL 334.5, 0.6, TA.

kiinnostusta” killan käsittelemiin kysymyksiin.²⁵¹ KK:n NM-toimikunnassa oltiin siis tietoisia niistä kysymyksistä, jotka askarruttivat osuustoimintanaisia kansainvälisen killan piirissä. Seuraavassa joitakin poimintoja toimikunnan esittelemästä muistiosta. Naisten kansainvälisessä osuustoimintakongressissa puhuttivat naisten oikeudet osuustoimintajärjestöissä, mielikuvat siitä millainen on tulevaisuuden äiti sekä osuustoimintanaisten rooli rauhan asian turvaamisessa maailman laajuisesti. Aluksi johtaja Emmy Freundlich oli pitänyt avajaispuheen, jota oli seurannut Kansainvälisen osuustoimintaliiton presidentin Väinö Tannerin tervehdys naisille. Freundlich totesi osuustoimintanaisten voivan osaltaan rakentaa uutta talous- ja yhteiskuntajärjestelmää käyttämällä taloudellista valtaansa. Freundlich puhui etenkin työläisnaisten puolesta, joiden elämää köyhyys varjosti nykyisessä talousjärjestelmässä, jota vain harvat johtavat. Tanner toi esille naisten merkityksen koko osuuskauppaliikkeen kehitykselle. Liikkeen menestys riippui siitä, miten perheen rahaministerinä toimivat naiset miestensä ansion käyttävät. Aiemmin naisvalistustoimintaa vastustanut Tanner osoitti näin ryhtyneensä kannattamaan naisten asiaa liikkeessä.

Naisten oikeuksista osuustoimintajärjestöissä muistiosta mainittiin keskustelun ja äänestyksen tuloksena syntyneet ponnet: Osuustoimintanaisten tuli ensinnäkin työskennellä yhteiskuntajärjestelmän puolesta, joka takaa naisille taloudellisen riippumattomuuden; toiseksi pyrkiä osuustoimintalakeja säädettäessä poistamaan epätasaisuudet, jotka yleensä sisältyivät porvarillisiin lakeihin; kolmanneksi kannattaa naimisissa olevien ja itsenäisten naisten vapautta käyttää niin porvarillisen kuin osuustoimintalain suomia oikeuksiaan ja neljänneksi toimia omaa ansioita vailla olevien naisten välttämättömien maksujen pienentämiseksi. Konferenssi kehotti kaikkia osuuskuntia tukemaan kyseisiä uudistuksia, jotta tasa-arvoisuuden periaatteet kaikkialla liikkeessä saavutettaisiin.²⁵²

”Tulevaisuuden äidit”-kysymys toi esille erilaisia näkemyksiä naisten roolista. Tšekkoslovakian edustaja painotti äitien merkitystä lastensa onnelle, todeten ettei todellinen äiti jätä lastaan vieraan hoitoon. Neuvostoliiton edustaja uskoi, ettei naisia

²⁵¹ KK:n NM-keskustoimikunnan pöytäkirja tammikuussa 1931. Muistio Naisten kansainvälisestä osuustoimintakongressista elokuussa 1930, s.1. 334.5, CE1, TA.

²⁵² KK:n NM-keskustoimikunnan pöytäkirja tammikuussa 1931. Muistio Naisten kansainvälisestä osuustoimintakongressista elokuussa 1930, s. 1–3. 334.5, CE1, TA.

voida enää nykyään estää työskentelemästä teollisuudessa. Naisten vapauden löytyminen kotoa oli edustajan mukaan taantumuksellinen ennakkoluulo. Muut puhujat eivät muistion mukaan kannattaneet yhtä ”äärimmäistä käsityskantaa”. Sen sijaan tuotiin esille, että useimmat nykyajan naiset vaativat oikeutta sekä äitiyteen että julkiseen toimintaan ja kukin päättää itse kumman valitsee. Moni koki kysymyksen pulmalliseksi ja vaati asiasta ”tarkempaa selvittelyä”. Kokous hyväksyi ehdotuksen, jossa kehoitettiin kaikkia ”osuustoimintatoverittaria” harkitsemaan menettelytapoja, joilla perheenäidit on mahdollista ”vapauttaa kahdenkertaisesta työstä ansiotyössä ja kotitaloudenhoidossa”. Lisäksi katsottiin, että asia vaati tiedon keruuta asiaa koskien eri maista ja yleisen mielenkiinnon herättämistä mm. lehdistössä. Viimeinen muistiossa esiin nostettu kysymys koski sodan vaaraa. Konferenssi totesi yksiselitteisesti äitien taistelevan aseistariisumisen ja rauhan päämäärän puolesta. Ensimmäisen maailmansodan konkreettisenä perintönä mainittiin kallistuneet elämäntarpeet, työttömyys ja talouspula.²⁵³

KK:n muistiota tulkiten kiltta oli siis kiinnostunut paitsi raportoimaan jäsenmaiden (kuin myös Kansainväliseen osuustoimintaliittoon kuuluvien muiden kansallisten osuustoimintajärjestöjen) naistoiminnasta myös käsittelemään naisjäsenten kohtaamia ongelmia. Myös koko osuustoimintaliikkeelle läheinen kysymys maailmanrauhan säilyttämisestä ja naisten roolista asiantilan edistämiseksi nostettiin esiin. Ensin mainitusta teemasta osoituksena oli mm. pyrkimys työskennellä naisten taloudellisen riippumattomuuden ja toisaalta omaa ansiota vailla olevien naisten ”välttämättömien maksujen” pienentämisen puolesta. Tulevaisuuden äitiyttä visioitaessa kansainvälisen killan naiset olivat selvillä naisten ”kahdenkertaisesta työstä ansiotyössä ja kotitaloudessa”. Aihe herätti eriäviä mielipiteitä Neuvostoliiton ja muiden jäsenten kesken. Taustalla olivat erilaisiin ideologioihin kiinnittyvät näkemykset siitä millainen tärkeysjärjestys työläisnaisilla vallitsi työn ja kodin suhteen. Lopputulemana aihe todettiin ”pulmalliseksi”, ratkaisun löytäminen vaatisi työtä ja julkisen keskustelun herättämistä.

1930-luvun alkuvuosina Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan mukaan naisten merkitystä koko osuustoimintaliikkeelle havainnollisti naisten miehiä suuremmalla

²⁵³ KK:n NM-keskustoimikunnan pöytäkirja tammikuussa 1931. Muistio Naisten kansainvälisestä osuustoimintakongressista elokuussa 1930, s. 3–5. 334.5, CE1, TA.

aktiivisuudella suorittama propagandatyö. Killan vuonna 1934 julkaiseman raportin mukaan mm. Itävallassa naiset todella kontrolloivat paikoin (Wien, Linz ja Braz) koko valistustoimintaa. Kilit uskoi, että useimmissa osuustoiminnallisissa yhteisöissä naisten käsissä oli jo koko propagandatyön toteuttaminen (eli osuustoiminnan sanoman levittäminen). Siksi naisten työtä ei pitänyt nähdä aivan irrallaan ”yleisestä työstä” liikkeessä.²⁵⁴ Oliko siis esimerkiksi Itävallassa naisilla suurempi rooli valistustoiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa kuin Suomessa? Tämän yksittäisen Killan raportin pohjalta on vaikea vetää johtopäätöksiä tästä.

6 Johtopäätelmät

Naisvalistuksen muotoutuminen oli prosessi, joka eteni edistysmielisessä osuuskauppaliikkeessä keskusliittotasolla, tosin myös osuuskauppojen naisten oman aktiivisuuden avulla. Suomessa ei haluttu lähteä eriyttävälle tielle, jossa naistoimintaa suunnittelivat ja järjestivät yksin naiset. Naisten itsenäisesti toteuttamaa mallia olivat edustaneet puhtaimmin Englannin naiskillat Margaret Llewelynin johtamalla kaudella 1921 vuoteen asti ja erityisesti ensimmäisen maailman sodan vuosina. Suomessa vain itse toimintaa sukupuolitettiin luomalla naisille omaa valistusohjelmaa, mutta naisten valistuksen suunnittelussa ja järjestämisessä miehet olivat mukana. Anthony Giddensin ajatuksia mukaillen naisvalistustoiminnan voi määritellä toimintakäytännöistä muodostuneeksi järjestelmäksi, joka syntyi osin vuorovaikutteisessa prosessissa.

Kuten olen tuonut esille, Giddens esittää, että järjestelmä syntyy ja sitä uusinnetaan yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa sääntöjä ja keinoja soveltamalla odottamattomien seurausten muokkaamissa olosuhteissa. Tässä tutkielmassa järjestelmäksi voidaan ajatella osuuskaupallinen valistus, joka syntyy uudenaikaisessa muodossa, jossa valistus on jaettu sukupuolenmukaisesti yleiseen (tai lähinnä miehille ajateltuun) ja nais erityiseen valistukseen. Säännöiksi voi ajatella sosiaalisesti paljolti jaetut käsitykset esim. naisille (ja toisaalta miehille) sopivan toiminnan piiristä kuin myös johdon myöhemmin ylös kirjaamat säännöt toiminnan puitteista ja keinoiksi vaikkapa perustetut toimikunta-mallit, jonka puitteissa voidaan valistustoimintaa harjoittaa liikkeen sisällä. Odottamattomia seurauksia KK:n osuuskaupallisen

²⁵⁴ International Co-operative Women's Guild. Report of the Committee, 1930–1934, 2–4.

valistuksen piirissä työssäni voi ajatella naisten aktivoitumisen ulkomaisten naisten esimerkkien mukaisesti. Prosessissa määriteltiin naisten toimijuuden paikat. Ketkä tätä toimijuutta naisvalistuksen luomisen kautta määrittivät?

Kun naiset lähtivät muodostamaan omia naistoimikuntia ennen keskusliiton järjestämää toimintaa, naiset *käyttivät valtaa* omaehtoisesti. Naisten strategiana oli ulkomaisten esikuvien innoittamana laajentaa oman osuuskauppaliikkeen kannatuspohjaa luoden paikallista näkyvyyttä toiminnallaan ja samalla sitouttaa muita naisia liikkeeseen. Toiminnan muodoksi valittiin toimikuntamalli. Naiset ryhtyivät toimiin itsenäisesti. Miesvaltaisen Kulutusosuuskuntien Keskusliiton johdon täytyi reagoida naisten aktivoitumiseen liikkeen sisällä. Myös naistoimijat itse vaativat sitä, sillä he tarvitsivat keskusliiton tukea jo pelkästään toiminnan rahoittamiseen. Kulutusosuuskuntien Keskusliiton kokouksien pohjalta päädyttiin hyväksymään nais erityinen valistus ja toiminta valistuksen levittämiseksi liikkeen piirissä. Toimintaa johto ryhtyi ohjaamaan toimintaa luomalla säännöt järjestömuodosta ja toiminnan sisällöstä sekä asettamalla keskustoimikunnan valvomaan, ohjeistamaan ja tuottamaan materiaalia paikallisille toimikunnille. KK:n johto piti näin langat omissa käsissään. Naisten toimijuus muovautui uomiin, jossa se ei uhannut KK:n johdon määrittelemää osuuskaupallista henkeä, vaan naisten toiminta muotoutui paljolti hyvässä keskinäisessä yhteisymmärryksessä johdon ja paikallisten naistoimijoiden välillä.

Naisten toimijuuden muotoihin naisvalistuksen kautta vaikuttivat siis yhtäältä edistysmielisen osuuskauppaliikkeen miesvaltainen johto ja johdon valikoima komitea, jossa mukana oli niin miehiä kuin naisia, toisaalta ulkomailta johdolle kantautunut informaatio mm. kyselytutkimusten muodossa sekä paikallisten osuustoimintanaisten aktivoituminen ja toiminnan alkuun saattamisessa. KK:n miesvaltainen johto, ulkomaiset esimerkit naistoiminnan järjestämisestä ja NM-toimikuntien edustajien pohdinta valistuksen toteuttamisen ja itse järjestelmän muodoista omassa keskustelukokouksessa loivat kaikki 1920-luvun lopulla lähtökohtia naisten toimijuudelle edistysmielissä osuuskauppaliikkeessä. Tuo toimijuus vaikuttaa NM-toiminnassa keskittyneen laatu- ja hintapolitiikasta tietoisien kuluttajan ja kodin taloudenhoitajan roolien tuottamiseen valistuksen avulla. Paikallinen NM-toiminta nojasi keskustoimikunnan materiaaleihin, joiden avulla järjestettiin pääasiassa osuusliikkeissä hinta- ja laatu arviointeja, paikallisia juhlia ja talouskursseja, joissa oppia

jakoivat kotitalouskonsulentit. Hyvin suosituksi muodostui eri paikkakunnilla myös ompelukerhotoiminta.

Naisten aseman vahvistaminen osuuskauppaliikkeen hierarkiassa oli teema joka jäi NM-toimikuntien tehtäväkentän ulkopuolelle. Keskusteluprosessissa kuitenkin tuli esille keskenään erilaisia näkemyksiä edistysmielisen osuuskauppaliikkeen harjoittaman valistustoiminnan mahdollisesta tulevaisuudesta. Jotkut miehet esittivät, että kaikille, niin miehille kuin naisille tuli sopia sama valistus, koska se olisi tasa-arvo pyrintöjen mukaista. Toisaalta keskusteluissa oli toisinaan tuotu esille ajatus että naisia oli saatava (lisää) päättäviin elimiin, ja että naisia voisi koulia nais erityisen työn kautta esimerkiksi hallintoneuvoston jäseniksi.

Naisten rooli kotien rahavarojen kuluttajina ja heidän ostouskollisuutensa varmistaminen muodostui tärkeämmäksi huolenaiheeksi. Toisaalta huoli liikkeen yhtenäisyyden varmistamisesta kiirehti KK:ta puuttumaan tapahtumien kulkuun.

Mitä tulee yhteiskunnallisiin olosuhteisiin, 1930-luvun alun niukkuus ja yleinen pula löivät leimansa osuuskaupalliseen valistustoimintaan, jossa ensiarvoista oli vahvistaa osuuskaupauskollisuutta ja luoda yhteishenkeä niin naisten kesken kuin koko työläisvoittoisen edistysmielisen osuuskauppaliikkeen piirissä. Kotitalousideologia, joka piti sisällään ajatusmallin yksinomaan naisten toiminnasta juuri kodin talouden ja hyvinvoinnin edistämiseksi löysi kaikupohjaa myös edistysmielisyssä osuuskauppaliikkeessä sen valistusta järjestettäessä. Järkevä talouden hoito määriteltiin yhdeksi osuuskauppaliikkeen tavoitteista KK:n johdon toimesta. NM-toiminta toi naisia yhteen ja NM-tapahtumat saavuttivat suursuosiota monilla paikkakunnilla kuitenkin myös koko perheen tapahtumina.

Naisten toiminta edistysmielisen osuuskauppaliikkeen valistuksen piirissä lähti käyntiin naisten oma-aloitteisuuden johdolla. 1920-luvulla juuri naisten kykyjä toimia itsenäisesti osuuskauppaliikkeen hyväksi valistuksen suunnittelijoina epäiltiin. Pelkona naisvalistuksesta päättävillä miehillä oli toiminnan ajautuminen sivupoluille ”väärille urille ja laduille” ja koko liikkeen vaarantaminen, kuten Englannissa nähtiin käyneen.

On hyvä muistaa, että vuonna 1928, jolloin naisvalistuksen muodoista ensi kerran päätettiin Kulutusosuuskuntien Keskusliitossa, aviovaimot olivat edelleen miestensä holhouksen alaisia, vaikka heillä äänioikeus olikin ja oikeus asettua ehdolle eduskuntavaaleissa. Se ettei naisia välttämättä nähty yhtä pätevinä päätöksentekijöinä kuin miehiä, kuvasti ajan yhteiskuntajärjestystä. Ajatus naisten päätösvaltaisuudesta ja kykenevyydestä ottaa vastuuta itsestään saati muista oli siis verrattain uutta työläisnaisten kansalaisuutta ja toimijuutta ajatellen 1920–1930-luvun vaihteessa.

Naisille suunnatussa valistuksessa kyse oli määrätynlaisen *tiedon* tai *informaation* suuntaamisesta naisille. Naisten ja miesten ero tuli esille väittämässä – jonka puolesta Kulutusosuuskuntien Keskusliiton johto argumentoi – että vain naisia kiinnosti kotitaloudenhoitoon liittyvien asioiden yksityiskohtainen selvittely, joten vain naisia tuli kutsua asiaa koskeviin tilaisuuksiin. Naisten ja miesten alueet ja pätevyys kukoistivat eri alueilla. Naiseryistä valistusta perusteltiin sillä, että naiset olivat kotien ”rahaministereitä” ja asioivan useimmin kaupoissa, he olivat ostopäätöksissään arvosteluvampia, he tunsivat kotitaloudessa tarpeelliset tuotteet miehiä paremmin. Naisten pätevoitymisen alueeksi aineistoni perustella näyttävät kuuluneen kuluttamiseen ja kotitalouteen liittyneet asiat. Kuitenkaan naisille ei luovutettu koko naisvalistuksen suunnitteluvastuuta. Tätä perusteltiin julkisesti sillä, ettei naisia haluttu eristää erilliseksi ryhmäkseen vaan ottaa mukaan. Esitetty ajatus erityisesti naisten kouluttamisesta ja valmentamisesta osuuskaupan hallinnollisiin tehtäviin puolestaan hylättiin naisvalistukseen kuulumattomana tekijänä.

Nämä tekijät houkuttavat tekemään johtopäätöksiä siitä, että takana olisi ollut myös pelkoja naisten mahdollisten omien agendojen yhteensopimattomuudesta yleisten osuuskaupallisten ideoiden kanssa. Naisten ei toivottu täysin vapaasti määrittelevän toimintansa ja siten osuuskauppaliikkeenkin sisältöjä. Osuuskauppaliike oli miesten valta-aseman vuoksi ollut heidän määrittämänsä.

Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan esittelemä toiminta eri maissa oli yhtenäistä. Sosialistinen Neuvostoliitto edusti näkemyksiltään usein muista poikkeavaa linjaa. Naisten kuluttajuus ja kotitalouden ala nousivat esille valistuskäytäntöjä esiteltäessä. Naisten toimijuuden rajautumisesta kuluttajan ja kotitaloudenhoitajan rooliin oltiin pitkälti yhtä mieltä. Osuustoimintanaisten Kansainvälinen Kilta näki, että

naisten työ ei ollut muusta toiminnasta täysin erillään vaan nivoutui osaksi koko osuuskauppaliikettä. Kilta huomautti, että monin paikoin koko valistustoiminnan toteuttaminen ja osuustoiminnan sanoman levittäminen 1930-luvun alussa oli naisten käsissä. Sen vuoksi – naisten ostospäätösten ohjaamisen ohella – naisten merkitys liikkeelle oli tärkeä. 1930-luvun alussa naiset olivat siis päässeet toimijoina entistä laajemmalla rintamalla mukaan liikkeeseen valistustyöntekijöinä niin Suomessa kuin muissakin Kansainvälisen osuustoimintaliiton piiriin kuuluvissa maissa.

Vallitsevia ajattelumalleja naisen ja miehen paikasta kodinhoitajana ja palkanansaitsijana nämä järjestöt eivät kuitenkaan haastaneet. Kerääntymällä yhteen osallistumalla oman kodin ulkopuolelle järjestettyihin tilaisuuksiin naiset kuitenkin opettelivat ottamaan haltuun julkista ja puolijulkista tilaa.²⁵⁵

²⁵⁵ Ks. liitteistä kuvat 2–5.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet:

Työväen Arkisto (TA)

Keskusliike OTK:n kansainvälinen aineisto

Resolutions passed by International Co-operative Women's Conference in Ghent in 1924

Kansainvälinen osuustoimintaliitto (KOL)

The International Co-operative Women's Conference 29–30.8.1924, Ghent

International Co-operative Women's Guild. Report of the Committee (1930)

Kulutusosuuskuntien Keskusliitto (KK)

Pöytäkirjat 1924, 1928 ja liitteitä

Naiset Mukaan (NM)-toimikunnan pöytäkirjat 1928, 1931 ja liitteitä

Valokuvakokoelma

Työväen Muistitietotoimikunta (TMT) (toimii Työväen Arkiston yhteydessä)

Osuustoiminta-kokoelma

Kongressi- ja komiteajulkaisut:

Berich des Komitees der internationalen genossenschaftlichen Frauengilde. September 1924 bis April 1927. Abdruck aus dem Bericht des Internationalen Genossenschaftsbundes an dem internationalen Genossenschaftskongreß in Stockholm, August 1927. Druck der Verlagsgesellschaft deutscher Konsumvereine m. b. H., Hamburg.

International Co-operative Women's Guild. Report of the Committee, 1930–1934

Internationella Kooperativa Alliansens Kongress. Kooperativa Förbundet, Stockholm 1927

Muut painetut lähteet:

KK:n vuosikirjat 1916–1939.

Kuluttajain Lehti nro 25, 1927.

Kirjallisuus:

Alapuro, Risto: Historiallisia vertailuja. Alapuro, Risto & Arminen, Ilkka (toim.): *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. WSOY, Porvoo & Helsinki 2004.

Alapuro, Risto: Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostuvat 1870 luvulta toiseen maailmansotaan.

Valkonen, Tapani (toim.): *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. WSOY, Porvoo 1980.

Alasuutari, Pertti: *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino, Tampere 1994.

- Birchall, Johnston: *The International Co-operative Movement*. Manchester University Press, Manchester 1997.
- Blaszack, Barbara, J: *The Matriarchs of England's Cooperative Movement. A Study in Gender Politics and Female Leadership, 1883–1921*. Westport, Greenwood 2000.
- Bourdieu, Pierre: *Sosiologian kysymyksiä* . Roos, J.P. (suom.). Osuuskunta Vastapaino, Tampere (1980) 1985.
- Eskola & Suoranta: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere 1998.
- Foucault, Michel: *Tarkkailla ja Rangaista*. Nivanka, Eevi (suom.). Otava, Helsinki (1975) 1980.
- Gebhard, Hedvig: *Naiset ja osuustoiminta*. Pellervon pikkukirjasia nro 3. Pellervo-Seura, Helsinki 1910.
- Giddens, Anthony: *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet. yhteiskunta-analyysissä*. Andersson, Pasi & Heiskanen, Ilkka (suom.). Otava, Helsinki (1979) 1984.
- Haapala, Pertti: *Sosiaalishistorian lupaus*. Ahtiainen, Pekka (toim.): *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*. WSOY, Helsinki 1990.
- Heinonen, Visa: *Kotiorjuudesta kaupan ja tuotannon hallintaan. Osuuskauppaliike ja kuluttajavalistus. Talous ja yhteiskunta*, nro 1, 1995.
- Heinonen, Visa: *Kotitalous mikroskoopin alla*. Häggman, Kai et al. (toim.): *Suomalaisen arjen historia. Modernin Suomen synty*. Weilin + Göös, Helsinki, 2007.
- Heinonen, Visa: *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1998
- Hentilä, Marjaliisa: *Keikkavaaka ja Kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-aikaan*. Liikealan ammattiliitto: Edita, Helsinki 1999.
- Hentilä, Marjaliisa: *Maa jossa piiatkin saivat äänestää. Suomen työläisnaisliikkeen kuva kansainvälisessä lehdistössä 1906–1914* .Laine, Leena & Markkola, Pirjo (toim.): *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere 1989.
- Hentilä, Marjaliisa: *Mitä maksaa? Kaupan työn kehitys naisten matalapalkka-alaksi*. Rahikainen, Marjatta & Räsänen, Tarja (toim.): *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”. Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800–1900-luvuilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.

Hilson, Mary: A Consumers' International? The International Cooperative Alliance and Cooperative Internationalism, 1918–1939: A Nordic Perspective. *International Review of Social History* vol. 52, nr. 02, 2011 (203–233). Katsottavissa täällä:

<http://journals.cambridge.org.libproxy.helsinki.fi/action/displayFulltext?type=1&fid=8331091&jid=ISH&volumeId=56&issueId=02&aid=8331089&bodyId=&membershipNumber=&societyETOCSession=>

Huttunen, Kaisa: *Kapitalismin aseina kapitalismia vastaan. Suomalaisen radikaalin kuluttajaliikkeen vaiheita*. Kuluttajaekonomian pro gradu -tutkielma.

Huttunen, Kaisa: Sinäkin olet kuluttaja. *Historiallinen aikakauskirja* nro 4, 2006 (408–418).

Iggers, Georg, G & Wang, Edward & Mukherjee, Supriya. *A Global History of Modern Historiography*. Pearson Longman, Harlow 2008.

Ilmonen, Kaj: *Jäsenet ja jäsenten liike. Tutkimus kaupan ja jäsenten suhteesta E-osuuskauppaliikkeessä osuustoiminnan alkua ajoilta 1980-luvulle*. Tampereen yliopisto 1984.

Itkonen, Raija: ”Naisnäkökulmaa” kuluttajaosuustoimintaan. *Näin teki naisväki*. (WWW-dokumentti). <http://www.pellervo.fi/hedvig/index.html>. Lainattu 16.2.2012.

Itkonen, Raija & Simola Kaisa, Äyräväinen, Anne: *Osuustoiminnan suunnannäyttäjiä. Näin teki naisväki*. (Näyttelylehtinen). Pellervo-Seura, Helsinki 2002.

Jallinoja, Riitta: *Miehet ja naiset*. Valkonen Tapani et al (toim.): *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. WSOY, Porvoo 1980.

Kaarninen, Mervi: *Ei ammattia vaan perhettä varten. Työläistyttöjen koulutus 1920-luvun Tampereella*. Leena, Laine & Markkola, Pirjo (toim.): *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere 1989.

Kaartinen, Marjo & Korhonen, Anu: *Historian kirjoittamisesta*. Kirja-Aurora, Turku 2005.

Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia..* Gaudeamus, Helsinki 2000.

Kallinen, Yrjö: *Osuuskauppallinen valistustyö*. Kulutusosuuskuntien Keskusliitto, Helsinki 1932

Kant, Immanuel: *Mitä on valistus?* Kaakkurinniemi, Tapani (suom.). Koivisto, Juha & Mäki, Markku & Uusitalo, Timo (toim.): *Mitä on valistus?* Vastapaino, Tampere (1784) 1995.

Kinnunen, Tiina: *Ennakkositoumuksista ymmärtämiseen. Naishistorian ulottuvuudet*. Autio, Sari et al (toim.): *Historioitsijan arki & tutkimuksen prosessi*. Vastapaino, Tampere 2001.

Kuisma, Markku: *Kansan talous. Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea 1899–1999*. Kirjayhtymä; Pellervo-Seura, Helsinki 1999.

Laakkonen, Vesa & Laurinkari, Juhani: *Osuustoiminta taloudellisen yhteistoiminnan muotona*. Helsingin yliopisto 1990.

Laakso, Jalmari: Osuuskauppojen järjestöllinen ja taloudellinen laajuus eri maissa. Heinivaara, Eino (toim.): *Sata vuotta yhteistoimintaa. Rochdalen kunnon uranuurtajien muistoksi julkaissut Kulutusosuuskuntien Keskusliitto*. Tammi, Helsinki 1944.

Llewelyn, Margaret (ed.): *Life as We Have Known It*. Published by Leonard and Virginia Woolf at the Hogart press, London 1931.

Linden, Marcel van der: *Connecting Household History and Labour History. The End of Labour History*
Linden, Marcel van der (ed.): *International review of Social History*, vol. 38, 1993. International Instituut

Voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Lumme, Pentti: *40-vuotta Naiset Mukaan -toimintaa 1929–1969*. Pentti Lumme, Tampere 1993.

Lähteenmäki, Maria: Eristäytymisen naisinen logiikka. Ahtiainen, Pekka et al. (toim.): *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta*. WSOY, Helsinki 1990.

Lähteenmäki, Maria: *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–1930-luvun Suomessa*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1995.

Lähteenmäki, Maria: *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Sosialidemokraattiset naiset, Helsinki 2000.

Löfström, Jan: *Sukupuoliero agraarikulttuurissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999.

Markkola, Pirjo: *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1994.

Mauranen, Tapani: *Osuustoiminta. Kansanliikettä aatteen ja rahan vuoksi*. Alapuro, Risto (toim.): *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.

Mikkonen, Eine: *Työläisnainen tänään: järjestäytyy, osallistuu, mutta ei vaikuta*. Laine, Leena & Markkola, Pirjo (toim.): *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere 1989.

Mäkinen, Riitta & Sysiharju, Anna-Liisa: *Hedvig Gebhardin osuus ja toiminta*. Otava, Helsinki 2006.

Oittinen, Riitta: Ompelu naisten työnä ja naisten työn symbolina. Laine, Leena & Markkola, Pirjo (toim.): *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere 1989.

Peltonen, Matti: Työnjako sosiaalisena tilana. Sukupuolenmukaisesta työnjaosta maataloudessa. Parikka, Raimo (toim.): *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999.

Ramsay, Alexandra: Sukupuoli ja politiikka. Naishistorian tutkijana Suomessa. Ahtiainen, Pekka et al. (toim.): *Historia Nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiankirjoituksesta*. WSOY, Helsinki 1990.

Rhodes, Rita: *The International Co-Operative Alliance During War and Peace*. International Co-operative Alliance, Geneva, Switzerland 1995.

Rose, Sonya O.: Gender and Labor History. The End of Labour History? *International Review of Social History*, vol. 38, 1993. International Instituut voor sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Saurio, Elli: *Maalaisemännän ajankäyttö suhteessa talouden laatuun ja henkilörakenteeseen*. Helsinki 1947.

Sulkunen, Irma: Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Alapuro, Risto (toim.): *Kansa Liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.

Sulkunen, Irma: *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja jää, Helsinki 1989.

Suomela, Kalevi: Osuustoimintaideologia. Kuolinkouristuksissaan vaiko vasta syntymässä? Puhakka, Sauli (toim.): *Sanastosta sanomaan. Osuustoiminnan ideologiasta ja arvoista*. Helsingin yliopisto 1997.

Stenius, Henrik: Julkisen keskustelun rajat suuriruhtinaskunnassa. Haapala, Pertti (toim.): *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Vastapaino, Tampere 1992.

Suonoja, Kyösti: *Kuluttajat rakentavat I.KK:lainen osuuskauppaliike 1916–1939*. Helsingin yliopiston osuustoimintainstituutti 1966.

Suoranta, Anu: Lama iski, naiset töihin! 1930-luvun lama ja naisten työmarkkina-asema. Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Marjatta (toim.): *Työllä ei oo kukkaan rikastunna. Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800–1900-luvuilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.

Tilghman, Carolyn Marie: Autobiography as Dissidence: Subjectivity, Sexuality, and the Women's Co-operative Guild. *Biography* 2003: 26.4; 583–606. Katsottavissa täällä:
<http://muse.jhu.edu.libproxy.helsinki.fi/journals/biography/v026/26.4tilghman.html>

Tilly, Louise, A.: Women, Citizenship and Power. Gruber, Helmut & Graves, Pamela (eds.): *Women and Socialism. Socialism and Women. Europe Between Two World Wars*. Berghahn, New York 1998.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki 2002.

Valkonen, Marjaana: Jäsenenä vaan ei vallankäyttäjänä. Naiset ammattiyhdistysliikkeessä vuosina 1907–1947. Laine, Leena & Markkola, Pirjo (toim.): *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere 1989.

Watkins, W.P.: *The International Co-operative Alliance 1895–1970*. International Co-operative Alliance, London 1970.

Östman, Ann-Catrin: Civilicing and Mobilising the Peasantry: Co-operative Organisation and Understanding of Progress and Gender in Finland, c. 1899-1918. Markkola, Pirjo et al. (ed.): *Co-operatives and the Social Question. The Co-operative Movement in Northern and Eastern Europe, c. 1880-1950*. Welsh Academic Press, Cardiff 2012.

Östman, Ann-Catrin: Traditions of Gender, Class, and Language: Cooperative organizing in a Finland-Swedish community. Wawrzeniuk, Piotr (ed.): *Societal Change and Ideological Formation among the Rural population of the Baltic Area 1880–1939*. Studia Baltica Serie II:2. Södertörns högskola 2008, 169–185.

Liitteet:

Taulukko 1

Kansainvälisen osuustoimintaliiton jäsenjärjestöt vuosina 1924–1935

Vuosi	Maita	Kulutusosuuskunnat		Kaikki osuuskunnat yhteensä	
		Luku-määrä	Jäsen-määrä milj.	Luku-määrä	Jäsen-määrä milj.
1924	30	17 000	15,5	84 000	23,2
1927	40	43 000	31,1	170 000	58,0
1930	38	23 000	64,5	90 000	75,1
1933	38	56 300	86,5	170 000	106,7
1935	38	37 000	55,3	138 000	81,3

Lähde:

Jalmari Laakson (1944) taulukon mukaan: Osuuskauppojen järjestöllinen ja taloudellinen laajuus eri maissa. *Eino Heinivaara (toim.): Sata vuotta yhteistoimintaa.* Sivu 55. Vuoden 1933 jälkeen tapahtunutta jäsenmäärien laskua selittää mm. Neuvostoliiton ja Saksan tietojen puuttuminen tilastoista.

Taulukko 2

Naisten osuus prosentteina
KK:laisen osuuskauppaliikkeen
koko jäsenkunnasta v. 1925–1939

Vuosi	%
1925	22,6
1926	24,1
1927	25,7
1928	26,8
1929	27,9
1930	28,9
1931	29,3
1932	30,6
1933	30,9
1934	32,3
1935	31,5
1936	31,6
1937	31,8
1938	32,5
1939	33,7

Lähde:

Kyösti Suonoja (1966):

Kuluttajat rakentavat I. KK:lainen

osuuskauppaliike 1916–1939

Sivu 77.

Vuoden 1925 tieto

Kulutusosuuskuntien

Keskusliiton

vuosikirjasta 1925.

Taulukko 3

Osuuskaupan asiakkaat ja myynti asiakasta kohti v. 1928. Kaupunkien ja maaseudun sekataavaramyymälät.

Kaupunki:	Miehet	Naiset	Lapset	Yht.
	%	%	%	
Asiakkaat	22	59	19	100 (N=138 217)
Ostosten arvo	29	61	10	100 (1 962 385 mk)
Myynti/asiakas mk	19 mk	15 mk	7 mk	14 mk
Maaseutu:				
Asiakkaat	36	42	22	100 (N=8 428)
Ostosten arvo	44	47	9	100 (1 281 886)
Myynti/asiakas mk	37 mk	34 mk	11 mk	30 mk

Lähde:

Marjaliisa Hentilän taulukon mukaan (1999): *Keikkavaaka ja Kousikka. Kaupan työ ja sen tekijät 1800-luvulta itsepalveluaikaan*. Liitetaulukko 21.

Kuva 1.

Osuustoimintanaisten Kansainvälisen Killan naisia kokoustamassa Tukholmassa elokuussa 1927.

Lähde: Piirros on Ruotsin Kooperativa Förbundetin julkaisusta Internationella Kooperativa Alliansens Kongress, Stockholm 1927.

Kuva 2.

Naiset Mukaan -toimintaa. Rovaniemen ensimmäisen kodinhoitokurssin osanottajat vuonna 1928.

Lähde: Kuva 01. KK 334.5, kansio 15, TA.

Kuva 3.

Naiset Mukaan -toimintaa. Osuusliike Lapinmaan Rovaniemen kodinhoitokurssit 1929.

Lähde: Kuva TA30810. KK 334.5,kansio 18, TA.

Kuva 4.
Naiset Mukaan -toimintaa. Kurssit Oulussa 1930.

Lähde: Kuva TA30810. 334.5 KK, kansio 18, TA.

Kuva 5.

Naiset Mukaan -toimintaa. Kodinhoitokurssilaisia Oitissa osuusliikkeen edessä 1930.

Lähde: Kuva TA30830. 334.5 KK, kansio 18, TA.